

VABADUSSÕJA

1936

AKSEL
ROS'MAN

TÄHISTEL ③

Moodsaim riideladu

A. Prima

TARTUS, Suurturg 5, telef. 1091.

Soovitab jõuluks moodsaid mantli-, ülikonna- ja kleidiriideid.

Laos karusnahad ja voodivaibad
Daamidele nahkmantleid Leipzigi kotik.

Teatame oma lugupeetud ost-
jaskonnale, et oleme täielikult
üleviinud oma valmisriieteäri

V. Posti tänavale 73^a

„**ODAV**“

Sügis- ja talvehooajaks rikka-
likus valikus moodsaid naiste
ja meeste mantleid ja meeste ülikondi.

Suures valikus kõiksugu karusnahku.

Tellimiste vastuvõtmine.

Palun veenduda meie kaupade
headuses ja odavuses.

Austusega

omanik *J. Berson.*

Suka-, Pitsi- ja Trikootööstuse

O-ü.H. Rõivas

&

A. Poleschuk

Soovitab kõrges headuses sukki, sokke, pesu-
pitsi ja igasugu siidi ja puuvilla trikoo saadusi.

Vabrik: Tallinn, Tondi 27, telef. 460-89
Juhatus ja vabriku ladu: Estonia pst. 11,
telef. 311-62. Avatud kella 8 — 17.

Viljandi Likööri- ja Veinivabrikute O.-ü. „ALKO“

**veinid,
vahuveinid,
konjakid,
napsid ja
liköörid**

Esindus ja ladu: A.-s. „Kaubamaja Estika“ Tallinnas

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

DETSEMBER 1936

NR. 3

Vastutav- ja tegevtoimetaja kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja: Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Vana Posti 6—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158-a. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1936. a lõpuni (3 numbrit) kr. 1.—; üksiknumber 40 senti.
Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.00; ¼ aastaks — Kr. 1.00;
üksiknumber 35 senti.

EELÕHTUL

Kapten N. Riiberk.

Olid lumerohked jõulud. Valge, koheva vaibana kattis lumi tänavaid ja maju. Muretult libisesid reed ja saanid kõssivajunud inimkogudega järgi sõrkivaile hobusile linatänavail. Harva puterdas hangedest läbi tortsutav auto. Jalakäija oli vajunud ühes muredega sooja kasukasse ja karvamütsi. Sätendavad lumekirme kristallid katsid kraenurki, rinnaesist. Oli külm. Jalakäijaile olid kitsad teerajad vaid kesklinnas. Linnäärtel — agulites — oli kodanik jätetud endahooleks. Rajades lumes teed, kui trappe-rid põlismetsas, tekkisid ka siin jalgteeni-
red, tähistades kodanike toimetussuundi. Kesklinnas kõnniteilt roogitud lumi oli vallina tee kõrval. Tänavast üleminek oli raske. Polnud tol ajal moeks ei politseil, veel vähem aga teistel, valvata heakorra järgi. Ei olnud kellelgi selleks aega, igal oli muu-
gagi tegemist küllalt. Kõik jooksis päevast päeva edasi vabalt, loomulikku rada. Kõik sündis sama paratamatu järjekindlusega nagu langes päevast päeva alla valgeid laiu lumehelbeid. Langeb ja langeb. Pole keegi suuteline neid pidama. Pisiasjadele ei mõeldud, kaalul olid olemise ja mitte-
olemise küsimused. Rasked, kohutavalt rasked pilved olid tõusnud idakaarest. Üha suurenedes ja laienedes läände, tuues kaasa ahastust, häda ja kadu, ähvardasid nad masendava selgusega veel vabana püsivat kodumaa osa ja pealinna. Arglikke pilke

heitis kodanik itta, värisedes oma varanatu-
kese, oma elu eest. Sarmaatia lagendi-
kelt tõusnud kõiki lunastav internatio-
naal-barbarismi verelaine, mis juba aasta
kobrutanud mõõtmatutel vene legendikel,
nägi äkki oma ajaloo ülesandena tormata
läände üle rahuarmastaja põlluharija rah-
va, et uuesti avada akna läände. Raske
laine veeremise mühin, häda ja viletsuse
karjatused piirimaailt olid haaranud kogu
rahva. Kes suudab takistada võimsa laine
kõikematvat voogu, kes suudab takistada
valgeil lumehelbeil langeda murega kaetud
kodanike laupadele. Ei keegi. Ikka sage-
damini ja selgemini tungis kodanike ajusse
ja südamesse teadmine — ei keegi...

Noil saatuslikel jõlueelseil päevil, mis
näisid paratamatu tõsidusega kujunevat
viimseiks helgeiks rõõmupühiks, valmistu-
sid pealinlased pühade vastuvõtuks. Vähe
oli rõõmu, vähe ka armsaks saanud pare-
maid jõulupalasid. Ainult soojust südames
kaasinimeste vastu — seda suurt aaret ja,
võibolla, isegi salajast lootust Kõigeväge-
vama õiglusse kandis kodanik endas noil
päevil. Ei saa, ei või ju Kõigevägevam
meid jätta tapatalledena vastasele, kes nii
hoolimatult haaranud meie vara ja meie
elu järgi. Kuid vastane läheneb ja läheneb.
Kõige vähem rõõmu noil päivil oli aga
noortel, väikestel, hallikuuemeestel, kes es-
makordselt pidid vastu võtma jõulupühi

eemal isakodust, valmistudes minekule teadmatusse, vastu lähenevale vaenlasele. Hingelt puhtad kui langevad lumehelbed, kandsid nad südames suurt nooruslikku optimismi, mille ees pidi taganema kohutav verelaine ja lumehelbedki pöörduma tagasi taevaalotusse. Nende ees ei olnud võimatut, sest nendes rääkis rahva süda ja rahva veri oma puhtamal ja süütumal keelel. Neil oli pakitsev tarvidus oma südame häält vormida teoks meie rahva ja maa hüvanguks, jättes selleks kas või oma elu.

Jõululaupäeva õhtul sadas laia lahmat kat lund. Aeglaselt langesid lumehelbed. Vähe oli liikumas inimesi tänavail. Mõni ruttaja sõitis voorimehega aisakella monofooniliselt tilisedes. Veel kaugelt kostusid eemalduva voorimehe „nõõ“ ja „hei“, häirides üldist pühalikku õhtuvaikust. Pealinn oli nii lõpmata rahulik ja vaikne. Riidetatult venesõduri sinelitesse ja lohistades raskeid ja suuri venesaapaid lahkusid kooliõpilased Narva maantee kasarmust, et tõtata omaste — tuttavate juurde pühade vastuvõtuks. Kasarmusse jäid vaid valvemeeskond ja need, kelle kodud olid kaugel — paljudel juba nädalaid vaenlase võimuses. Neil ei olnud jõulurõõmu. Nad võisid vaid unistada endistest rõõmudest, kandudes mõttes oma isakoju hubasesse soojusse. Pikalt möödus jõululaupäev ja rusuvalt-raske oli õhtupoolik. Esimene jõuluõhtu kodust eemal ja juba homme või ülehommene tuleb minna vastu teadmatusse. Mis on eelseisva liinielu taga? Kas võit? Ei, viimase peale keegi ei mõelnud. Mitte võidutahe, vaid kohusetunne, sisemine vajadus oma noore eluga astuda välja maa ja rahva kaitseks barbarismi vastu ja kohusetunne oma seltisiliste ees, kes kramplikult haaranud lapselikesse kättesse relva ja julgelt vaatasid vastasele silma lahingutes Narvajõe kallastelt Valgejõeni, niisutades higi ja verega selle vahemaa. Need olid stimulid, mis kõrvetasid noorte südameid ja sundisid neid tegudele. Maa ja rahvas pidi saama vabaks, enne ei vahetata relva raamatuga. Paljud aga, kellede silmad kustusid, ei saanud enam raamatut kätte; paljud aga hoiavad relva käes veel tänapäev.

Ilmajäämine jõulurõõmust ajas õhtul ka neid väheseid kodutuid kasarmusolijaid välja karskesse talveõhtusse. Ehk vahest külmas õhus kaob ettekujutus surisevatest verivorstidest, lauluraamat käes istuvast ja jõululaulu tasaselt ümisevast isast, säravast jõulupuust, kõigest sellest natukesestki, mille osaliseks oleks võinud saada isakodus. Oleks suureks rõõmuks, kui saaks hetkekski

näha teiste rõõmu. Nii igatses seda lapse-lik süda. Kuid ei ühegi maja aknast polnud näha säravas jõulupuud. Surmvaikselt seisid majad, ainult mõned aknad olid nõrgalt valgustatud. Tänavad olid tühjad. Harva oli näha üksikut hilinevad jalakäijat, kes rutates kadus kõrvaltänavasse või kangialla.

Pimedusest tuli nähtavale läheneva sõduri kogu. Hiline jalutaja otsib vist samuti rõõmu jõulukuusest valgustatud aknast. Ära otsi, sest ka kodanikke rõhuvad rasked mured, tema aknad on pimedad. Kuid see on ju endine koolikaaslane, aastatelt vanem ja lipnikuna tsaariarmee võidelnud ohvitser. „Tere! — Häid pühi!“ kõlavad mõlemapoolsed tervitussõnad ja hämmastunud sõduririietusest, eriti aga surnupealuu märtgist mütsi ees, jätkab lipnik:

— „Mis sina nii hilja kallil jõululaupäeva õhtul ringi uitad ja mis mundrit sa kannad?“

— „Tulin veidi jalutama. Kirjutasin end sisse Löögipataljoni ja homme — ülehommene läheme liinile!“ (Löögipataljon, mille koosseisu kuulusid umbes 60—70 koolipoissi, eksisteeris ainult formeerimisest, detsembri 20.—22. kuupäevast kuni jõudmiseni Aegviidu jaama, kus kooliõpilased jagati soomusrongide vahel.)

— „Kas sina ka mõtlesid järgi oma sammu? Kas sina saad ka aru, kui mõtlematu see on? Tapa on langenud! Ega see küputäis, mis ees on, ei suuda vastast tõkestada. Meie ei jõua vastu panna — meil pole selleks jõudu. Usu mind, meie ei suuda. Sina ei tea, kui suur on Venemaa ja tema jõud. Mina olen Vene väes teeninud ja tean seda. Revolutsioon pole suutnud kõike hävitada. Seal on suured massid ja väga palju sõjariistu. Ära ole rumal, et end asjata lased maha tappa — sellest pole kellegi kasu. Ära mine liinile!“ Sama ohvitser lahkus ise järgmisel päeval liinile, kuid ta tahtis hoida ära noore elu, tema arvates, asjatut varisemist maailma. Nii lootusetu näis olukord tol ajal ka sõjamehele.

See oli siis oodatud jõulukink. Veel oli vähe katsumist, nüüd pidi lisanduma sellele veel kahtluseidu. Raske süda viis otseteed kasarmusse sõprade juurde. Kas on see õige. Kas tõesti võitlus vastasega on lootusetu, on mõtetu, nagu võitlus loodusjõududega. Aga seltsilised, mis nemad arvavad? Kuid neile ei või rääkida. Tuleb võidelda üksi endaga. Maha jääda! Aga seltsilised, neid tuleb siis maha jätta! Ei, seda ei saa, kui oleme ühiselt otsustanud, siis lähme ka ühiselt vastu teadmatusse. Aga

teised, kes on praegu juba võitlustes, keda nägin Balti jaamas rongi platvormil, püssid käes, tõsiselt ja julgelt lahkumas liinile, kas neid saab jätta maha? Ei saa! Aga kes siis läheb vabatahtlikult välja, kui mitte meie, koolipoisid, kes juba Vabariigi välja kuulutamise päeval seisime relvad käes

vana hall isa kodus. Jah, sa pead minema, teist teed ei ole!”

Ja järgmisel päeval, rataste monotoonselt põrisesed ja veduri ähkides, läks rong noori jõulurõõmuta jäänud koolipoisse — nüüd juba mehi, — sõjamehi, täie teadvusega vastu vaenlasele, vastu teadmatusel.

O. Sädek'i piitatsjoonistus.

Jõuluõhtu unistus...

tule all. Ikka uued ja uued mõtted voolasid peale ja ikka rohkem selgus paratamattus minna vastu vaenlasele, ka siis kui võitlus on lootusetu. Raskest sisemisest võitlusest väsinud noorurit embas peagi tervendav ja kosutav uni ja esimese püha hommikul, lumehangede sätendavalt kiirgades ja päikese paistes, oli valminud kindel otsus „Sa pead minema, seda nõuab kogu maa, kogu rahvas, sinu seltsilised siin ja liinil ja sinu

Õrnad on noorte südamed, tundelik on nende hing. Ainult raskused ja tahe neid võita, karastab inimesi ja viib neid edasi üle kõigest, mis on takistuseks ees. Ka kõige suurem takistus, mille ületamiseks pole üldse lootust, variseb põrmuks suure tahe ees. Sellepärast kasvatagem ja arendagem tahtejõudu, julgust ja usku noortes, et nad kindlad oleksid rasketel katsumistundidel.

4. jõulukuu päeval 1936. a.

Jõuluõhtul 1918. a.

Kapten R. Rubach.

Sõjatul kui varjud liikusime saabuva öö pimeduse kattel mööda metsavahelist teed. Üldist vaikust häiris vaid meie suurtükkide rataste põrin ja aeg-ajalt hobuste sügav norskamine. Kusagilt kaugelt kostis kuulipilduja ühetooniline podin, mille sekka kuuldusid üksikud püssipaugud. Viimased olid eriti häirivad, kuna sundisivad pingutama meeli, sest kord kajastus lask meie ees, kord vasemal, kord jälle paremal.

Olime end just pimedata tulekul vastasest lahtikiskunud ning taandusime.

Kui vastane seda õigeaegselt märkas, võis ta kergesti, kasutades pimedust, hiilida meist kõrvalt mööda ja sulgeda meie taandusmistee enne kui väljume metsast. Kas ta märkas? Hobuste samm paistis venivana ja aeglasena, kuigi nad, nakatatud üldisest ärevusest, pingutasid end viimseni. Jõudsime siiski õnnelikult metsast välja lagedale. Kohe muutus valgemaks, silm hakkas seletama kauguses üksikuid kogusid, mis meile lähenedes osutusid kas metsatukeks või taluhooneiks. Kõrv hakkas eraldama hääli nende asukoha ja päritolu järgi ning aegajalt vaibus ka üldine ärevus. Ei häirinud enam kord siin, kord seal meie seljataguses ilmuvad sähvivad valguskumad, millele peagi järgnes vastase suurtükimürin. Oli ilmne, et ka seekord ei märka vastane meie puudumist enne järgmise päeva koitu.

Liikudes veel mõned head kilomeetrid, jääme peatuma Moe külla, et puhata alatoitlusest ja alalisest liikumisest kurnatud hobuseid.

Taevaveert palistasid esimesed koidupuna kiired kui jatkasime liikumist.

Pererahvas oli juba omad varahommikused toimingud jõudnud unustada, kui astusime ühte Tapa küla tallu. Suurtükid olime asetanud positsioonile ning kavatsus oli nüüd end öisest väsimusest väljapuhata. Peremehe lahkkel loal töömehed olid tuppna ning peagi võttis uni meid kõiki oma hõlma.

Järgmise päeva aovalgus tabas mind valvurina suurtükkide juures. Saabus jõululaupäev. Silmi ette kerkis kodu ja kodused, kellest päevpäevalt ikka rohkem ja rohkem vastase tugeval survele olin sunnitud eemalduma. Tekkis kojuigatsus, tahtmine viibida sel — juba lapsepõlves armsaks saanud päeval — koduste keskel. Tühi köht manas esile kujutelma pühade roogadest. Karm tõelisus aga tõmbas meeleolutsemisest kriipsu läbi.

Suurtükkide juurde ilmusid numbrid ning peagi tugevate kärgatuste mürinal alustasid mürsud oma teekonda vastase ridadeesse. Ka seal oldi

lahingvalmis ning saadeti ka meie poole mürske, mille tõestajaks olid peakohal raginaga ilmuvad pilvekesed, kust alla sadas tinakuulikesi. Vastase šrapnellid lõhkesid liialt kõrgel, et teha meile kahju — nad paistsid särakuünlatena. Üldise tegevuse keerises kippus ununema, et oli jõululaupäev. Üks, kes seda siiski ei unustanud oli patarei ülem. Juba hommiku vara oli ta toitlustaja saatnud Ambla alevisse tubaka järgi.

Keskpäeval kui lahingukära veidi vaibus, ja gas patareiülem meestele jõulukingiks tubakat. Kuna seda juba mõnda aega oli raske saada, siis suitsumehed tundsid tubakast tõsist headmeelt. Mina suitsumes ei olnud ja võisin oma osa ära kinkida, mis saajatele küll rõõmu valmistas, kuid minul tekkis jõulu tunnetes tühemik.

Õhtupoolikul seisin jälle valvurina suurtükide juures. Hämardus veidi kui mind tuldi vahetama. Tulija käskis kiiresti minna ruumi, ütles seal olevat midagi minu jaoks. Ja oligi. Kui astusin tallu, võtsid suurtükinumbrid mind muheleva naeratusega vastu. Kui ma nähtavasti küsivalt neile kõigile otsa jäin vahtima, siis seletati mulle lühidalt, et Tallinnast olla saadetud jõulukingitusi ja nende kõigi ühine otsus olla: „Valigu mina omale paraja riituse.“ Nähtavasti minu kommertskooli palitu ja müts, mis mind senini trüilt külma ja tuule eest varjanud, olid niivõrd armetu välimuse omandanud, et ka mu sõjakaaslaste silmis vajasisid uuendamist. Tõeliselt soovisingi ma juba ammu omale korralikku sõduri sinelit ja karvast mütsi, mis mind vähemalt välimuselt oleks muutnud „täitsa-mehe“ vääriliseks. Nüüd täitus mu soov jõulukingina. Mul oli sama heameel nagu tollel jõuluõhtul, kui isa mulle kinkis uisud, eht „nurmis“ uisud. Esialgul ei osanud ma heastmeelelt oma kaaslasile, kes osa neile määratud asjust mulle lubanud, suurt-änugi öelda. Asusin õhinaga omale vajalikku väljavali-ma. Kuna siin suurt valikut ei olnud ja erilise ilu peale ükski ese ei pretendeerinud, siis oli mu kraam peagi käes. Ülejäänuga toimisid teised samuti. Kõigi nägudelt võis lugeda rahulolu ja headmeelt.

Algasin riietumisega. Vahetasin isegi pesu, milles juba omale eluaseme olid leidnud sõduri truud mure ja vaeva kaaslased. Kui pesu seljas, ajasin endale tuliuued vene sõduri vattpüksid jalga, asusin parajasti uute saabaste jalgatõmbamisele kui väljast hõigati: „Ühes oma varustusega suurtükkide juurde.“ Oli selge, et tuleb jälle taanduda. Kiiresti kadusid toasolijad üks-teise järele välja, võttes kaasa oma seljakotte ja relvastust.

Jäin üksi oma uute saabastega, mis ei tahtnud ega tahtnud kuidagi minna jalga. Teab kuidas olekski minu riietumine edenenud, kui mitte üks sõjakaaslasist ei oleks tagasi tuppa tulnud vaatama kaugel ma juba olen. Ühisel jõul andsid ka saapad järgi ning tundusid päris mõnusatena koos soojade sokkidega jala ümber. Ülejäänuga läks asi libedamalt. Peagi võisime ka meie toast lahkuda, minul seljas vene sõduri sinel ja peas karvamüts — „papaha“.

Liikusime patarei positsioonile, kuid hilinesime. Patarei oli juba ärasõitnud, ainult jäljed värskel lumel näitasid sõidu suunda.

Kiiresti astusime mööda talveteed, et järgi jõuda patareile. Juba kostiski eemalt ratastepõrin, kuigi näha ei olnud veel kedagi. Ainult kuu poetas end aeg-ajalt pilve tagant välja, valgustas korraks ümbrust ja tõmbas end kohe jälle

pilve varju. Neil üksikuil lühikesil hetkil löi kogu ümbrus kiirgama; hinge imbus imeline rahulik tunne, mida ei suutnud häirida idataevas sähviivad punaste suurtükide valgushelgid.

Õieti lähedalt kostis suurtükirataste põrin; möödudes käänaku, hakasidki paistma juba üksikud kogud, ning peagi liitusime patareiga.

Tund tunni järele lähenes aeg kesköäle, hakkas igavikku veerema jõuluõhtu. Taevas oli katunud tihedalt pilvedega ja puistas ülevalt puhast, pehmet lund, mis hellalt kattis vaibana emast maad.

Meie aga liikusime vaikselt edasi, kandes endas tahet saada tõelisteks iseseisvuse, vabaduse ja rahu toojaiks kogu Eesti rahvale. See 1918. a. jõuluõhtul sügavalt meeli vallanud tahe teostuski aasta hiljem.

Jõuluõhtul 1919. a.

Sõjatsensori mälestusi.

M. RAUD.

1919. aasta jõulud olid juba kuueandad, kus jõuluevangelium, „Rahu maa peal“ kõlas kauge unistusenä. Ka need olid sõjaaegsed jõulud. Iga aasta olid jõulu meeleolud erinevad, sest olud, milles tuli võtta vastu jõulusid ja uut-aastat, olid alati isesugused. 1919. aasta jõulud olid süiski eelmistest lootusrikkamad. Aasta otsa oli jõutud vägevatele vaenlastele vastu panna. Endistest aegadest oli meeles kulunud hüüdsõna „Sõda võidurikka lõpuni“. Nüüd sellest ei kõneldud, aga seda valjemini kajab see kogu rahva, eriti aga sõdurite hinges. Isegi tundus nagu õhus, et võidurikas lõpp on lähedal. Aga väsinud oldi süiski, ei juletud üksteisele öelda ega endalegi tunnistada kui väsinud.

Olin Tartus „Trükitööde Sõja-kontrollpunkti“ ametnikuks ehk nagu harilikult öeldi — sõjatsensoriks. Mu eriülesandeks oli ajalehtede tsenseerimine. See ei olnud raske. Oli ju Tartus kaks ainukest lehte — „Postimees“ ja saksa leheke. Kui endisel toimetuskärgmel oli mul kerge „Postimehega“ jõuda kokkuleppele küsimustes, mida tohib kirjutada, mida mitte. Toimetaja A. Jürgenstein oli tark ja arusaaja mees. Peale selle oli mu ülesandeks veel väljasaadetavate telegrammide tsenseerimine. See oli juba raskem ülesanne, sest ärimehed olid osavad igasuguste konksude peale, kuidas peita telegrammide tõelist sisu. Ja äärmist valvelolekut nõudis ka sõjaline olukord, sest Tartus, diviisi staabis, juhtiti kogu meie Lõunarinnat. Neile ülesannetele tuli lisaks veel erakorraline. Olles lihtsaks

ametnikuks, tuli tegelikult juhtida Sõjakontrollpunkti, sest punktiülem tegutses vähe. Kuid olukord oli säärane, et tuli toimida ametlike volitusteta. Sest Tartu Sõjakontroll-punktile langes 1919. aasta lõpul ja 1920. aasta alul väga suur vastutus. Peeti parajasti rahuläbirääkimisi. Selle tagajärjel kubises Tartu igasugustest teadete hankijatest, küll avalikudest, küll salajastest, ja igavõiks neist oli sellest huvitatud, et toimetada kogutud andmeid sõjast ja rahust kätte ruttu ja oma valgustuses. Tsensuur pidi aga kõik teated kinni pidama, mis ei vastanud meie riigikaitse ja meie poliitilistele huvidele.

Vabadussõja päevilt.

Pärnu Ühistöö. Kingituste saatmine meie sõjaväele rindel.

Tsensuuri ja välismaa ajakirjanikkude vahel käis päris avalik ja pörandaalune sõda. Kui üks pool oli leidlik, siis pidi teine olema veel leidlikum. Ametnikkudel tuli töötada varahommikust hilisõhtuni, et midagi ei libiseks tähelepärematult läbi. Eriti pingutav oli just jõulu-laupäev. Välisajakirjanikud, neid oli üle tosina, olid nagu kokkukõnelenud, just sel päeval saata pikki telegramme. Ja sel päeval tikkusid need telegrammid olema ka eriti segased. Ja kui tarvitasin oma meetodit — segaste kohtade veelgi segasemaks tegemist sellega, et tekstist üksikud sõnad mahakriipsutasin, siis olid ajakirjanikud maruvihased. Kogu päev oli tunne, et kusagil on lahti midagi väga tähtsat ning tuli pingutada mõistust, et takistada selle „midagi“ edasiandmist välismaale enne, kui meie oma Valitsus võimalikuks peab sellest avalikult kõnelda.

Kell oli kuus, kui lahkusin väsimult kantseleist. Lapsed ootasid kodus põnevusega isa, sest tehti viimseid ettevalmistusi jõulupuuks. Kuid vaevalt olid jõuluküünlad süüdatud kui ilmus käskjalg: Peaminister J. Tõnisson nõudvat mind viibimata enda korterisse! Süda läks külmaks: vist olin teinud mõne rumaluse ja läbilasknud mingisuguse rüklliku saladuse! Ja asi pidi olema erakordselt tähtis, kui Peaminister ise juba sekka lööb! Aimasin, et peab olema teoksil midagi erakorralist, kui Peaminister jõulu laupäeval oma perekonna keskel sõitis ära Tartusse.

Juba sisseastudes nägin, et kartused olid asjatud. Peaminister teretas mind lahkelt. Ta oli silmapaistvalt heas tujus. Ta seletas: „Kutsusin Teid siia, et tsenseeriksate siin eratelegrammi, mille tahan saata välja esimese püha hommikuks. Täna õhtul kirjutatakse all vahe- rahu Venemaaga. Ootan seda kella üheksaks.“ Nii nähtavasti oli ka välismaa ajakir-

janikel sellest juba aimu ja sellepärast nad ruttasidki saatma sääraseid telegramme, millest kontrollil raske arusaada.

Kella üheksani oli veel aega. Selle aja veetsime põleva jõulupu all. Meeleolu oli ülev. Kujutasin ette, millise rõõmuga rahvas jõulu esimesel pühal vastu võtab sõnume „Rahust maa peal“.

Kell sai üheksa, pool kümme, pool üksteistkümme. Ei veel midagi. J. Poska oli lubanud kohe kõlistada, kui leping allakirjutatud. Nähtavasti ei läinud kõik nii libedasti, kui loodeti. Lõppkoosolek võis nii kaua kesta ainult sel juhul, kui kerkisid uued raskused. Millised need võisid olla, ei mõistnud ette kujutada. J. Poska ja Joffe olid ju kokku leppinud kõigis peensustes ja sellega oli leping niihästi kui valmis. Nii oli see ka varem olnud: kui tuli ette raskusi, millest koosolekul ei saadud jagu, siis leppisid Poska ja Joffe kokku ja teised kiitsid tagantjärele selle heaks.

Kell üksteistkümme. Kõlises telefon. Viimaks ometi. Aga juba Peaministri esimestest sõnadest selgus, et lepingu allakirjutamine oli nurjunud. Veel midagi — isegi rahuläbirääkimised on tegelikult katkenud, sest mõlemad saatkonnad sõitvat ära — üks Tallinna, teine Moskva. Peaministri nägu läks pilve. Võtsin julguse ja pärisin, mis siis õieti lahti on. Peaminister jäi sõnaahtraks, seletas vaid, et kindral J. Soots kõik nurja olevat ajanud: ta ei olevat nõustunud — ei leppivat sellega, et Narva jääb püriks, ei nõustuvat ka moodustama erapooltut riba siinpool Narvat.

Peaministril oli rutt. Ka tema sõitis tagasi Tallinna. Küsisin: „Mis siis nüüd saab?“

— „Tulevad rasked ajad!“ sain vastuseks.

Kui koju jõudsin, oli kõik pime. Jõulupu oli kustunud ja perekond heitnud magama.

Vana-aasta õhtul Kaave ja Kurista mõisade all.

Major V. Jakobson.

Jõulukuu viimasel päeval 1918. a. asus 2. polgu II pataljon kaitsel Aidu külas. Pataljon, vaevalt mõnikümme meest, pidi pidurdama ja isegi purustama mitmekordselt ülekaalus olevad punased, kes tungisid peale Jõgevalt Põltsamaale. Meeleolu oli üsna hea. Muret valmistas vaid juhtidele ja ka meeskonnale külast kilomeetri kaugusel lõunas ja idas asuva metsa pütkond, mida peeti õigustatult kardetavamaks kohaks. Ja tõepoolestki, kord punased olid tulnud metsateid mööda peaaegu Kaavere mõisani ning sundinud polgu osi taganema Aidust. Oleksid punaväe komandörid pisutki taibukamad ning et-

tevõtlikumad olnud, vaevalt oleksid siis II pataljoni osad saanud külas püsidagi.

Pole vist liigne mainida, et ka meeskonna varustus oli väga puudulik ja ega toitlustaminegi polnud just eriti kiita. Seepärast oli meestel mitmeti heameel ja tujugi tõusis, kui vanaaasta puhul neile jagati voorist saadud paremaid palasid — sakslaste poolt maha jäetud punaste marmelaadi, saia ja sibulõunu. Viimased olid küll külmanud ja neid tuli enne söömist „sulatada“. Mõni mees sai „kingiks“ paar saapaid, teine kindaid või sokke, oli neidki, kellele õnn naeratas paari puhta pesu näol. Nii loodud pu-

hademeeleolu oligi vist põhjuseks, mis sisendas lahingihimulistesse meestesse soovi, et punased laseksid neil aasta viimaseid tunde rahulikult mööda saata ning uut aastat lahinguta vastu võtta. Tulgu siis pärast seda või hullem.

Pataljoni paremal tiival asus 5. rood, kelle eriliseks ülesandeks oli valvata kardetavat metsa. Saadetigi, vist 5. roodust, mehed küüthobustel ühe okvitseri juhatusel metsakurusse luurele. Luure „ristles“ metsapidi, kuid punaseid ei näinud kusagil. Küll aga avastas luure ühes metsakolka talus pühadeviina pruulimise. Katel auras sauna esikus nii, et lust oli näha. Kutsumata saabujaile pakuti, kuigi just mitte päris lahkelt, torust tilkuvat ja vängelt haisevat vedelikku, mida tuli juua nina kinni hoides. Saunalaival aga seisid uhkelt reas piimalähkrid värske puskariga. Need võttis luure muidugi kaasa ja sõit läks lahti külla tagasi.

Märjukest oli rikkalikult ja jätkus kõigile. Sel puhul korraldas seltskond ettevõtlikke mehi pataljoni staabis ühise piduliku söömingu viinadega. Kodumaa „Mumm“ tõi peagi lõbusa tuju. See ametlik „üksteise tundmaõppimine“ kippus pataljoni ülema al-kapten E. Liibuse meelest pisut pikale venima ning seepärast, vist, keset paremat olemist, käis äkki tema käsklus: „Miste, kuradiä, siin asjata laaberdage ja rüüskate. Kui olete kanged mehed, minge ja võtke Kaave mõis ära!“

Selle meeldiva ülesande võttiski endale lipnik V. J., saades pataljoni ülemalt 6. roodust 8 meest vabatahtlikult tulejaid ja ühe kergekuulipilduja „Lewis“. Kaave mõis asus umbes 5 km Jõgeva poole.

Õhtu eel oli ilm vaikne, sula ja väga sompane. Uduis võis näha vaevalt paarikümnele meetrile. Aidu külast võeti 3 küüthobust, millele asusid mõisa vallutajad. Väljasõidu eel seltsis vallutajaile Torma-Lohusuu kaitseliidu ratsasalgaga al-leitnant A. Rätsep. „Sõjaplaan“ koostati nii, et sõidetakse maanteed mööda kuni 300 meetrini mõisast ja alatakse ründamist vägeva hurraa-hüüdega. Paraja kauguse määrarjaks oli ümbrust hästi tundja nässakas küüdimees. Sõit läks libedasti. Määratud kohal asusid mehed vaikselt ahelikku, karjusid siis kõigest kõrist „hurraa“, lasksid püssi ja kuulipilduja tulistas käigult. Nii tormati mõisale. Viimasest lasti vastu mõned püssipaugud, kostis hobuste kabjaplagin ning siis jäi kõik vaikseks. Meie meeste mõisa jõudmisel selgus, et seal oli asunud punaste ratsariühm. „Jalgalaskjad“ olid maha jätnud heinu karssides, torpe, seljakotte ja mõndagi muud ning kihutanud otse üle lumise välja,

Pärnu „Ühistöötl“ saadetud kingituste toomine Kalevlaste Malevale, Mustjões.

läbi metsatuka, Reitevahe kõrtsi juurde. Seal osa neist, näiliselt nii kuidas juhtus, pöördunud Siimuste külale ja osa galopeerinud Kurista mõisa poole. Lumeväli aina mustendas kabjajälgedest ja hobusemustusest.

Kaave mõis oli kaotusteta vallutatud ja ülemuse käsk ning soov täidetud.

Pärast mõisa vallutamist tekkis mõte punaseid veel taga ajada ja ära võtta Kurista mõis, mis asus Kaavest umbes 2,5 km Jõgeva poole. Kurista mõisas pidi olema juustuvabrik, kust enamlased polnud veel juustu ära „natsionaliseerinud“. Kaave mõisa sõjasaak jäeti sinna paika ja uljas sõit läks lahti Kurista mõisa suunas.

Jõuti õnnelikult mõisa juures asuva kalmistuni. Punaseid ei nähtud mitte kusagil. Peatati hobused kingu taga ning korraldati endid ahelikku mõisa peale minemaks, kui korraga avasid punased Kuristast õhtuämaruses raskekuulipilduja tule. Sellele seltsis pea ka teise kuulipilduja monotoonne tärin õuna kõrtsi juurest. Tuli polnud pimeduse tõttu küll mitte tabav ning rünnakhimulised pääsesid karistamata, kuid edasitungimise lusti võttis meestel süüki ära.

Juustu sel korral küll ei saanud, aga punaste vana-aasta rahu oli vist küll häiritud. Uut aastat pühitsesime suurima mõnu ning rahuga.

Kahe koolitüdruku kirju päev Lõunarindel.

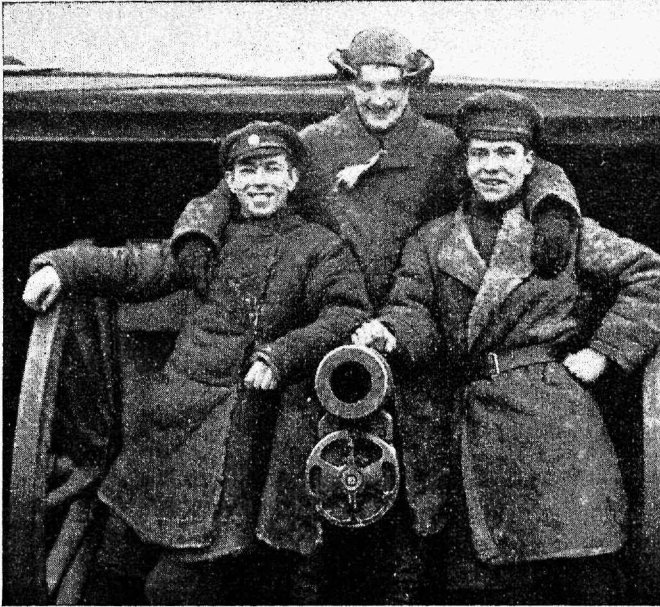
Juhan Jaik.

Vabadussõjas tuli mõnelgi sõja jalgu jäänud eraisikul etendada kohalikkude sündmuste käigus mõningat osa. Mõnikord langes selline osa lastelegi, mille näitena olgu järgnev lugu.

Oli 1919. a. maikuu algus. Sõjaliin seisis Võrust kusagil lõunapool, liikus edasi-tagasi. Kuspool see parajasti asus, seda

teati vaid staapides, teistel linnas polnud sellest alati selgeid andmeid.

Koolid töötasid Võrus edasi. Vaenlaste alla võetud valdade lapsed sageli ei teadnud nädalate kaupa omast kodusest elust midagi. Et see tõi kaasa leivakottide tühjumist ja muret koduste saatuse pärast, on endastmõistetav.

Vabadussõja kangelasi Soomusrongil Nr. 1. („Kapten Irv“).
 Al-kapten J. Ratassepp (vasakul), leitn. R. Sabo-
 lotny (keskel) ja lipnik R. Tiilmann (paremal) Soo-
 musrong Nr. 1 („Kapten Irv“) suurtükiplatvormil, 1919. a.
 alul. — Kõik kolm langesid Vabadussõjas.

Selline koduste toidukottide tühjaksjäämise lugu juhtus kord ka kahe Tsooru vallast päritoleva gümnaasiumi alamate klasside naisõpilaste E. J. ja L. K-ga. Kodust polnud hulgal ajal keegi käinud linnas, kuid päris kindlasti kõneldi aga, et rinne on parajasti kusagil Vana-Roosa kandis. Kui nii, miks siis ei sõida keegi kodust linna? Või on kõik saanud surma?

Tütarlapsed harutlesid mõned päevad seda küsimust ja viimaks otsustasid minna vaatama ja katsuda jõuda koju. Kui sõda on ees, üks siis pööra teelt tagasi, kui ei ole, siis saab näha, mis kodus on juhtunud. Ning asusidki teele.

Umbes 25 kilomeetrit käisid ära ja ei näinud sõda kusagil. Olid juba üsna kodu lähedal, juba paistiski L. K. kodutalu Kõrgepalu asunduse lähedal. Sõda polnud aga kusagil näha ega kuulda.

Kui tütarlapsed juba olid päris kindlad õnnelikus kojujõudmises, ehmatas neid tee äärest puude tagant venekeelne hüüe:

„Kuhu teie, buršukad, lähete?“

Ehmatus oli suur, sest ei jäänud pilgukski kahtlust, et küsija oli punaväelane. Lapsed olid märkamatuks läinud läbi Eesti vägede hõredast rindest. Ning nüüd on tegemist punaväelastega.

See ei mõtelnudki lõpetada oma juttu ruttu, vaid asus küsitlenu pikemalt. Ning viimaks ei lasknudki lastel minna oma teed, vaid tuli kaasa. Seisukord hakkas tekitama ikka rohkem hirmu, kuid selles oli lohutuseks see, et punaväelane pööras oma vangidega maanteelt just L. K. kodutallu.

Kuid see oli ainult juhus. Samas talus just asuski punaväelaste roodu staap.

Kodus selgus mõndagi. Kõigepealt punaväelasele ja seal seisva roodu ülemusele see, et lapsed olid tõepoolest tulnud ainult oma kodu, nagu nad seletasidki ja lastele selgus, et talus asuvad punaväelased oma rõhuvavas enamuses on eestlased. Ja neist suurem osa enamlaste poolt jaanuarikuus Võrumaalt mobiliseeritud mehed.

Rinne oli seisnud sellel kohal juba hulk päevi, mis oli katkestanudki koduste ühenduse Võruga.

Ning punaväe roodu ülem ei teinud Eesti vägede seljatagant

kohalejõudnutega muud midagi, kui jättis nad kohale sõdurite valve alla ja teatas nende saabumisest oma staapi Varstu külla.

Kuid enne kui lapsi lasti rääkida kodus oleva perenaisega, rühmkond eestlastest sõdureid kutsusid neid kõrvale ja küsisid:

„Mis tehti nende eestlastest punaväelastega, kes on punaväest läinud üle eestlaste poole?“

„Need lasti paariks nädalaks koju puhkusele ja siis pandi tagavara pataljonidesse teenima,“ seletasid tütarlapsed.

Sõnad „puhkus“ ja „tagavarapataljon“ näisid küsitlajatele väga meeldivat.

„Kas see on ikka päris tõsi? Kas maha ei tapeta?“

„Ei tapeta, egas siis oma rahvas tapmise jaoks ole.“

Punaväelased küsitlesid veel üht kui teist, kuid suurt neil enam ka küsida polnudki.

Hiljem toas L. K. ema jutust kuuldus, et sealolevatel eesti punaväelastel on päevade jooksul tekkinud perenaisega usalduslik vahetõde ja et mehed kavatsevad soodsal võimalusel minna eestlaste poole üle. Tütarlapsigi nad küsitlesid veel kord selleks, et olla selles kindlam, mis võiks neid oodata ees ülemineku järele. Ning olid saanud sama vastuse, mis kõigilt.

Läbirääkimisi peeti perenaisega edasi, kuid „puhkus” ja „tagavarapataljon” oli mehi tugevasti kiirustanud ja teinud üsna kärsituks. Parajal ajal, kui postidel olid asjasse pühendatud mehed, saadeti juba teadegi Eesti vägede juure taluneiu J. S. kaudu, kus oli juba tähendatud, kuskohal Eesti vägede mehed tuleksid vastu. Teejuhtideks pidid minema äsjasaabunud tütarlapsed.

Kuid siis saabus käsk staabist, et äsja saabunud tütarlapsed toodagu ülekuulamiseks Varstusse.

Kuna oli veel päev ja liinilt märkamatult lahkumine oli võimatu, tuli käsku täita. Ning kaks eestlast-punaväelast konvoeerisid tütarlapsed staapi.

Enne kui nad viidi polguülema ette, nägid tütarlapsed seal tuttavatki. See oli lähedusest päritolev punaväe telefonist A. K., kes ka talvel võetud punaväkke.

See küsis E. J-lt:

— „Kus su vend Juhan on praegu?”

— „Juhaniga on asjad halvad, on haige kodus.”

— „Või haige? Mis tal siis viga on?”

— „Ei tea, arstid ütlevad, et tiisikus.”

— „Ahaa, või temal tiisikus koguni. Siis selle poisi asjad on küll halvad.”

Jäi uskuma ega teadnud aimatagi, et „vend Juhan” samal ajal Eesti väe vabatahtlikuna lõgistas Madseni-automaati punaste poole kusagil Munamäe ümbruskonnas.

Polguülema ülekuulamine oli pikk ja üksikasjalik.

— „Kas Võrus sõjavägesid on?”

— „Kas Eesti vägesid või?”

— „Ükskõik, kas üldse seal sõjamehi on?”

— „On küll. Linnas on ja vaksalis on, igal pool on.”

— „Kui palju umbes on?”

— „Ei meie tea kui palju, kes neid lugeda jõuab ja neist aru saab.”

— „Kuidas, kes neist aru saab.”

— „Nojah, nad meie keelt ei oska ja rääkida ei saa.”

— „Kes nad siis on?”

— „Ei meie tea, üteldakse, et olevat inglased, mõned ütlevad, et rootslased. Soomlased on küll tunda ära.”

— „Kunas nad sinna tulid?”

— „Ei tea, vist öösel olevat tulnud.”

— „Ei, eile olevat tulnud”, parandas teine tütarlaps.

— „Ei, mulle üteldi, et öösel ka olevat tulnud üks rongitais. Olevat tulnud öösel lauluga sisse.”

Punakomandör on asjast väga huvitatud. Ta küsitleb palju, kuid ei saa teada muud, kui et sõjavägesid on Võrus väga palju, igapäev on tulnud juure, kõik kohtu ja koolimajad on neid täis, suurem osa välismaalased. Ei tea, kust tulnud ja kuhu mõtlevad minna.

— „Kas neil suurtükke ka on?” küsitles edasi.

— „Ei, suurtükke linnas küll ei ole.”

— „Kuidas nii? Kas tõesti ühtegi ei ole?”

— „Ei ole näinud ühtegi peale nende, mis on vaksali juures.”

— „Ah vaksali juures on siis, loomulik... missugused need on?”

— „Rohelised ja ühe rauaga.”

Komissar, kes vahepeal muutunud süngeks, muigab natuke.

— „Ei, ma tahan teada, kui suured nad on ja kui palju neid on?”

— „No on õige suured, aga kui palju, ei teadnud lugeda.”

— „Kas siis ühe pilguga ei näinud?”

— „On reas üksteise ligi, ei saanud aru.”

— „Kas oli neli tükki?”

— „Ei, need neli, mis enne olid, need viidi ära.”

— „Palju neid uusi siis on?”

— „Noh... kümme tükki neid oli küll.”

— „Hm... Aga kui suured need on?”

— „Noh nii, et siit seinast teise.”

— „Ei, ma tahan teada, et kui suur on auk raua otsas.”

— „Noh umbes nii suur.” Lapsed näitavad käega õige suure ringi.

— „Aga kas soomusautoid ka on?”

— „Linnas ei ole, need on jaamas platvormi peal.”

— „Vaguni peal või?”

— „Jah, neid oli vist neli tükki.”

— „Kas ammu olid juba seal?”

— „Jah.”

— „Aga kunas teie neid nägite?”

— „Täna hommikul, siis kui raudteest üle tulime.”

— „Kas see oli läbiminev rong või?”

— „Ei tea, sisse just tuli.”

— „Kunas tuli?”

— „Siis kui olime vabriku juures alles.”

— „Palju on maad vabriku juurest jaama?”

— „Kolm versta vast.”

— „Kaua te seda maad tulite?”

— „Noh, pool tundi vast või nii.”

Komissar küsitles veel kaua rongidest, soomusautodest, soomusrongidest ja kõigest. Ning tütarlapsed jutustasid ühe päeva peale

kokku kõik, mis nad terve sõjatalve juures Võrus juhtunud nägema ja panid sellelegi veel poole otsa.

„Hea küll, viige nad ära,“ käsutas punakomissar, valmistudes ise kuhugile telefoneerima pabereile tehtud märkmeist.

Kui tüdrukud said õuele, oli nende sinatoojail tuline rutt.

„Ruttu nüüd, lähme nii kähku kui saab.“

Alles pärast veel tütarlapsed kuulsid, et neid olevat tahetud saata veel edasi kuhugile veel suurema punaväe ülemuse juure ülekuulamiseks.

Kodutalus algas ärevus punaväelaste hulgas. Staabis olevat olnud kuulda kompanii ümberpaigutamisest. Kardeti, et katsusest võib olla juba kellegil aimu.

Ning nagu laskus esimene õhtuhämarus, sündis kõik äkki ja ruttu. Eestlased, arvult umbes 40—60, haarasid enda kätte kogu kompanii relvad, sundisid tulema kaasa ka relvatuid venelasi, haarasid järele aidanur-

ga juure asetatud raskekuulipilduja ning õige suure rutuga oldi varsti juba paari kilomeetri taga asuvas metsas. Teejuhid-tütarlapsed kõige ees, saabuti pea Eesti vägedele teatatud kohtamiskohale Tsooru-Suuresilla lähedal.

Mis seal sündis, seda polnud tütarlastel aega jälgida, sest rutati nüüd vaenlasest vabasse lähedalasuvasse E. J. koju.

Pärastpoole kuuldi räägitavat, et seal kohanud üks vend oma venda, tuttavaidki leidunud kahes senini vastaspooltena seisnud jõukudes.

Kuid see, mida kuuldi pärast, ei olnud enam armas. Talust, kust eestlased jooksid üle oma väkke, perenaine, koolitüdruku L. K. ema ühes väikese pojaga viidud Venemaal pantvangiks.

Ning sealt ta saabus tagasi hiljem Eesti Opteerimiskomisjoni kaudu, kuid ilma pojata. Selle oli murdnud taud raskest pantvangi põlves.

Vabadussõja algpäevilt.

(Järg)

„Põhjapoegadel“ külas.

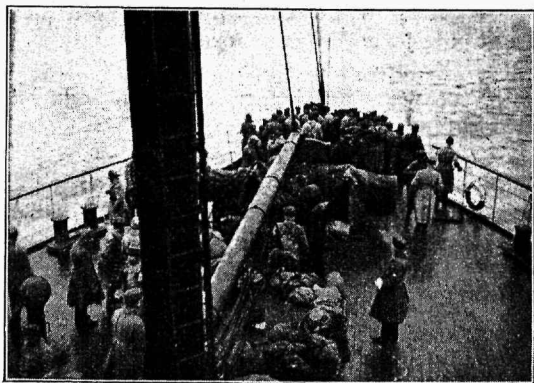
Henrik Visnapuu.

1.

Tutvus „Põhjapoegade“ algas enne nende frondile minekut. Aeg on mälust kustutanud paljude nimed, kuid tuleb meele veel nimesid, nagu ohvitserid Marttinen, Siimola ja Hannula ja siis veel keegi näitlejast ohvitser, kelle hülgenuumber oli ahvi imitatsioon. Too mees võis end ahviks moonutada, nii kujult ja häälelt, ja see oli otse jube sarnasus. Seda nähes ei olnud tarvis mingit ahvist põlvenemise teooriat, see oli otsene tõendus.

„Põhjapoegade“ keskel oli muidugi palju seiklejaid, palju tõsiseid elukutselisi sõjamehi ja idealiste. Pataljoniülema Hannula oli sõjamees, jääger; Siimola mingisugune metsaülem või muud, lõbus poiss, keda suurprobleemid ei huvitanud. Aga Marttinen oli vaimu-inimene, usuteaduse üliõpilane. Kui teised otsisid kõrtse ja muid asutusi, otsis Marttinen raamatukauplusi. Andsin talle komplekti eesti kirjandust, millest ta oli väga huvitatud. Marttineni tõi Eestisse teadmise, et hõimurahvale on abi ja julgustust vaja. Ta oli ülikoolist astunud „Põhjapoegade“ hulka. Ta võttis osa Paju lahingust, tuli sealt tervena välja, kuid langes Marienburgi all Eesti vabaduse eest. Rahu su põrmule, kallimeelne kangelanee.

Marttise jutustamisest Paju lahingust on mulle jäänud meelde üks episood, mis käsitab hetket pärast Kuperjanovi haavatasaamist. „Kui vasakule tiivale soomlaste sekka levis teade Kuperjanovi ja teiste langemisest,“ jutustas Marttinen, „lamasime meie ägeda tule all lumes. Juba tükk aega polnud võimalik pead tõsta. Ma polnud sõjamees ja ma ei teadnud mida teha. Aga kui ma kuulsin, et parema pool juhid on langenud, hüppasin ma eneselegi mõistmatul kombel

„Põhjapojad“ „Väänämöisel“ Eesti rannikule lähenemisel.

püsti, hakkasin karjuma ja viisin ägeda tule all joostes oma rühma nõlvakut mööda üles, otse vastu Paju mõisat.“

Valga vallutamise järelpäeval seadsin sammud „Põhjapoegade“ staapi, et usitleda kol. H. Kalmi „Vaba Maa“ ja „Postim.“ jaoks. Kalm oli väga erutatud ja vihane. Kui ta kuulis, et tulen „Postimehe“ ja „Vaba Maa“ poolt, ei tahtnud ta minuga üldse kõnelda. Aga ta ei saanud ka ütlemata jätta, mis ta südamel pakitses. Nõnda ta võttis minult sõna, et ma tema kõnelustest midagi ei kirjutaks, ja rääkisime siis umbes 2 tundi.

Mis mulle sellest pikast vestlusest olulist on meelde jäänud, see oleks järgmine. Kõige pealt oli Kalm põhjalikult kuri eesti ajakirjanduse ja Peastaabi peale, kes tema vastu intriigeerivat ja tema teened maha salgavat, kirjutasid need Kuperjanovile ja ta partisanidele. Eriti tige oli Kalm „Postimehe“ peale, kes olevat tema teened kirjutanud kõik eestlaste arvele. Ta ähvardas oma rügemendiga tagasi sõita ja frondi jumala hoolde jätta. „Mina Valga võitsin ja võin ta enamlastele tagasi anda,“ ütles ta.

Kalmi tookordse tõenduse järele olevat tema ükski väljatöötanud Valga vallutamise operatsioonide kava. Tema on selle ka tegelikult teostanud, aga nüüd võetakse ülekohtuselt temalt see teene ja kirjutatakse teiste kontosse. „Milline ülekohtus ja tänamatus kõrgema juhatuse ja ajakirjanduse poolt,“ lõpetas Kalm.

2.

Olin vahepeal otsinud kolonel K. Partsi ja jõudsin õhtuks „Põhjapoegade“ juure kasarmusse, et tabada mõnda tuttavat soomlast. Millises majas asus kasiino, ei mäleta. Mee-nub vaid, et eeskojas seisis kuulipildujad ja et kasiino krohv oli kuullaukudest tihedalt üle külvatud. Pikas saalis asus laudade rivi, mis ulatas ühest saali otsast teise. Üksest kaugemal otsas istus pataljoniülem Hannula.

Mind „kui eesti kirjanikku“ tervitati tormiliselt. Hannula käsutas mehed valvele, hüüti mitmekordselt „Hei! Hei!“ ja asetati laua otsa „aukohale“ Hannula vastu istuma. Et see „aukoht“ mul hiljem juuksekarvad püsti ajas, sellest jutustan allpool. Esialgu olin muidugi liigutatud sellest suurest tähelepanelikkusest kirjaniku vastu, mida osutas soome ohvitserkond. See oli täiesti erinev sellest, mida olin mina ja mu ametivennad kogenud seni oma kodumaal.

Kasiinos valitses ülev meeleolu, nagu poleks sõda olnudki. Vähemalt ei räägitud siin mitte strateegiast ega ka sellest, kes ja mis oli teinud. Võisin tähelepanna, et need mitmel pool

liikunud inimesed olid võimelised keskusteleva kõigest asjust, kirjandusest, kunstist jne. Olemine kujunes suureks „laulupeoks“ sõdurite, üliõpilaste ja rahvalikkude lauludega. Aga siis kui tuju oli tõusnud kõrgemale kraadile, lähenes peanumber. Tuli „täpsuslaskmine“. Lauaotsale, minu ja Hannula vahele asetati õllepudel, õllepudeli kaela torgati sabapidi tee- või supilusikas — ja märklaud oligi valmis. Tuli lasta lusikalehest läbi. Sihtimine toimus laua teisest otsast, lasti tavalistest lahingpüssidest.

Kapten Erkki Hannula,
Põhja-Poegade Rügemendi pataljoniülem.

Vahe minu ja Hannula vahel oli õige väike, sest laud oli kitsas kaheinimese söögilaud, nagu neid sööklates palju. Meelsasti oleks nüüd põgenenud oma „aukohalt“. Rahvas oli purjus, palju seal oli vaja, et laskuri käsi vähe väärataks ja kuul lusikalehe asemel satuks Hannula või minu kõrvalte.

Lähemad naabrid kahelpool lauda nihutasid oma toole lauast kaugemale, kuid Hannula istus kõhklematult oma toolil, sirge nagu ta oli. Ta ei kallutanud oma keha tahapoolegi, pigemini ettepoole. Mida muud jäi teha „aukülalisel“, kui jääda rahulikult kohale istuma, et mitte näida arana ja säilitada eesti kirjaniku prestiiži. Laskurid võisid ju olla head, kuid viina peale, mis oli joodud, ei võinud olla neile kindel. Selles oli häda. Ja siis hakkasid tulema kuulid. Iga lusikalehe läbistamist saatis suur juubeldus. Kuulid jooksid aga tagaseina krohvise, ja see sein oli üsna auke täis. Oli näha, et siin oli juba kord seda sporti harrastatud. Esimesed „täpsuslasud“ rahustasid närve. Ja kui iga küti auks kummutati uus klaas, siis oli peaaegu juba selline tunne, et miks see kuul

just mind peab otsima, võib ju võtta Hannu-
lat võtma mõnda teist lähedalistajat. Ja kui
tulebki, mis sest ikka. Imestama igatahes pani
laskmise tase, et purjuspäi läbistati lusikalehti.
Kui sellised mehed vaenlase nägemispiirile saa-
vad, ei siis vaenlasel armu ole.

„Laskevõistlus“ ajas mehed päris hasarti.
Kella 4 paiku, mil seltskond juba lagunema hak-

kas ja mil mõned toolidele ja laua najale ma-
gama jäid, sai paar meest sellega hakkama, et
kuulipilduja kasiino eestkojast välja tirisid ja
taeva poole ta-ta-taatama hakkasid. Hetkeks
tõi see hämmastust. „Kas tõesti enamlased?
Ei, need mehed, nagu nad tõendasid, „ambu-
sid“ taevatahti. Enamlaste pealetungi kartu-
sel aga mõned kodanikud olid pakkinud asju.

Vabadussõja alg Kagu-Eestis.

Joh. Semmiste.

Õudsed on olnud Võrule ja Võrumaale need
sügis- ja talvekuud. Juba aastaid.

Eelmisel, 1917. aastal Vene enamlustunud
ja poolmetsistunud sõjaväed ujutasid üle lavii-
nina Võru, täites omavoliliselt kõik korterid
ja urkad, tarvitades vägivalda karistamatult.
13. novembri ööl linna ähvardas otse hävimine,
kui sõdurite poolt rüüstati väga suurte taga-
varadega piiritusevabrik. Viidi ära ligi 400
pange piiritust ja puskarit ning 600 pange
mürgist kanepiõli. Iga silmapilk oli oodata
piiritusevabriku plahvatust tulega hoolimatult
ümberkäimisest — ja seega linna üldist süti-
timist. Ka igas majas peitus tulekahjuoht
mõistuse kaotanud sõdurite näol. Õnneks tõmba-
sid nad enda nii täis, et jäid lamama kohe kui
surnud. Ja ära neist rüüstajaist surigi 25 vene
sõdurit ja üks Võru elanik.

Jä nüüd — 1918 aastal?

Põrisedes ja mürisedes veerevad voorid ööd
ja päevad läbi — nach Vaterland, Saksamaa
poole. Veavad siit ära mehi, veavad sõja-
moona, veavad kokkuriisunud kraami. Nii et
meestel higi tilgub. Koormad vankritel kui
mäed! Relvastatud sõdurite jõugud käivad
maal talust tallu ning rekvireerivad halasta-
matult iga söödava ja saadava. Otse eeskujuli-
ku saksa mehe põhjalikkusega. Meile enes-
tele lubatakse ainult anda: linnas — kaheksa
naela jahtu ja pool naela võid kuus, maal ei
määrata kõige väiksematki normi, arvates vist,
et seal tullakse läbi ilma normitagi, — kuid
määratust kaheksast naelast jahust ja poolest
naelast võist ei näe mitte keegi ivakestki.

Müriin ja põrin on mitmekordne just ööse-
tel. Kuid seda võid vaid kuulda, mürasünita-
jaid endid näha aga ei tohi: on keelatud ööse-
tel liikumine kõige rängemalt. Tuld ka ei tohi
süüdata. Ja seda polegi kustki süüdatagi:
puudub petrooleum täielikult, elektrit aga ei
antä.

Nii pole nägijaidki, kui meie maalt voorib
välja leib, liha, või, rasv, villad, nahad.

„Lahkuvad kuradid!“

„Ära veel usu! Sügisel riisunud rikkalikku
kraami vaid veavad!“

Kuid siiski tundub nende toimingutes nagu
midagi mahasurutut, taganemiseliikku, raasike
nagu põgenemiseliikkugi: kurvalt ja lauluta
voorivad nad lõuna poole, isegi ilma vileta.
Sest laulda nad kunagi ei ole osanud, küll
aga vilistada kooris, marssides oma tanksaa-
bastes raskelt ja puiselt kui robotid. Vene me-
hed lahkudeski laulsid, kui just ei põgenenud.
Neil aga hallid, raskepärased kiivrid aina
hõljuvad, kord üksikult kord salkade viisi,
vahel ka korraldatud komandodes. Linna läbis-
tades võimaldatakse ka komandos marssivail
meestel valguda laiali kas väikestes sal-
kades või üksikultki kauplustesse, erakor-
teritesse karbikesi ja kastikesi omandama
liha, või ja rasva pakkimiseks või jälle kam-
mikeste, nugade, suupillide, viiulikeelte ja
muu prigu-prägu müütamiseks kohalikele ela-
nikele. Äritsejaid jäävad nad sõjaski, äritse-
vad põgenedeski! Ja pea iga teine, kolmas
nende keskel on mingi käitike omanik: kel-
lel pillitööstus Markneukirchenis, kellel pintslit-
tööstus Nürnbergis, kellel pilditööstus Hal-
berstadtis. Ja kellel mingit tööstust ei ole,
see müütab pudelit halba saksa veini.

„Kodumaale, mis?“

„Oh ei! — Prantsusmaale, lääne rindele!“
on järsk ja jääne vastus.

„Ja kuidas teile siin ka meeldis?“

„Suurepäraselt! Iga päev saame mäles-
tama Eestimaad!“ vastatakse vilkalt juba
mitmest suust. Samas näidakse uskuvat, et
nemad meile ka on meeldinud, lausudes uhkel-
dades:

„Maal saadeti meid ära hõisates!“

„Tõesti?“

„Suurepäraselt! Hõisati isegi meile!“ Saksa,
saksa, kuradi saksa!“

Jutustaja on päriselt uhke, et neid on se-
dasi ära saadetud, uhke ka, et tema oskab juba
kõike seda edasi anda eesti keeles.

Saksa okupatsioonivägede lahkumine Eestist.

Tõtt tunnustades — diametraalselt vastupidistest tunnetest oled vallutatud nende lahkumist vaadeldes: rõõmustad, hõiskad ka ise kogu omas olemuses... lahkuvad, lahkuvad! Ja samas ka nagu sooviksid, et nad veel vähekesi peatuksid siin, kuni oleme endid korraldanud enesekaitseks.

Ei, siiski soovid, et nad kiiremini siit lahkuksid! Otsekohe!

Aga siis tulevad jälle enamlased... vägi-vald... surm!

Siiski hõiskad... hõiskad... ja ei hõiska ka!

Ja kas nad üldse lahkuvadki? Lääne rindele vaid ruttavad. Seal käib nende käsi räbalasti. Vist. Ega midagi kindlasti tea. Väljaspoole linnagi ei ulatu nägema, kuulma kuigi kaugele. Tartust ja Tallinnastki ei tea korralikult öieti midagi. Näed vaid vaksali poole rühkivaid mehi, kes tassivad raske sõdurikompsu kõrval veel või-, rasva-, liha- ja jahukompse — omakstele saatmiseks Saksamaale. Koormatus on meestel nii ränk ja raske, et higi neil voolab kogu üle näo labinal.

„Kui aga jõuaksime vaksali!.. Rongis pole enam häda midagi!“

Ja vaksali nad viimaks jõuavadki.

Küll võib anda palju kraami meie maa, kui ta laastatakse tühjaks sellise põhjalikkusega, kui seda nüüd teeb sakslane! Koorma koorma järele, voor voori järele ametlikult ja iga mehe seljatäis mitteametlikult — mitmeid tuhandeid koormaid see kujundub üksi Võrumaalt?

Lahkuvad!

Jätaks nad nüüdki meile võimaluse enesekaitse organiseerimiseks. Aga ei! Salaja küll hakkavad ennast koondama kohalikud ohvitserid Hinno, Sirk, Möttus, Riigov, Võro, Meister, Uder, Kasvandik, Künnapuu, Saarnits ja Nestra, kuid seegi üritus kannab rohkem ideelist laadi, kui omab tegelikku tähtsust.

Midagi näib olevat juba nagu muutunud: kreisnauptmanni ametkond — umbes poolsada saksa ja kadakat koos mõne vänderdava paruniga — longivad juba ametisse kuidagi antsa-kalt, nagu saba taga vedades, süngelt, norutavalt, kuna senini käisid nad pea seljas.

Või ei ole muutumas veel mitte kui midagi!

Sest Võru tütarlastegümnaasiumi avamiseks ei anta luba, kuigi sisseastujaid registreeritud üle kolmesaja. Poisslastegümnaasiumi eesti keele õpetaja Nikolai Päts tagandatakse isegi ametist. Ja saksa lütseumi soodustatakse veelgi rohkem kui senini. Bürgermeister Kestneri — praegu apteegi omanik Pärnus — ja parun Engelhardt'i sõit Riiga toob meie püüetele veelgi kangemaid kaal-kaid kodaraisse.

Nad ikka veel ei lahku!

Jä nüüd soovid aina, et nad lahkuksid... soovid puhtalt, siiralt.

Selline on seisukord septembrikuu lõpu-poolel.

Oktoobrikuu esimesed päevad lubavad meil hõisata avalikult: midagi suurt näib olevat sündinud läänes, või sünnib. Kohalikudki saks-

lased käivad noruspäi — eriti just kohalikud sakslased — bürgermeister, mind kohates, tere-
tas juba esimesena ja eesti keeli! Esimest
korda! Tõesti, seal läänes peab olema sündi-
nud midagi otse hullu!

Kaheksandarnal oktoobril kuuleme: läänes
on rahu tehtud — sakslaste ettepanekul! Sa
taevane Jumal küll! Kuidas lööb linna otse
kui keema. Saksamaa võitmatu võim on siiski
murtud! Hõisatakse, õnnitletakse, jookstakse
ühe juurest teine manu. Kohalikud sakslased
ja kadakad on kadunud kui maa alla. Bür-
germeistergi lausub juba, et tore asi oleks ikka
ka see Eesti iseseisvusk! Ning otsib õhinal
omale apteegile ostjaid.

Siis hakkab venima — aeg ja sakslaste
lahkumine ka. Paistab, et nad ei lahkugi
siit, ainult meie liha, või ja viil lahkub ikka
voor voori järele. Pigistatakse kõiki veelgi
karmimalt.

9. oktoobril on Võru turuväljak kaetud
vankritest, hobustest, lehmadest, lammastest
otsast otsani. Sügisvihma nõriseb, mehed ja
naised vankrite ümber vannuvad, neavad —
loomade vastuvõtjaid ei ilmu. Tunnid veerevad
vihmasajus.

Anname meestele nõu kaduda kõikide leh-
made ja lammastega. Ja kümneid neist
kaobki. Paljud pärast käisid veel tänamas hea
nõu eest.

Ei tea, mis sünnib mujal maailmas? Tal-
linnas? Sakslased on muutunud veelgi kinni-
semaks, meie liiklemise võimalused veelgi roh-
kem kitsendatumaks.

Siiski: nad lahkuvad! Seda võime ütelda
juba kindlasti novembrikuu algupoolel.

Meie rõõmustelemine on natuke ka ehk
nagu juba kahanenud: Venemaa ähvardab meid

Saksa okupatsiooni päevilt.

Baieri prints Leopold Võrus. Prints kõnetab sakslaste poolt
määratud bürgermeister K e s t n e r'i, kelle kõrval v. S a m-
son, Maakonna Valitsemise Komisjoni esimees.

jälle haarata oma hõlma! Ühest hädast pää-
sed, teise astu sisse avasilmi!

20. novembri paigu tekivad postidele kuulu-
tused — Eesti Vabariigi Aj. Valitsuse poolt! Ni-
melt vabatahtliku mobilisatsiooni kuulutused.

Imestellakse, et mobilisatsioon võib olla
vabatahtlik, veel rohkem, et on olemas Eesti
Vabariigi Ajutine Valitsus, seega siis ka Eesti
Vabariik! Kuuldakse seda nüüd siin ka esimest
korda ametlikult, suurem osa kodanikest — esi-
mest korda üldse.

Kui siis 25. novembril peetakse Võrus laata,
voolab linna rahvast kui meri — Eesti Vaba-
riiki kaema.

„Oi immekest küll! Mis kõik uma silmaga
viil ärä näed!“

Ning otsitakse taga toda — Eesti Vaba-
riiki. Ent ei leita nähtavalt-kuuldavalt kustki,
ainult postitelt rasvaselt trükituna „Eesti Va-
bariigi Aejutine Valitsus“. Ja seegi üle tõrvatud,
paljus paigus ka lõhki kärjastatud.

Ning tehakse kohe ka oma vastav otsus:

„Vai ainult ajutine sa olidki!“

Sest nähakse ju ka, et sakslane on valitse-
mas endiselt igal pool. Vähesed näevad sedagi,
et mõned eesti mehed joosistelevad ühest asu-
tusest teise, peos Eesti Vabariigi Ajutise Va-
litsuse voli- ja käskkirjad, milliseid aga Saksa
okupatsioonivõimud ei täida ega pane tähele.
Tühja ja rikutud telegraafiaparaadiga posti-
jaoskonna vaid saavad kätte Eesti Vabariigi
Ajutisele Valitsusele.

Inimesed on siiski rõõmsamad kui muidu:
vaideldakse, käratsetaksegi ning pilgatakse neid,
kes ruttasid täitma kõiki sakslaste käskke ja
nõudmisi.

Vabatahtlikuks mobilisatsiooniks on ilmu-
nud linna õige palju mehi. Dr. Pihole annab
rohkesti tööd ja läbinägelikkustki, et
tunnustada kõlbmatuks tervisiliselt need,
keda ei taheta võtta kaitsevähke nende
punasuse pärast — selleks see vaba-
tahtlik mobilisatsioon vabatahtlik ole-
ma peabki. Kuid leidub rohkesti ka
neid, kes punased ei ole ja vigased ka
ei ole, kuid siiski vigased olla tahavad.
Äkki levinevad linnas jutud: Amee-
rika ja Jaapani vahel on sõda lahti
läinud. Jutt on väga kindlakujuline ja
nagu ühest allikast tulnud, peagu kui
ametlik.

„Toho juudas küll, mes sõs saa? Sõs
sakslane aja prantslase viil märke!“

„Eino, kuidas merde? — rahu om
ju tett!“

„Saks kurat küsis sul rahust!“

„Ega ta sunnik küsi joht ka küll
mitte!“

Pole need jutud korralikult veel läbigi

sõelatud, kui laadarahvast läbistab uus sõnum: Eesti Ajutine Valitsus kukutatud, Tallinn täielikult enamlaste võimuses!

„Saa viil ütest raipest vallale, kui tõine sul joba katsiratsi kaala pääl!”

Inimesed on neist alalistest võimude vahetustest nii ära vintsutatud, et enam millestki midagi head ei usalda loota, muudkui et — kõik järjest aina paheneb. Vist õieti tabab suurte hulkade meeoleolu see Naviküla vanamees, kes tahedalt, otse paratamatus leplikkuses pajatab:

„Mõista tan inämp tahta, kes paremb, kes näist halvõmb — üte halva ommava kõik!”

Hädasti vajatakse ühendust Tallinnaga, tolle Eesti Vabariigi Ajutise Valitsusega — sellest ei tohita sakslastele muidugi kõssatagi, et just viimasega, kuid eks ta taipu seda isegi — sakslane mingit ühendust ei luba. Siis katsetavad mõned ohvitserid pääseda pealinna, ka ei lasta: raudtee Tallinna pool olla ära lõhutud. Seega kinnitatakse kuuldusi, et Eesti Vabariigi Valitsust enam ju ei olegi.

Muidugi ei suuda sakslased selles veenda kõiki Eesti asja eesotsas rühkivaid mehi, küll aga laiemaid rahvahulki: õhtuks on rahvaväekomisjoni poolt vastuvõetud mehed pea viimase ni linnast kadunud, ohvitserivaid jääb järele.

Järgnev päev, 26. november, toob veelgi õudsemaid teateid: enamlased lähenevad Eestimaa suure sõjavägedega, Pihkva juba valutatud!

See mõjub nagu oleks linna visatud süttepommid — kogu linna lööb kihama ja kohama, enamlased ja enamlaste vastased. Esimesed alevad suures rõõmus, teised joosistelevad surmahirmus. Tööle ja tegevusele visatakse käega. Müra, kola tõuseb mitmekordseks: moonavoorid rühivad vaksali poole kiirendatud korras, tühjad vankrid pöristavad tagasi ja kuhugi ruttavad jälle millegi järele.

Sakslasedki juba — põgenevad!

Mis saab nüüd meist, cestlastest?

Juba kibeletakse ümber soovidega, et sakslased veel ei lahkuks, et nad meile annaksid võimalust enesekaitse korraldamiseks. Sest ajasid nad ju laiali meie polgud, võtsid meilt ära relvad ja rahvalt toidumoon — nad on kohustatud meid kaitsma!

Saksa võimud teevadki ette näo, nagu tahaksid nad olla meie kaitsjateks ega lase meil korraldada enesekaitsetki ... tõeliselt muudkui põgenevad Saksamaa poole selle asemel, et minna vastu enamlastele.

Mis peame nüüd tegema? Hakkame vastu enamlastele, Venemaale? Hiiglarriigile ja paljaste kätega? Või enamlustume isegi?

Järjest kasvab enamlaste arv meie eneste keskel, otse demonstratiivselt, loodetakse seega

teenida veel viimasel hetkel tulevaste võimumeeste poolehoidu — ja teenitaksegi: ka nendegi juures jäävad nad võimumeesteks. Ja mis kõige hullem: ka Eesti võimule tulekul on samad mehed virgad karva muutma — ning upitavad endid jälle kõrgetele kohtadele. Ning muudavad hiljemgi järjest karva leivalõhna järele ... kas Eestile õnneks?

Neist ja pärisenamlastest kasvab linnas kiirelt enamline vägi ja võim. Järjest tõuseb ka nende sõjakus ja langeb mitte-enamlaste julgus ja hakkus.

Oleme küll suutnud organiseerida mingisuguse Kaitse Liidu, mille eesotsas noor kapten F. Vreeman, kuid sel Kaitse Liidul puuduvad relvad, nii siis on see võim rohkem nimeline kui tõeline. Ka meestegi poolest peamiselt pealikuteline: puuduvad käsutatavad,

21. novembril saabus Võrru ka Vabariigi Valitsuse käsul al.-polkovnik Kubbo, organiseerima 3. jalaväe polku, kuid Võru kaitse korraldamine äpardub, — mis me sest enam varjame. Isegi mobiliseeritud mehed lasevad jalga koju...

See kõik nakatab. Kodanikud kaotavad usu täielikult ning hakkavad viimaks linnastki lahkuma igaüks oma jõudu.

Vahest ka sündmusedki väljaspool Võru arenevad kiiremini, kui suudetakse neist ette jõuda, isegi mitte neile järele: enamlased lähenevad — seletatakse — juba Irboskale, koldasti tappes ja rüüstates. See kipub neilgi usu ära riisuma vastupanu võimalusse, kel seda senini ehk veel oli.

Päästku, kes ennast päästa suudab!

Ja 26. novembril hakkavadki maalt linna vurama suured tõllad ja laiad plaanvankrid kuhinal täis parunikesi, preilikesi, prouakesi. Vanad parunid sõidavad kõrval ka ratsa.

Linnas peatselt ei peatutagi — kiirelt edasi vaksali või lõuna poole. Kaovad ära ka agaramad hertsogiriigi loojad linnast.

27. novembril ei kuulegi õieti muud kui: „Enamlased, enamlased tulevad!.. sakslased, sakslased põgenevad!... mis nüüd?”

Kaitse Liit ja polk (esimesel oli 25. nov. juba 20 ohvitseri ja 100 mehe ümber linna haritlastest, peamiselt kooliõpilastest, polgul aga 19 ohvitseri, kuid mitte ühtki meest, relvi aga kummalgi mitte) nõuavad Saksa sõjavõimudelt relvi ja laskemoona, kuid neid ei anta. Küll aga uputatakse käsigranaate ja laskemoona järves ja Võhandus koormate viisi.

Vaksali juures peetakse kui laata: Saksa sõdurid müüvad vankreid, hobuseriistu, okastraati jne., mida venelastelt siia maha jäetud väga suurel arvul. Samal ajal veetakse ära viimased masinad ja osad siia ehitatavast elektriijaamast.

Post ei tööta, raudtee on täitsa suletud eestlastele, ajalehti ei pääse meieni ühtegi, Tallinna poolt teateid ei saada — elame kui mahajäetud saarel. Kõik see mõjub halvavalt, hävitavalt. Juute, kohalikke sakslasi ja kadakaid hakkab põgenema Riia poole.

Järgmisel päeval hakkab Võrru tilkuma juba põgenejaid Petserist, ühes Saksa sõduritega. Seal kohalikud enamlased juba võimutsevat.

Seintele ilmub Kaitse Liidu ametlik teadaanne: liitlased suurte jõududega Tallinnas maa- le tulnud. Mitukümmend tuhat kohe!

„Siis oleme päästetud!“

„Inglaste nimigi heidutab ära enamlased!“

„Egas siis me ise midagi suuda!“

„Mis nüüd meie? Venelastele ainult piibu peale panna!“

„Jõuaksid inglased aga rutem siia!“

Nagu uus elu tuleb inimestesse. Katsume levitada neid teateid agaralt, kuigi hinges kahtlus ja vähe usku tollesse dessandisse.

Polgu mehed — polgus on nüüd juba ka sõdureid üle 60 — käivad jälle okupatsioonivõimude juures nõudmas relvi ja laskemoona.

„Milleks teile? Meie oleme ju siin!“ seletatakse ega anta mitte seda ega teist.

28. nov. õhtupoolikul linn äkki satub kui rahvasterändamise sõlmpunkti: vaksali poolt ta ujutatakse üle taganevate Põhja-armee riistadega, kes tulevad Setumaalt, meile vastusuunas taganevad jälle läbi linna ja linnast Saksa sõjaväed. Oleme taganevatele sõjameestele tal- lata kahelt poolt! Vaenulisi võõraid kõik ko- had täis. Ja kolmas vaenlane Vene enamlaste näol läheneb, on juba vallutanud Irboska ning on haaramas Petserit.

Jala, ratsa ja vankritel veerevad „Pihkva peremehed“, põhja-armeelased, linna, osalt toredates burnussides ja papahhades, kuldpagu- nite läikides ja kannuste kõliseses, suuremalt jaolt aga närudes ja kergeis suvirõivais või koolipoiste vormides. Paljastel õlgedel, katma- tult kõledas sügistuules lamavad hüplevatel vankritel haavatud, jalad või pea vankripeel ripakile, nagu lihunikel loomad tapamajja ve- dades.

Pealikud uhkelt ratsutavad „Rossija“ võõ- rastemaja ette ja tahavad nähtavasti sinna asuda paigale. Tekib kõva kisa, vandumine, mõõkadega vehkimine: sakslased ei taha neid lasta eneste lähedale, sest siin asub ju nende keskkoonustus, venelased jälle vägevad omale suurele vene suurusele — ka ei taha taganeda. Siis tekiavad kui maa alt hallid Saksa sõdurid... ning uhked venelased ratsutavad laiali.

Põhja-armeelased, Saksa sõdurid, Eesti rah- vaväelased, linna kodanikud, maarahvas — kõik ärritatult sõeluvad, ruttavad, vannuvad, kiru- vad. Kõigil on nagu põhi jalge alt kadunud lõplikult.

Uued võõrad vallutavad õued, majad — kuskil peavad ju nemadki peatuskohta leidma — küsimata, kas neid tahetakse või mitte, võ- tavad ka kauplustest, mis vajavad, makstes oma imetaolike rahadega või üldse mitte mil- legagi. Kui kuskil ei taheta neid rahuldada, saavad nad kurjaks, pragades:

„Mis? Olete enamlane, hoiate kraami mõrt- sukatele?“

Kui vastatakse, et see ei tähenda veel poo- lehoidu enamlastele, kui ei jagata oma vara ilmaeest ära, seletatakse ähvardavalt:

„Enamlased tulevad ja võtavad teilt kõik ära nii-kui-nii!“

Milline ähvardus vastab siiski väga olukor- rale ja tõelikkusele.

Eh, üldse kodanikust ei hooli enam keegi, või hoolitakse temast veel niipalju, kuipalju te- malt veel midagi on võtta.

30. novembri õöl on kreishauptmankonna ja maavalitsuse suured sakslad kadunud kõige ku- putusega. Veel eelmisel õhtul nad on annud väiksematele ametnikele kindla käsu olla hom- mikul ametis; hommikul aga leitakse eest tüh- jad seinad. Eelmisel päeval nad pakkusid Eesti võimu esindajaile maavalitsust üle võtta, aga et seal enam midagi üle võtta ei olnud peale võlgade, siis sellest loobuti.

Kärgatused väljapool linna panevad linnas aknaruudud põrisema; hävitatakse laskemoona! Meie mehed hüppavad vihast kas või nahast välja, kuid sakslased neile ühtki padrunitki ei anna.

Inimene harjub kõigega kiirelt, ka kõige võimatumagagi. Nii nüüdki: naised kuramee- rivad lõbusalt kuldläikeliste venelastega, öösel uhutakse „Kandles“ tantsu et tallad tossavad.

Ja suuremale osale elanikest on valgekaart- laste siinviibimine ja enamlastegi saabumine vaid huviküllaseks dekoratsioonide muutuseks ilma vähemagi isikliku hädaohuta.

Ning Eesti? Mis läheb hulkadele korda Eesti! Või Eesti riik! Ja kus see Eesti riik õieti ongi?

Rahvas pigemini elab, tantsib ja lõbutseb, kui et läheb suisa surma selle eest, mida ei olegi ega olla ei saagi, mille võimalustesegi ei usu vahest needki, kes selle illusiooni eest nõuavad surmaminekut.

Ei! — rahvas on praktiline ja võtab elust seda, mida saab, ja pigemini tantsib. Sest 28. novembril üteldakse olevat langenud juba Narva ja Irboska ... ja Petserigi on vahest juba enamlaste haarangus.

Vähekesese eesotsas olijaid püüavad teha kõik, et siiski korraldada vastupanu: käiakse luura- mas, kogutakse Eesti lipu alla ikkagi mehi, plaanitsetakse relvade hankimist, isegi väe- võimuga sakslaste relvade juure sisseburdmist.

2. detsembril toovad vallavanemad linna mobiliseeritud mehi. Suuremat osa neist tuleb hoida nagu karja koos, — et jalga ei laseks. Osa neist teebki minekut, viies kaasa needki relvade natukesed, mis mõnele kuidagi hangitud.

„Tahavad sõidida Venemaa vastu? — hullud!“

„No päris hullud!“

Juba on registreeritud 3. polku üle 250 mehe, neist leiab aga kohal „Kandles“, kus polk majatub, neid käsutama määratud kapten Jaan Kruus umbes saja mehe ümber. Nendegagi läheb kohe lahti järgmine sõnasõda:

Kapten Jaan Kruus, Vene sõjaväest Eestisse tulekul.

Praegu kindralmajor, 2. Diviisi ülem.

„Mina olen kapten Kruus“, Kruus tutvustab ennast, astudes nende juurde. „Olen määratud siia roodu ülemaks.“

„Soo-oh?... No kas sa kuuled?... Väga rõõmustav siis?“ mehed lõkerdavad väga koduselt.

„No seda veel näeme!“ Kruus vastab sõjalt. „Sest nõuan teilt täpset käskude täitmist!“

„Võe-eh?!“

„No kae kuramust!.. või kohe nõuab?“

„Olen enamas kui sajas lahingus olnud, neist mitte ühtki otseselt kaotanud...“

„Oled kange mees, kuramus!“ hõigatakse.

„Viin teid ka võidule, kui sõna kuulate! Ei kuula — lähen ära!“

See sõnakuulamine ongi nüüd niisugune asi, millele juba ammu viinud suurema osa meeste soontes Vene sõjaväest kaasa toodud „schlāboda“, vabadus — mehed lihtsalt kaovad ära linna.

Uus rooduülem paneb „Kandle“ seinale käskkirja: kõik mehed peavad ilmuma rootu loetelule kaks korda päevas, tahtes mehi niigi pae-nutada korra alla ja hoida neid ära auramast. Kui ühel õhtu! mehi jälle liialt vähe on loetelule iimunud, Kruus hakkab neid karistama.

„No niisugust asja enam ei ole!“ üks suure-nimeline mees lõhverdab. „Ja teie käskkirja meie ei tunne... ei ole näinud!“

Ümberingi hõiskav heakskiit.

„Ei ole näinud?“ Kruus kergatab kurjalt, haarab mehe turjast, tõstab ta käskkirja ette, surub ta nina seinale vastu ja käsutab:

„Naa, pergeli pihta, loe! Vaata siis siia ja — loe! Loe kõvasti!“

Seesamakene väike võimu ja julguse avaldus mõjub nii meestesse, et peagi on roodus kord ja distsipliin jalule seatud.

Oleks alatud selliselt juba mobilisatsiooni esimesel päeval! Olnuks neid rohkem, kes usku ja julgust oleksid suutnud inimestes alles hoida, neid õhutada.

Venelasi valgub järjest juurde. Neist täituvad linnalähedased külad. Üksi Kääpakülas arvatakse neid olevat kaks- kuni kolmsada. Linn on võõraid nii täis, et keegi enam ei tea, kes neist valge, kes punane, enamlasti võiks koos valgetega linna saabuda kas või väiksed väeosad — jagu ei võtaks neist enam keegi. Üks on vaid selge kõigile: kõik võõrad on kurjad, peremeheliku, käskivad... ning muudkui võtavad kõike söödavat ja saadavat: nad on relvadega, meie aga relvadeta, parata pole midagi.

Suure riisikoga ja salamahti suudetakse siiski juba muretseda Tallinnast Eesti Vabariigi Valitsuselt üks vaguni täis püsse ja laske-moona. Vagunil ei tohita lasta tulla siiski mitte otse Võrru: siin vallutaksid ta sakslased. Vagun peatatakse Sõmerpalu jaamas vale nimetuse all. Sealt tuuakse kraam — see toomine on huvitav peatükk omaette*) — ööl vastu 3. dets, Võrru.

Kuigi neid relvu avalikult kasutada ei võida, tõuseb Eesti sõjameestes, vähemalt juhtides, sõjakus ja enesekindlus. On ka juba polgus kaks roodu — esimene rood kapten J. Kruusi juhatusel „Kandles“ ja teine al.-kapten R. Potteri juhatusel „Rossijas“ — kokku ligi 200 sõdurit ja üle paarikümne ohvitseri.

Üldise meeleolu langemise märkimiseks ei või tähendamata jätta, et polgu sõdurite arv siiski ei tõuse, vaid ümberpöörduvalt — kahaneb, hoodimata sellest, et rahvaväekomisjon alaliselt mehi juurde võtab.

Niipea kui Sõmerpalust toodud püssid on paigutatud varjule (Jüri t., gümnaasiumi üle-

*) Pikemalt minu raamatus „Sõja ja revolutsiooni keerises“ lhk. 184—186.

misele korrale) on ka Saksa sõjavõimudel hais ninas; kategooriliselt nõutakse püsside üleandmist. Seda nõuet ei täideta. Siis sakslased tahavad panna relvi valvama ka omad mehed koos Eesti valvkonnaga, ähvardades vastasel korral võtta polgult relvad väevõimuga. Ka seegi nõue on vastuvõetamatu. Kuid vastuhakkamine hästirelvastatud ja määratult suuremale Saksa sõjaväele on ka riskantne.

Iseloomuliku joonekese Vabadussõjast annab selleski asjas peetud ohvitseride koosolek ööl vastu 4. detsembrist: kas leppida sakslaste nõudmisega või mitte? Kuidagi ei jõuta kindlale seisukohale, küsimus igapidi liigagi ähvardavate tagajärgedega. Viimaks palub sõna maailmasõjas kuulmist kaotanud kapten Hagen omapäraselt algates: „Nõnna et, kas anrate mulle sõna?“ Asetab siis kämbla ruuporina kõrva juurde ja kuulab ning prahvatab siis võimsalt: „Kas nõnnapidi“, kallutab enese paremale, „või nõnnapidi“, lööb keha vasakule, „aga sõjariistu meie käest ei anna!“

See mõnel määral koomiline, ent kõikumata väljendus teebki otsuse: relvi käest ei anta, sakslaste vahtkonda valvele ka ei lasta.

Väga võimalik, et see otsus võinuks tuua löömingu sakslastega, kui samal ööl ei oleks tekkinud linnas üldine segadus ja hirm — enamlased tulevad! Viimasedki Saksa sõjaväeosad hakkavad linnast kiirelt kaduma, nagu enamlastele vastu, kuid tõeliselt neist eemale. Selles segaduses 3. polgu mehi murrab sisse rel-

vade juurde ja varustab ennast ka relvade ja laskemoonaga.

Linn otsekui keeb: jooksevad sakslased, jooksevad Eesti sõdurid, jooksevad hirmunud kodanikud, jooksevad põhja-armeelaste viimased siin veel peatama jäänud mehed. Ei nõuta enam öölubasid, ei vangistata eraisikuid. Põrisevad vankrid, salkades ja üksikult jooksevad kogud pimedas linnas, hiiüded, vandumised, karjumised, hädaldamised! Kõik tormavad linnast väljapääsude poole. Nagu hullunud, Sajakab „karda“, tänavad ja teed on libedad kui jää.

Linn on peatselt tühjenenud, nimelt kodanikest, Põhja-armee väeosadest ja sakslastest.

3. polk ja Kaitse Liit korraldab veel luuret, saadab ka väikseid salku enamlastele vastu kuni Nõnova küalani; lüüakse seal väike lahinggi, saades sõjasaagiks 1 hobuse ja 2 telefoniaparati.

7. detsembriks on sakslased jõudnud lõplikult siit kõik ära viia, mis viia andis, ja samal päeval annavad nad enamlastele üle Kasaritsa mõisa. Enamlased asuvad nüüd linnast veel 3—4 km kaugusel.

Ja pühapeval, 8. detsembril, lahkuvad Võrust ka Eesti sõjamehed: 56 ohvitseri, 100 sõdurit, 2 arsti, 4 ametnikku, 6 vankrit, 10 hobust ja 2 kuulipildujat. (Polgus pidi küll olema nimestiku järele üle 400 mehe.)

Kella 11 paiku asusid enamlased Võrru.

Eesti Leegion Põhja-Venes.

H. Vellner.

1. SÕJAPOLITILINE OLUKORD VENEMAAL 1918. a.

Bresti rahulepinguga löid sakslased Venemaa liitlaste reast lõplikult välja. Idarinne oli nüüd täielikult kokku varisenud ja vabanenud jõud juhi Läände, et seal surmavat hoopit anda liitlastele.

Bresti rahuleping ei tulnud kasuks ainult Saksamaale, vaid ka äsja Venemaal võimule pääsenud enamlaste valitsusele. Kui pärast oktoobrerevolutsiooni Lenin hakkas halastamatu karmusega teostama proletariaadi diktatuuri ja terroriseerima oma vastaseid, ei tekkinud vastuolud ainult enmlaste ja kodanluse vahel, vaid ka Vene liberaalsed poliitilised ringid kuni pahempoolsete sotsialist-revolutsionäärideni taipasid neid ähvardavat hädaohtu. Siin ja seal tekkisid pörandaalused kontrrevolutsioonilised rühmitused, kes hakkasid organiseerima jõude enamlaste võimu kukutamiseks.

Moment kontrrevolutsiooniliseks liikumiseks oli väga soodne. Ohvitserkond, kelle likvideerimi-

sele julmalt asuti, oli enesecalhoiu tungist kihutatuna sunnitud tegema meeleehtlikke katseid enamlise režiimi, hirmuvalitsuse, alt pääsemiseks. Ka hakkasid maad võtma rahvuslikul pinnal kujunevad separatistlikud liikumised, nagu Ukrainas, Kaukasuses ja Volgamaal. 1918. a. kevadel oli enamlaste vastane liikumine võtnud juba enamvähem organiseeritud kuju. Üldist vastuhakkamist enamlastele siiski ei suudetud korraldada, ainult üksikud vastuhakkamised Moskvas, Peterburis, Jaroslavis ja mujal tähistasid seda enamlastevastast meeoleu. Leninil ei olnud siis käsutada hästiorganiseeritud sõjajõude ja nii mõnigi kord tuli enamlaste valitsusel üle elada kriitilisi silmapilke. Ainult tänu läti punastele polkudele ja Soomest Venemaa taganenud soome punaväelastele ning madruste salkadele, suudeti seisukorda päästa. Sellases olukorras Bresti rahuleping andis Leninile võimaluse pöörduda kogu oma tähelepanu kontrrevolutsiooniliste liikumiste mahasurumisele, mis olid juba üle pea kasvamas.

Eesti Leegioni organiseerijaid Arhangelskis, novembris 1918. a.

Vasakult paremale: I. Luhaäär, Vessart, G. Neggo, A. Schmidt, M. Kitsnik ja H. Vellner.

Bresti rahuleping tekitas aga lõhe ka Venemaa ja liitlaste vahel. Venemaa sai oma käed küll vabaks Maailmasõja aegsel Vene-Saksa rindel, kuid tšehhoslovaklaste mässuga tekkis uus rinne Volgal ja liitlaste vägede sissetungimisega Põhja-Venesse ning Kaukasusesse tekkisid rinded ka Põhjas ja Lõunas. Liitlaste ja tšehhi vägede osa nende rinate kujundamisel oli ainult moraalise tähendusega. See andis võimaluse niinimetatud Vene valgetel organiseerida oma jõude liitlaste kaitse all. 1918. a. suvel ja sügisel oli olukord kujunenud juba sääraseks, et peaaegu oli tekkimas uus sõjategevuse tsoon Põhja-Jäämerest Mustamereni. Liitlaste vägede tungimine Vene maa-aladele oli tingitud liitlaste väejuhatuste soovist aidata enamlastevastaseid jõude võimule, kukutada Lenini valitsus ja restaureerida Saksamaa vastane rinne Venes, et sellega lõdvendada keskriikide survet liitlaste rinnetele Läänes ja Lõunas. See oli ka põhjuseks, miks Inglise, Prantsuse, Põhja-Ameerika, Belgia ja Itaalia väeüksused 1918. a. juulis ja augustis okupeerisid esmalt Muurmanski ja sealt Lõunasse viiva raudteeliini, kuni Soroka linnani ja augustis ka Arhangelski.

Liitriikide väejuhatusel näis olevat siis kindel kavatsus organiseerida Põhjas uut Vene väge, mis oleks suuteline olnud kukutama enamlast valitsust ja Vene sõjalise jõu jälle uuesti ülesse ehitama. Liitlaste omad jõud Muurmanskis ja Arhangelskis olid tolajal küllalt tugevad, et ka iseseisvalt tungida Venemaa südamesse, kuid arvestades Vene mõttudega oleks võinud need siiski sinna ära kaduda, mispärast kohe esimeste positsioonide

sissevõtmise järele hakati tegema meeletu pingutusi Vene enda sõjalise jõu loomiseks, kes oleks läbiviinud kaugemaleulatuvad operatsioonid. Selleks otstarbeks veeti Põhja-Venemaa sadamatesse määratul arvul sõjavarustust ja toiduaineid ning igauks, kes soovis osa võtta enamlastevastaste jõudude kujundamisest, oli teretulnud.

Säärasest olukorrast oligi tingitud see erakorraline nähe, et samal ajal, kus üsja iseseisvaks kuulutatud Eesti vabariik oli Saksa vägede poolt okupeeritud, rahvuslikud väeosad laiali aetud, ja Eesti Ajutine Valitsus põranda alla kihutatud, liitriikide väejuhatuse Põhja-Venes andis võimaluse käputäiel eesti sõjaväelastel koguda end Eesti lipu alla.

2. EESTI LEEGIONI SÜND PÕHJA-VENEMAAL.

Kindral Laidoneri ülesandel viibides esmakordselt Arhangelskis, leppisin kokku sinna mahajäänud vanemate eesti ohvitseridega, et juhul, kui Arhangelsk okupeeritakse liitlaste poolt varem kui ise tagasi jõuan, nad kohe samme astuksid eestlaste koondamiseks rahvusväeosas. Tulevase Eesti väeosas moodustamise rakuse kujundajaks jäid sõjaväe raudtee-kontrolli teenistuses olevad ohvitserid K. Kool, V. Pint, J. Lutsar, A. Ojasoon, K. Lillipuu ja A. Laurson. Jõudes teist korda Arhangelskisse 1918. a. septembri alul, selgus, et nad olidki selleks astunud juba vastavaid samme.

Kapten J. Lutsar ja kapten V. Pint olid astunud ühendusse Arhangelski Eesti Seltsi tegelastega ja kohe pärast Arhangelski okupeerimist pöördu-

nud liiduvägede ülemjuhataja kindral Pooli poole soovivaldusega asutada Eesti Leegioni. Eesti Seltsi esimees M. Kitsnikule ja kapten J. Lutsarile oligi kindral Pool annud põhimõtteliku nõusoleku ja kapten J. Lutsar oli asunud vabatahtlike kogumiseks määratud n.n. „Recruiting Offices“ eestlaste organiseerimisele.

Iseseisva rahvusväeosa loomine ei olnud seekord Põhja-Venemaal mõni erakordne nähe. Oma iseseisvad väeosad olid seal juba kujundanud soome punased, kes taganedes Venemaale sattusid vastuollu venelastega, siirdusid Põhja-Venemaale, kus moodustasid iseseisva Soome Leegioni. Nendega kaasas oli ka Soome punaste valitsuse juhtiv tegelane Tokoi, kes esindas Soomet liitlaste staabis. Ka oli osa Poola leegionääre koonandanud endid Põhja ja teotses seal iseseisvalt ja samuti ka väiksem salk tshehhe.

Eesti Leegioni formeerimine ei läinud alul aga libedalt sel lihtsal põhjusel, et eestlasi oli seal siiski vähe elujõulise väeüksuse loomiseks ja needki olid laiali pillatud Arhangelskist kuni Soome rajani. Eestlaste väljanõutamine väeosadest oli väga aegaviitev ja paljud hoidsid üldse eemale väeteenistusest, mispärast siis ka kapten J. Lutsar oma tegevuse katkestas registreerimisebüroos ja koos teiste sealolevate ohvitseridega liitus Vene ohvitseridest moodustatud n. n. Ohvitseridepataljoniaga, kes saadeti rindele toetama seal võitlevaid liitlaste üksusi. Kapten K. Kool, kes enne liitlaste Arhangelskisse tulekut oli pääsenud Arhangelski kindlustatud-vöö suurtükiväkke ja kes enne liitlaste vägede saabumist oma patareiga puhastas Arhangelski enamlastest, teotses patareilämana rindel iseseisvalt.

Eesti Leegioni asutamiseks oli liitlaste vägede tuleku alul väga soodne pind. Liitlased vajasid ustavaid ja kindlaid väeosi ning võtsid kõik kahel käel vastu. Eestlaste vähesus ja sidemete puudumine Peterburiga ning ka Eesti Leegioni asutajate tühjad taskud olid peamiseks põhjuseks, et Eesti Legion juba alguses ei saanud faktiliselt iseseisvalt teotsema hakata, kuigi ta vormilikult eksisteeris. Pealegi ei näinud seda hea meelega kohalikud Vene võimud, kuigi Põhja-Vene Valitsuse eesotsas seisis liberaalne Üle-Venemaalise Valitsuse liige N. V. Tshaikovski, kes vaatas väga kõõrdi endiste Vene vähemusrahvuste separatistlikele püüetele. Liiduvägede ülemjuhataja kindral Poolil ei võinud olla aga tol ajal mingit ülevaadet Vene ääremaadel valitsevast virr-varrist ja liiduvägede juhtidel ei olnud ka põhjust soodustada ja toetada separatistlike harrastusi, vaid kõik kaardid pandi lootusele sünnitada uuesti võimas Vene armee.

Säärane oli olukord Põhja-Venemaal ja säärased olid ka Arhangelskis eesti rahvusväe loomise väljavaated, kui 13. septembril jõudsin oma kaaslastega Arhangelskisse.

3. LÄBI PÕHJA-VENE RINDE ARHANGELSKI.

Peterburist asusime teele augusti alul viiekesi: Dr. Gundemar Neggo oli saabunud Eestist Peterburki juba suvel, ülesandega sõita Londoni, et luua sidet meie välisdelegatsiooniga, leitnant J. Luhaäär, staabi-kapten H. Ingelman ja leitnant Vessart saabusid Tallinnast Peterburki alles mõni päev enne meie teekonna algust.

Et dr. Gundemar Neggoga olime varemalt juba kokku leppinud marsruudis, mille olime valinud mööda veeteed kuni Äänisjärve põhjarannikuni ja seal edasi jala Onjega linnani, siis olime ennast juba ka aegsasti varustanud tarvilikkude dokumentidega. Et läbipääseda lugematuist kontrollpunktidest, kes sõjategevuse piirkondades teedel ees seisis, astus Dr. Gundemar Neggo äsjaformeeritud Olonetski Punaväe Diviisi teenistusse sõjaväe arstina. Tema asukohaks oli ette nähtud Petrosavodski, mis oli küll meie teest kõrval, kuid siiski kuulus meie seiklemise piirkonda. Ise sain komandeerimislehe Sisevete Büroolt, sõiduks Votjegrale.

Hoopis raskemaks osutus aga hankida Luhaärele, Ingelmannile ja Vessartile vajalikke läbipääsutunnistusi. Siiski õnnestus meil saada mingisugused järeletoetud dokumendid, mille kohaselt nad kuulusid ühte punaväe automobilistide roodu ja varustatult nendega asusimegi teele. Leitnant J. Luhaäär, kui endine mereväelane, omas tutvusi endiste mereväe ohvitseride hulgas, kes olid siirdunud osalt sõjalaevastikust Peterburi toitluskomissariaadi käsutusse kuuluvatele laevadele ja sobitanudki ühe sarnase laevakapteni kokkuleppe, et see meid kaasa võtab kuni Vosnesenje linnani, kust laev pidi tooma mõnesuguseid toiduaineid.

Laevale asusime Neeva kaldal admiraliteedi lähedalt ühelt tavaliselt paadisillalt. Gundemar Neggo esines doktorina hallis vihmakuues, mina ja teised kaaslased nahkkuubedes ja poolpalitutes ning vormimütsides, nii nagu tol ajal esinesid punaste võimumehed. Et suurendada veelgi sarnasust oma ametile, määrisid „autojuhid“ käed ja näo hästi tõmmukaks. Laeval juba paistis, nagu võiks teekond alata takistusteta. Viimasel hetkel selgus aga, et laevaga sõidab kaasa ka toitlusvalitsuse esindaja, keegi juundisooست komissar ja punaväe ohvitser Larin, kellel oli ülesandeks viia varustust Lodeinoe Poljesse.

Larin ei tunnud huvi oma kaasreisijate vastu, küll aga juut, kes hakkas meie dokumente kontrollima. Muidugi esinesime nii, nagu ei tunnekski teineteist. Juut leidis, et minu ja Gundemar Neggo kaasasõit dokumentide põhjal on põhjendatud, kuna aga „punaväelastel“, s. o. Vessartil, Luhaäärel ja H. Ingelmannil, puuduvad vajalised legimatsioonid komandantuurist. Kuigi juudis näis tekkivat kõva kahtlus meeste vastu, oli ta siiski niivõrt mõistlik, et ei teinud sellest järeldusi, vaid saatis nad lae-

valt maale, et varustaksid endid puudevate dokumentidega.

Nii oli meie reisiseltskond ootamatult jagunenud kaheks. Enne lahkumist sai siiski meelestele üelda, et nad teeksid katset meile hiljem järele sõita reisijatelaeval ja lubasime neid oodata Äänisjärve lõunakaldal Vosneseniye linnas, kust olime ette näinud teekonna jätkamise paadil üle järve, põhjarannikule. Kui olime paar päeva hiljem Gundemar Neggoga õnnelikult läbi pugunud teel asuvatest kontrollpunktidest ja nii mitmel korral seisnud silmapilkude ees, mil teekond näis juba lõppevat, ei olnud me just vähe üllatunud, kui oodates reisijatelaeva saabumist Peterburist, silmasime laevalaelt tuttavaid nägusid. Neile oli abiks olnud juhus. Lahkudes laevalt ja nukralt lonkides kompsud seljas mööda Nevskit, olid kohanud sama härrat, kes muretses minule komandeerimiselehe Võdegrale ja kes oli pühendatud meie teekonna saladusse. Kuulda saades, miks nad olid pidanud oma teekonna katkestama, oli ta hankinud Vessartile, Luhaäärele ja H. Ingelmanile ka samasugused komandeerimislehed, millega avanes neile võimalus teha uut katset.

Juhus mängis tol ajal üldse suurt osa. Kui näiteks poleks tekkinud läbiotsimisel reisijatelaeval Vosneseniyes läbiotsijate ja madruste vahel tüli, poleks vist meilegi nii hõlpsasti pääsenud laevale, mis sõitis Äänisjärve idakaldal asuvasse Pudoshi. Ka üksikute võimumeeste heatahtlik suhtumine oli mõnikord väga otsustava tähendusega. Nii sattusime Gundemar Neggoga Lodeinoe Poljes sõjaväekontrolli kätte, kes meie dokumentidest just suurt ei hoolinud. Selles polnud ka midagi imestamisväärtset, sest kaks kuud hiljem esinesid kontrollijad punaväelased Arhangelskis „Recruiting Offices“ poola ohvitseridena, kes teel põgenedes Põhja-Venemaale olid osanud end sokutada enamlaste sõjaväekontrolli ja nii abistada teisi põgenikke, kes siis ristlesid mööda laia Sarmaatia legendikku, otsides väljapääsu.

Kapteni lahkel vastutulekul peatati laev Pudoshi jõesuus ja me maabusime otse metsa, kust algas raske rünnak, alul jala, siis paadiga piki Äänisjärve ja siis uuesti jala Äänisjärve põhjakaldalt Valgemere ääre, läbi põlismetsade ja rabade. Teekond osutus siiski raskemaks kui Peterburis arvasime. Halvasti varustatult ja liikudes päevi kaugel eemal inimasulatest, tuli toita end kaasa võetud kuivatatud kala ja leivaga ning ööbida metsa all. Onjega linna jõudsime ainult neljakesi. Harald Ingelmanni murdis teel maha tüüfus ja ta põrm puhkab praegu tundraseljandikul, jäises põhjamaa mullas.

4. LIITLASTE VÄGEDE STAABIS.

Liitlaste vägedega puutusime kokku esmakordselt Onjegas. Sinna saabudes tegime visiidi kohalikule rindeülemale, Prantsuse kindralile. Ta oli väga huvitatud viimastest Peterburi uudistest ja

tegi ettepaneku jääda tema teenistusse. Vastuvõtmine oli erakordselt lahke ja üle hulga aja saime jälle korralikult süüa ning tundsime end inimesetena. Kuna minul oli ülesandeks sõita liiduvägede staapi ja Dr. Gundemar Neggo kavatses jätkata teekonda Londonisse ning ohvitseridest kaaslasel tahtsid liituda Arhangelskis olevate eesti ohvitseridega, siis lükkasime tänuga tagasi lahke ettepaneku. Meile anti võimalus mõneks päevaks jalgu puhata Onjegas ja rindeülem lubas meid oma laeval sõidutada Arhangelskisse, kuhu ta pidi sõitma lähemal päevil. Kuid tung pääseda lõppjaama, oli pärast umbes kolmekümnepäevast vintsutust nii suur, et jätkasime teekonda järgmisel päeval Arhangelskisse mineva tibatillukese postiaurikuga.

Olime siiski pääsenud õnnelikult tulema Onjegast, sest järgmisel päeval pärast meie ärasõitu puhkes seal lahti mäss ja meid lahkelt vastu võtnud kindral pääses sealt vaeu tulema. Mäss suruti maha ja võistlust jätkati ka edaspidi Onjega rindel.

Arhangelskisse saabudes oli esimeseks mureks ühendusse astuda sinna varem jäänud eesti ohvitseridega. Enne kui läksime ametliku viisidiga Intelligence Service'i ülema kolonel Tornhilli poole, kellele oli minul kaasas edasiandmiseks soovituskiri kindral Laidonerilt, külastasime habemeajajat ja pärast põhjalikku kuuri ei võinud keegi aimatagi, et olime tulnud nii pikalt teelt. Et ilmusime staapi liigagi puhtatena, siis näis nagu ei oleks tahetud uskuda meie juttu, et oleme tulnud Peterburist läbi rinde mööda nii rasket ja keerulist teed. Kiri Laidonerilt ja Gundemar Neggol kaasasolevad memorandumid ning Eesti esinduse dokumendid löid peagi usaldusõhkkonna. Jutuajamisel kolonel Tornhilliga selgus, et eesti ohvitserid viibivad rindel ja eesti sõjaväelaste registreerimine on ajutiselt seismas.

Kolonel Tornhill esitas küsimuse, kas ei tahaks kindral Laidoner ka ise tulla Arhangelskisse? Sellele küsimusele ei teadnud midagi vastata. Kindral Laidoneri Arhangelskisse tuleku võimalust võeti liitriikide vägede staabis nähtavasti väga tõsiselt, sest mõni päev hiljem tehti ettepanek meile, kas ei sooviks keegi meist kullerina minna tagasi Peterburisse ja viia kaasa mõned kirjad Laidonerile ja teistele isikutele. Ilmar Luhaäär ja Gundemar Neggo nõustusid selleks. Kuna aga hilise sügise tõttu olid liiklemistingimused muutunud väga raskeks ja ka läbipääsuteed rindel enamlaste poolt suletud, siis loobuti Luhaääre ja Neggo saatmisest Peterburisse. Liitriikide vägede staabil oli, nagu hiljem selgus, kavatsus kutsuda Laidoneri Arhangelskisse selleks, et tema kätte usaldada Vene vägede ülemjuhatus Põhja-Venemaal, kuna Vene kindralite keskel valitsevad intriigid olid vaheldumisi Vene valgete armee organiseerimistööd.

Meie ilmumine liitlaste staapi tekitas seal elevust. Selgus, et olime esimesed, kes saabunud lõunast läbi rinde põhja. Tol ajal oli liidu vägede

ühing „Intelligence Service“, mis koosnes Inglise, Prantsuse, Belgia ja P.-Ameerika osakondadest. Eriti oli huvitatud Peterburi sündmustest Prantsuse Teadete-Osakonna ülem count Lubersace. Kohe pärast esimest visiiti kolonel Tornhillile oli mina ja kaaslased vastu võetud Inglise vägede teenistusesse, vähemalt meile oli antud peavari, sõduri munder ja võetud toitlustamiseks arvele. Esimese öö saatsime mööda juba kasarmus koos teiste vene vabatahtlike ohvitseridega.

5. ARUANNE SEISUKORRA KOHTA EESTIS.

Järgmisel päeval sain kutse kolonel Tornhillilt tulla staapi. Kolonel Tornhill esitas hulk küsimusi olukorra kohta Eestis, olles peamiselt huvitatud 1917. a. formeeritud Eesti rahvuslike väeosades saatusest ja Eesti rahvusvägede uuesti organiseerimise võimalusest. Olin Peterburis enne väljasõitu tutvunud kõigi nende küsimustega ja kindral Laidoner oli teatanud oma seisukoha ning olin seega esitatud küsimustele niivõrt hästi ette valmistatud, et minu ettekandest kujunes õige laialdane ülevaade Eesti poliitilisest olukorrast ja ka Eesti sõjaväe loomise väljavaadetest tulevikus. Minu ettekandes näis olevat kujutatud Eesti iseseisvusvõitluse väljavaateid niivõrt optimistlikult, et Vene kindral, kes kuulas juttu pealt, naeratas ainult aegajalt ironiliselt. Seletasin muuseas oma ettekandes, et kui Eestil avaneks võimalus oma sõjaväe organiseerimiseks, siis võidakse välja panna umbes 100.000-meheline hästidistsiplineeritud armee, koos juhtkonnaga. Eesti ohvitseri ütlesin teenivat Maailmasõja ajal Vene armees kolme tuhande ümber.

Kuivõrt tõsiselt võttis kolonel Tornhill ettekannet, selle üle on raske otsustada. Aga 2—3 kuud hiljem, kui Eesti väed olid seisma pannud enamlaste pealetungi ja neid tagaajades liikusid Vene piiri poole, tuli see ettekanne veelkord kõne alla. Kolonel Tornhill kutsus mind oma juurde, et annaksin täiendavaid seletusi Eesti olude kohta. Jutuajamise juures viibis seekord ka Vene vägede ülemjuhataja *Marushevski*, kes samuti näis olevat asjast huvitatud. Eesti vägede võidud olid tekitanud üleva tunde ja sellest julgustatult juhtisin ma kolonel Tornhilli ja kindral *Marushevski* tähelepanu minu esimesele ettekandele, milles olin annud Eestis arenevate sündmuste võtme.

Esimesel kohtamisel kolonel Tornhilliga, teatasin talle kindral Laidoneri soovist eesti sõjaväelaste organiseerimiseks liitlaste vägede juures. Ta jutustas lühidalt juba tehtud katsetest organiseerida Eesti Leegioni ja avaldas arvamist, et meie meeste vähese arvu tõttu on raske kujundada iseseisvat üksust ja tuleks leppida oma rahvusväeosaga formeeritava *Slavo-British Leegioni* juure, mida kujundati umbes Prantsuse võõrasteleegioni eeskujul mitmest rahvusest vabatahtlikest. Et jäin aga kindlaks varem tehtud

otsuse juurde, siis kolonel Tornhill tegi korralduse, et uuesti avataks eesti sõjaväelaste registreerimine ja päevakäsuga määrati mind „*Recruiting Office*’isse“ organiseerima ja koguma eesti sõjaväelasi, kuuludes ühtlasi staabi koosseisu. Säärase sõjaväelaste organiseerijana-eraiikuna teotses veel staabis Soome punase valitsuse juht Tokoi.

Tööd *Recruiting Office*’is ei olnud alul just palju, sest polnud kedagi, keda registreerida. Kolonel Tornhilli vastutulekul saadeti siiski laiali mööda väeosasid teadaanne, et saadetak minule eesti rahvusest sõjaväelaste nimekirjad. Saadud andmeist selgus, et Muurmani, Onjega ja Arhangeliski rindel kokku leidis umbes 200 eesti ohvitseri ja sõdurit. Need olid laialipillatud Vene, Inglise ja Prantsuse väeosadesse, kes igapäev omaette kogus oma vabatahtlikke. Kõige rohkem oli neid siiski koondunud *Slavo-British Leegioni*, kokku umbes 60 meest. Eraldusmärgina kandsid nad frenshil Eesti rahvusvärvides kilpi.

6. EESTI DIPLOMAATILISE ESINDUSE LOOMINE.

Et eesti sõjaväelaste organiseerimise tööd edukamalt läbi viia, tuli uuesti side luua kohaliku eesti seltskonnaga. Peagi oli Eesti Seltsi esimehe *M. Kitzinguga* ja *Soobergiga*, kontakt uuesti jalule seatud ja ka ühendusse astunud väeliinil viibivate eesti ohvitseridega. Kapten *J. Lutsar* ja leitnant *A. Ojasson* olid sattunud Briti lennuväkke, kus nad teenisid vaateajatena, kapten *V. Pint* j. t. olid rindel. Ühtlasi sai ka ühendus loodud Põhja-Jäämere Kalandus-uurimise Ekspeditsiooni juhi *Ernst Vebermanniga* ja Valgemere Hüdrograafilise Ekspeditsiooni ülema polkovnik *J. Preiga*, et eesti sõjavägede organiseerimisele toeks luua kohapeal Eesti Ajutise Valitsuse esindust, kelle kaudu oleks meil hõlpsam kaitsta oma huviseid.

Esimese eesti tegelaste koosoleku kutsusime kokku kohe pärast meie Arhangeliskisse saabumist. Nõupidamisel otsustati ühendusse astuda Londonis välisdelegatsiooni liikme prof. *A. Piipiga*, et see määraks Arhangeliskisse Ajutise Valitsuse täisvõimulise esindaja. Vastav telegramm saadeti prof. *A. Piipile* Dr. *G. Neggo* poolt Briti saadiku *Lindley* kaudu, kuid vastust ei saadud. Oktoobri lõpul jõudis Arhangeliskisse ka Kopenhagenist leitnant *A. Schmidt*, kellele oli soovitanud *Jaan Tõnisson* sõita Arhangeliskisse. Leitnant *Schmidt*, praegune Eesti saadik Londonis, ühines meie seltskonnaga ja hakkas energiliselt kaasatöötama.

3. nov. 1918. a. korraldati juba üldine eesti seltskonna ja eesti sõjaväe esindajate koosolek, kus otsustati valida Põhja-Venemaal asuvate eestlaste ja eesti sõjaväelaste esindaja ning sellele nõutada ka liitriikide diplomaatiliste esinduste poolt, samuti Vene Ajutise Valitsuse poolt ametlikku tunnustust. Esindajaks valiti ühel häälel

Kalevlaste Maleva ohvitseri rindel al.-kapt. J. Riisenbergi sünnipäeva pühusemas. (Paremal esimene.)

Ernst Veberman, kelle valimisest anti eridelegatsiooni kaudu teada kõikide liitriikide saadikutele ja Põhja-Vene Valitsusele. Delegatsiooni kuulusid dir. G. Ney, polkovnik J. Prei, kapten Veros ja leitnant A. Schmidt. Delegatsiooni käikude tulemuseks oli, et pea kõikide liitriikide saadikud teatasid kirjalikult, et nad hea meelega on nõus astuma Eesti esindajaga poolametlikke läbikäimise.

Eesti Ajutise Valitsuse esinduse loomisega avanesid soodsamad väljavaated nii eesti sõjaväelaste kui ka eesti seltskonna organiseerimisel. Kuigi Põhja-Vene Valitsuse poolt oli märgata teatud vastuseismist, ometi aktsepteeriti kohalikkude võimude poolt esinduselt astunud samme. Eestkätt loodi Eesti Büroo, kellele Ernst Vebermani kaasabil muretseti üsna esinduslikud ruumid kesklinna peatänava ääres, tõmmati Eesti lipp vardasse ja pandi vastav silt välja. Eesti Büroo kujuneski edaspidi eesti sõjaväelaste koondamise keskkohaks. Selles leidsid öökorterit ka rindelt vabanenud ohvitserid. 1918. a. lõpul, kui algasime juba eesti sõjaväelaste evakueerimist kodumaale, elasid Eesti Büroos alaliselt umbes 12 ohvitseri. Korduvate pealekäimiste järele oli meil õnnestunud vabastada Vene väeosades ja Slavo-British Leegionis teenivad ohvitseri ja neile saada puhkust kuni edaspidise korralduseni.

Büroo otsekoheseks ülesandeks oli registreerida Põhja-Venemaal asuvaid eestlasi, anda välja passe või rahvuse-tunnistusi, levitada informatsiooni

Eesti kohta jne. Eesti esinduse poolt antud passe tunnustati kui ametlikke dokumente ja seega juba 1918. a. olid Põhja-Venemaal asuvad eestlased nii liitriikide kui ka Põhja-Venemaa Valitsuse poolt tunnustatud faktiliselt Eesti Vabariigi kodakondsusse kuuluvaiks.

Novembri lõpuks oli Arhangelskis väljakujunenud väga mitmekesiste funktsioonidega Eesti esindus. Nagu tähendatud, oli esindajaks Ernst Veberman, ta sekretäriks leitnant A. Schmidt. Mina juhtisin Eesti Bürood, töötades samal ajal edasi Inglise vägede staabis. Sõjalistes küsimustes esinesid nõuandjatena ja olid abiks ka mitmesuguste sammude astumisel polkovnik J. Prei ja kapten Veros. Viimane kui Vene sõjaväelise varustuse hankimise komisjoni liige Londonis teenis Briti väes kaptenina ja ta oli suureks abiks ühenduse pidamisel inglastega. Sidepidajateks sõjaväeliste asutustega valiti ohvitserkonna poolt kapten Valter Pint ja talle abiks leitn. Vessart.

Eesti Büroo võttis ka Arhangelski Eesti kolooni juhtimise enda kätte. Silmapaistvamateks üritusteks oli eesti sõjaväelaste piduõhtu ja jõulupuu sõduritele vana-aasta õhtul. Novembri lõpul Arhangelski linnateatri ruumides korraldatud piduõhtu tekitas teatud elevust kogu linnas. Õhtust võttis osa hulk kohaliku seltskonna tegelasi, eesti ohvitserid ja sõdurid, Soome Leegioni esindajana leitn. A. Wesley ja rohkesti ka liitriikide vägede ohvitseri. Pidul esines eesti laulukoor, mida juhtis leitn. A. Schmidt.

Eesti seltskonna aktiivsus ja üksmeel oli tol ajal, mil kiired olid kõikjal lõkkel ja lagunemine seltskonnas üldine, tähelepanuäratavaks nähteks.

7. SÕJA LÕPP JA INTERVENTSIOONI ALGUS.

Kui olime lõpule jõudnud niinimetatud diplomaatilise ja sõjaväeliste esinduse loomisega ja organiseerinud kogu eesti seltskonna ühiseks pereks ning seega olid olemas kõik eeldused eesti rahvusväeosa formeerimise lõpuleviimiseks, tõid sündmused Läänerindel pöörde liitlaste sõjategevuses Põhja-Venemaal, mis tõmbas läbi ka kriipsu meie kavatsustest. Liitlaste keskel tekkisid lahkkelid küsimuses, kas jätkata sõjategevust Põhja-Venemaal või katkestada see. Saksa sõjaväelise jõu kokkuvarisemise tagajärjel oli liitlaste seisukohalt sõda Põhjas oma mõtte kaotanud. Kerkis päevakorrale interventsiooni küsimus. Seda pooldasid prantslased täiel määral, inglased olid aga reserveeritud. Algas telgitagune võitlus ka Arhangelskis liitriikide vägede staabis. Kindral Pooli asemel oli nüüd liitlaste vägede ülemjuhatajaks kindral Ironside, kes nähtavasti Londonist saadud näpunäidete järele hakkas tegema ettevalmistusi inglise vägede lahkumiseks. Esimeseks sammuks oli äsjaloodud *Slavo-British Leegioni* likvideerimine. Seal teenivad inglased viidi üle puhtinglise vägedesse, teised võisid minna kuhu aga soovisid.

Slavo-British Leegionis oli tolajal eestlasi 18 ohvitseri ja 56 sõdurit ning allohvitseri. Tekkis küsimus kuhu neid paigutada. Põhja-Vene vägedesse teenistusse astumiseks ei olnud kellegil soovi. Eesti rahvusväeosa moodustamiseks ei olnud liitlaste poolt takistusi, kuid meil puudus raha meeste varustamiseks ja toitlustamiseks. Ka kodumaale sõitmise vastu ei olnud liitriikide vägede juhatus, kuid selleks puudus jälle raha. Jutustasin kol. Tornhillile meie täbarast seisukorrast. Tänu inglaste vastutulekule võeti enamuse eesti sõdureid sõjaväe ladudesse teenistusse, kus vajati ustavaid mehi. Ohvitserid koondusid Eesti Büroosse ja jäid ootama sündmuste edaspidist arengut.

8. EESTI VÄEOSA PRANTSUSE VÕORASTE-LEEGIONI JUURES.

Et Põhja-Venemaal olevad sõdurid mitte saate hoolde ei jääks, otsustati ühendusse astuda Prantsuse vägede juhatusega, et luua Prantsuse võorasteleegioni juurde Eesti üksus. E. Vebermann pöördus Prantsuse saadiku *Noulen'si* poole vastava ettepanekuga ja saavutas ka kokkuleppe. Prantslased võtsid kahelkiel vastu igäüht, kes tahtis nende teenistusse astuda.

Eesti väeosa asutamist Prantsuse võorasteleegioni juurde ei näinud meie ise heameelega. Meil polnud mingit huvi sõdima hakata vene valgete eest soodes ja rabades, vaid meie eesmärgiks oli

kogutud mehi võimalikult kiirelt viia kodumaale, kus hädasti vajati igat meest. Gundemar Neggo oli vaheajal jõudnud küll Londonisse, kuid sidet meie siiski ei saanud Eesti välisdelegatsiooniga ja nii tuli meil teotseda sääraselt kuidas olukord seda ettekirjutas. Eesti iseseisva väeosa loomisega Prantsuse võorasteleegioni juurde olime küll oma eesmärgi osalt saavutanud, kuid seda raskema südamega saatsime 44-mehelise leegionäride salga, sinises leegionäri mundris eesti rahvusvärves eraldusmärkega baretil ja krael, Onjega rindele. Nii mitmed neist langesid seal lahingutes ja paljud läksid hiljem teel kodumaale kaduma.

Meie seisukorda raskendas ja teotsemist halvas osalt ka sündmustekäik Eestis. Kui algas sõjategevus Eestis oli kõikide püüedeks kiirelt pääseda minema Arhangelskist. Ka liitlaste vägede juhatus suhtus sellele mõttele heatahtlikult ja oli alul väljavaateid kõikide eesti sõjaväelaste evakueerimiseks. Enamlaste edu Vabadussõja ajal lõi aga meie kaardid segamini. Liitlaste vägede juhtivad ohvitserid hakkasid suhtuma skeptiliselt sõjategevusse Eestis ja enam ei hoolitud ka meie saatuses. Umbes kuu aega kestnud kriis mõjus ka meile endile demoraliseerivalt. Eesti vägede taganemine ja enamlaste tungimine peaaegu pealinani, oli meile raskeks moraalseks löögiks. Staabis töötades pidin allaneelama nii mõnegi iroonilise märkuse. Olime juba lootust kaotamas ning tegime plaane kuhu keegi tulevikus siirdub, kuna kodumaale pöördumiseks ei näinud olevat enam lootust, kui hakkasid tulema teated Eesti vägede edust. Taas ajasime pää püsti kui enamlased kogu rindel Vene raja poole valgusid ning väike Eesti sõjameeste salk sai jälle arhangelsklaste üldise tähelepanu keskuseks.

9. TAGASI KODUMAALE.

Sõjaõnne pöördumine Eesti rindel tiivustas meid energilisemalt teotsema kodumaale pääsmiseks. Põhimõttelikult oli meil luba taskus, kuid ikka tehti veel vormilisi takistusi. Ettekäändeks oli, et Inglismaa ja Eestis vahel puudub ühendus ja seepärast ei olewat soovitatav veel teekonda alustada. Tegin staabis ettepaneku võimaldada meil sõita läbi Soome. Sellega oldi nõus. Samal ajal tulid aga teated, et inglaste teenistuses olev soome punaväelaste salk oli omavoliliselt tunginud Soome maa-alale ja soomlased Karjala raja sulgenud. Luba väljasõiduks ei antud. Et muutusime liigagi tüütavaks anti meile viimaks võimalus sõita jäälõhkujal „Svjatogoril“, mis pidas talvel ühendust Arhangelski ja Muurmanski vahel, Muurmanski ja sealtpidime teekonda jätkama Norra kaudu. Säärast võimalust ei jätnud kasutama Büroos reserves olevad ohvitserid. Raskusi tekitas ainult reisiraha küsimus. Ka tuli inglastelt saadud varustus emb-kumb kas tagasi anda või ära osta. Kohalikest eesti tegelastelt laenati raha ja nii algaski

tagasisõit. Esimene salk, kuhu kuulusid Luhäär, Pint, Vessart, Kool, Ojasson, Lutsar, Laurson, nende ridade kirjutaja ja veel mõned ohvitserid, lahkus Arhangelskist 1919. a. jaanuaris. Mahajäänud eesti sõjaväelaste saatuse eest hoolitsemine jäi leitn. A. Schmidli hooleks, kes teenistuslikel põhjustel ei saanud ärasõita. Arhangelskist oli varemalt juba lahkunud ka E. Vebermann, kes Vene Ajutise Valitsuse liikme Tshaikovski kutsel sõitis Pariisi. Tema kohuseid hakkas täitma dir. G. Ney.

Muurmansi jõudes, selgus, et Norra kaudu avaneb meil küll ohutum tee tagasi Eestisse, kuid ka väga kulukas. Pint, Lutsar ja Vessart valisid siiski selle tee, kõik teised otsustasid aga katsuda õne pääseda Soome läbi Karjala. Äsja Muurmanski rindel olevate Vene vägede ülemaks määratud Tallinna kindluse Staabi end. ülem Kostandi lahkel kaasabil jõudsimegi õnnelikult Sorokasse ja liitlaste vägede staabi keelust hoolimata algasime teekonda Soroka linnast piki rinnet Soome poole. Soroka ja Lieksa linnade vahelise maa, umbes 500 kilomeetrit, läbistasime õnnelikult. Tallinna jõudsimise 22. veebruaril 1919. a., seega olles teel üle kuu aja. Pint, Lutsar ja Vessart saabusid paar nädalat hiljem ja Arhangelskisse mahajäänud Eesti Leegioni riismed tulid tagasi kodumaale üksahaaval ja rühmades 1919. a. kevade jooksul.

1918. a. kevadel Peterburis tekkinud mõte koondada eesti sõjaväelasi meile sõbralikkude liitriikide sõjavägede juurde oli Põhja-Venemaal saanud ometi teoks. Kaugel kodumaast olles ei mingisuguses ühenduses Ajutise Valitsusega ja isegi mitte välisdelegatsiooniga, olime Peterburist saanud suusõnaliste juhtnööride ja volituste kohaselt loonud Eesti esinduse, sellele nõutanud tunnustuse ning teotsenud nii nagu see suveräänse riigi kodanikele kohane.

Lipnik Gustav Parts Vabadussõjas.

Surmatud vaenlase poolt Vabadussõjas, on lipnik Gustav Partsi kangelaslik olemus kõige ta isikupärase tegevuse ja ilmega süüvinud mällu ta rohkearvulistele lahingkaaslastele. Juhituna vankumatu tahtest käia mitte üksinda töö ja õiguse, vaid küll ka õigluse valitud radu, filosoofiline juurdleja ning vaatleja, aga ka oma vaadete kindel kaitsja — niisugusena tundisime Gustav Partsi juba end. H. Treffneri Gümnaasiumi kasvandikuna ja Tartu ülikooli õigusteaduskonna üliõpilasena. Dostojevski ja Tolstoi, Stirner, Nietzsche ja Herzen — see oli Gustav Partsi individualistlik arengurada, mis viis teda paratamatult vastuollu vene absolutismiga, enamusega ja saksa okupantidega.

Vabadussõja päevilt.

Meie 1. Jalaväerügemendi kaevikuid „Kuradimäel“, Veneküla lähedal, 1919. a. hilissügisel.

Tollest elamusrikkast ajast on möödunud 18 aastat. Minu teekonnakaaslastest ja sõjaseltsilistest Põhja, on elavate kirjast lahkunud Negro, Luhäär, Pint, Lutsar, Kool, Lillipuu ja paljud teised. Ka kogu Eesti Leegioni asutamise fugu on unustusse jäänud ja kellel on olnudki aega huvi tunda selle vastu. Eesti sõjaväelaste kogumisel Põhja-Venemaale ei olnud ju mingisugust tähtsust Vabadussõja kujunemisel ja kas sellest oli ka välispoliitiliselt kasu Eesti välisdelegatsiooni tööle, selle kohta puudub selgus. Eesti Leegioni ohvitserid ja sõdurid täitsid ainult oma kohust ja ma ei saa siinkohal jätta tunnustamast, et seda tehti suure ohvrimeelsusega.

Sügava tänutundega ma pean veel mõtlema sellele suurele abile, mis andis eesti sõjaväelaste organiseerimistööks meile kol. Tornhill.

Nii oli see Saksa okupatsiooni päevil, millal Gustav Parts elas oma vanemate talus, „Sultsil“, Pangodi vallas, Otepäas. Ootamatult tulevad saksa sõdurid „Sultsile“, kus ei ole kedagi kodus, kes oskaks peale Gustav Partsi saksa keelt. Isa palub poega olla vahemeheks, et selgusele jõuda, kuid kõlab Gustav Partsi kateooriline vastus: „Ma pole ometi selleks õppinud saksa keelt, et abistada Saksa okupante valitseda meie maad“. E. Ü. S. „Ühenduse“ liikmena boikoteeris Gustav Parts Saksa ülikooli sama hästi, kui Saksa kiivrikandjaid sõdureidki.

Saksa okupatsioonivägede lahkudes maalt, asub Gustav Parts vabatahtlikuna Eesti rahvaväe teenistusse, kuid haigestub

peagi sel ajal möllavasse „hispaania“ haigusse. Tartu langemisel enamlaste kätte põgeneb Gustav Parts poolhaigena Pangodi valda, isatallu, „Sultsile“, mis muutub peagi kohalike partisanide keskuseks. Gustav Parts ja lipnik Terav'a ümber koguneb umbes 25-meheline salk, kes varustatud püsside ja vähese laskemoonaga. Siin ja seal liiguvad mööda mõisaid ja aleveid punavägede relvastatud salgad. Nendega on „Pangodi“ rühmal aegajalt kokkupõrkeid. „Pangodi“ rühma olulisemaks lahingteeneks jääb raudtee sideliinide katkestamine Uderna mõisa kohal, mille tagajärjel hilinevad Tartu kaitsemisele Puka jaamas asuvad punaväelaste eseloonid. Tartu langemisega meie kätte kaotab „Pangodi“ rühm oma iseseisvuse, liitudes Nõo jaama juures soomusrongide dessant-koosseisuga. Nii võitleb soomusronglaste ridades teiste hulgas kuus venda: Karl, Gustav, Rudolf, Artur, Richard ja Endel Parts. Aga kui võitlused kanduvad Pangodi valla, Puka ja Keeni jaama piirkonda, veab elatanud isa oma kuuele pojale riietust ja toidumoonu järele, vaatamata vaenlase siin-seal lõhkevatele granaatidele.

Gustav Parts saab lahingus Palupera jaama all põrutada, kuid ei lahku liinilt, jäädes võitlustesse kuni kevadeni 1919. a., mil ta komandeeritakse Sõjakooli. Selle lõpetamise järele, augustis 1919. a., ilmub ta lipnikuna jälle oma sõjakaaslaste hulka S/R. „Kaptan Irvele“. Ta on armastatud juhiks oma rühmas, alaliselt sõbralik-tõsine, rahulik ja kartmatu. Ta haigestub kõhutõvesse ja vaevalt paranenud sellest, ruttab uuesti lahingväljale, Riia alla, kus meie lõuna-naabreid kollitab sedakorda Ber-

Vabadussõja päevilt.

Grupp soomusrong „Kaptan Irv“ dessant-meeskonda kuuluvaid, jaanuari lõpul 1919. a.

mond. Noist aegadest on säilinud Gustav Partsi kiri, milles avaldub, nii tundub, meie võiduteid sammuva rahvanäe lahinguline ja võitlustahteline võrratult-kõrge moraalne tase. See kiri, milles on leidnud enesele kumera avalduse sõduri karm kohusetunne, ei vaja lähemat kommenteerimist. Selles Gustav Partsi kirjas on kokkuvõetud meie Vabadussõja ideoloogiline doktriin ja lahingsõduri põhistatud maailmavaade. Selle Vabadussõja Arhiivis hoitava, Gustav Partsiile nii iseloomustava kirja, mis saadetud 12. X 19. oma vennale Sõjakooli, toome enam-vähem tervikuna.

„Mis Sa, mees, teed, kui Sinust nii vähe kuulda. On Sul tööd palju, mis jõu neelab, et eneseavaldamiseks vähe mahti. Kirjuta mõni rida, kui Sul mõni vaba silmapilk.“

„Mina olin jälle raskesti haige (dysenteria), olen nüüd juba peaaegu täiesti terve. Tahtsin puhkeaja lõpul, mis sel nädalal lõpeb, vaatama minna Sind, aga ei olnud võimalik: sõda Landesvehriga sunnib mind enne puhkeaja lõppu oma kohale asuma. Saab näha, mis tulevik toob, kuid usun kindlasti, et sakslased põrmu tallame ja siis neist ometi kord lahti saame. Muidugi, kuidas isiklikult minul käsi käib, ei taha ma prohvet olla...“

„Meie Eesti sõjamees ongi sellega väga tugev olnud, et alati surma peale välja läheb ja ennast mingisuguse teise mõttega ei hellita, mis asjale suurt kahju võiks tuua, — on sellega võitnud. Igasugune väeti ja kohatu „sentimentalsus“ olgu niisugusel ajal, nagu Eesti seda läbi elab, kaugel, — sest teistsugusel korral jääks juba toodud ohvrile võlg tasuta ja mustad raisad pidutseksid edasi, Eesti ja isikuvabadus jääks musta lina alla.“

„Surma parunitele. Tuleb parem tulevik, elame uut elu, siis räägime pikemalt. Praegust jumalaga õppimine, jumalaga väikesed isiku küsimused. Nüüd on aeg, kunas isik näidaku oma väärtust kõigi paleuste teostamises, millest alati räägitud ja ülistatud — näidaku, et ta nende eest on valmis ennast ohverdama, sest vastasel korral oleks ta papagoi, kes päheõpitud mõtteid enese hülgavuseks tarvitanud.“

„Olen ise kõik aeg jõuetuna maal elanud, nüüd olen pea endise energia tagasi saanud. Kõik põllutööd on maal ja kodus nädal tagasi lõpetatud, küntakse usinasti maid. Kõik terved...“

„Kirjuta omast elust pikemalt. Muidugi saad Sa oma ülesannetega hästi valmis. Kuidas elab Sõjakool? Terviseid tuttavatele.“

Eeltoodud kirja järele võiks arvata, et Gustav Parts aimas ette oma saatust, kuigi see on õieti omane tavaliselt igale sõjamehele. Igatahes on kindel, et isiklik õnn ei jälginud Gustav Partsi ta lahingretkeil. Riia teistkordsel vabastamisel saab lipnik Gustav Parts haavata peast. Vaevalt paranenud haavadest, kehaliselt nõrgestatud, tuleb ta tagasi S./R. „Kaptan Irvele“. Lahinglistes operatsioonides Marienhauseni all langeb Gustav Parts 5. nov. 1919. a. enamlaste kätte vang. Mõni päev hiljem tungib S./R. „Kaptan Irve“ luuresalk, leitn. Reimann'i juhatusel, sügavasse vaenlase taga-

lasse ja toob kohalike elanike teateid, et Gustav Parts on metsikute punaväelaste poolt poodud. Kui palju on neis teateis lõplikult tõtt, seda ei ole läinud korda senini kontrollida. Kuid ühes ei ole vähematki kahtlust: soomusronglane lipnik Gustav Parts, lahingteeneline Vabadusristi kavaler, kohusetäitja sõdur ja hea inimene on surmatud vaenlase julma käe läbi.

Äga kui kord saaksime Tundmatu Sõduri haua, siis oleks see sümboliseerivalt pühendatud — koos rea teistega, kes jäljetult kadunud — oma ametikohustel langenud lipnik Gustav Partsilegi. **M. P.**

Kurbi ja naljakaid meeolu-kilde 3. Jalaväepolgu II pataljonist.

Major Hengo Tulnola.

AHELIKUS.

1919. a. 8. jaanuari hommikul, peale tungides Helme kirikumõisa kaudu Helme mõisas asuvate enamlaste seljataha, jõudis 2. roodu ahelik lagedale põllule, mis asub kirikumõisast Tõrva alevisse suunduva tee kõrval. Järsku avasid enamlased Võkerdi oru äärest võsast tule kahest kuulipildujast ja püssidest. Heitsime samasse lagedale põllule pikali ja avasime tule püssidest. Maailmasõjas kuulumise kaotanud vana kokkumata kaptan A. Hagen jäi aga üksi püsti, käis kärsitult ühe lamaja juurest teise juurde erutatud küsimustega: „Kas lasevad juba?... Kas lasevad juba?“ Kuigi enamlaste kuulidest tuiskas lumi üsna Hageni enda nina all, ometi ei heitnud ta pikali enne, kui keegi lähemal olev ohvitser sai teda tõmmata palitu hõlmast. Alles sellest võttis tema teatavaks, et enamlased tõesti tulistavad, ja heitis nüüd pikali niisama järsku, nagu teised tulevahetuse algusel.

Samas ahelikus lipnik A. Adler lausus mõneaege tulistamise järele: „Näha on, et siin tuleb meil õige kaua pikutada.“ Ta nihutas end rahulikult paar sammu kõrvale paremale laskekohale, süüatas oma pika ja kõvera varrega piibu, popsutas rahulikult piipu, toetas piibu põhja hoolikalt vastu lund ja põmmutas hoolsa sihtimise järele püssi, lausus naaberlaskuritele lõbusalt: „Pübutan ja ootan, kudas lumi piibu põhja all ära sulab, et näha, mis põllu kõrrel me kah õige pikutame.“

LAHINGUJUHI LEIDLIK JULGUSTUSVÕTE.

Polgu osad algasid 1919. a. 27. jaanuari hommikul pealetungi Naestemäe, Murikatsi, Põrgamõisa joonelt — Lõve, Helme suunas. Vasakul tiival pealetungiv, alles nelja päeva eest rindele saabunud 7. rood oli jõudnud Korneti talu lähe-

dale, kus ta lamas lagedal põllul ahelikus ja pidas ägedat tulevahetust talu ümbruses asetseva punaste ahelikuga. Punaste positsioon näis olevat palju parem ja ka nende tuli oli tihedam meie omast.

Mõnekümneminutilise tulevahetuse järele märkas 7. roodu ülem alamkaptan B. Sepling, et lahingutes veel karastamata tema roodu sõdurite närvid on viimase võimaluseni pinguli. Oli karta, et iga hetk võib katkeda meeste kannatus ning tekkida paanika. Vaenlane aga nähtavasti ei mõtelnudki veel taanduda oma soodsalt positsioonilt.

Alamkaptan B. Seplingil oli vaja otsustada ja teotseda kiiresti, et ära hoida oma meeste katabastroofilist rebenemist tagasijookmiseks. Seks ei olnud muud teed, kui kiskuda mehed maast lahti vaenlase ründamiseks. Demonstratiivselt teeseldes ettevaatlikkust, tõstab ahelikus lamav Sepling pea, sirutab kaela õieli, vahib üksisilmi enamlaste poole, lausub imestava „ohoo!“ ja teeskleb üllatunud nägu, nagu oleks ta äkki märganud midagi iseäralikku. See tõmbab lähemal olevate sõdurite tähelepanu temale. Viimaks kargab ta otsustavalt püsti ja osutades kätega energiliselt vaenlase suunas hüüab kõva ässitava häälega: „Näe-näeh, kui jooksevad! Vaata, põgenevad! Poisid! Tiblad, kuradid, juba lüüvad! Hurraa!“ — Nagu vedrust tõmmatud, tuisas ahelik püsti ja — tormas vaimustava „hurraaga“ enamlaste suunas. Seda otsustavat tormamist ei kannatanud aga enamlased välja, vaid andsid oma sääremarjadele tööd põgenemiseks.

Roodu sõduritele jäi alamkaptan B. Seplingi käitumisest aim, nagu tema oleks tõeliselt juba varem märganudki enamlaste taandumise algust. Ent hiljem sellest „pettusest“ teada saades olid mehed Seplingile väga tänulikud sellise osava

3. Jalaväepolgu 6. roodu 2. poolroodu Viljandis 19. I 1919. a.

julgustuse eest. Rood sai nüüvsi kohe esimesel esinemisel kätte õiged „noodid“, viisil: „Julge hakkus on ju pool võitu.“

HEA PABEROSS, VALGE POOLKASUKAS JA PUNASTE MÜRSK.

1919. a. 3. märtsi pärastlõunat tegi punaste jalaluure suurtükiväe saatel järjekordset katset välja tõrjuda 6. roodu Sallaneki talust (Tireli-soo ääres) ja 6. roodu ning 3. soomusrongi ühist valvetõket talu lähedal asuvas raudtee vahimajast nr. 155 (Valga—Stakelni raudteel). Mõnekümmeminutilise kuulipilduja- ja püssitule ravigistamise järele põgenesid enamlased metsa varjul tagasi Stakelni poole ja meie luurajad läksid neid jälitama. Kuid enamlaste patareid Stakel-nist jatkas veel hoolikalt meie seisukohtade pommitamist ja meie sõdurid jäeti esialgul ahelikku kuni selgub, kas pole lähenemas enamlaste suuremaid jõude.

Varsti pärast kuulipildujate- ja püssitule vaikumist tulid 6. roodu ja 3. soomusrongi ohvitserid lipnik J. Lippus, lipnik H. Tshuhna ja leitnant H. Oldekop kokku vahimaja ja talu vahelisele teele, et vahetada mõtteid olukorrast. Leitnant H. Oldekopil leidis häid paberosse, mis tol ajal oli haruldane asi, ja kõik kolm löid tema karbist omale mõnusad suitsud näkku. Enamlaste mürsud kukkusid sinna-tänna metsa ja sohu. Olles aga suutnud suitsud parajasti süüdata ja esimesed sõõnud kopsu mahvida, tuli välkkiirelt pikali viskuda sinnasamasse keset hobuseteed. Polnud enam aega hüpata teekraavigi,

sest parajasti lastud punaste mürsk kukkus vuhinal ja raksatades otse nende nina alla tee kõr-vale sohu.

Mõne päeviku hetke pärast oli pilt õige naljakas. Sajatades roniti välja pool-vedela turbamuda hunnikust, mida oli mürsu lõhkemisega soo sügavusest tõstetud õhku ja sealt valatud tee peal olijatele kaela üsna mahukas koorem. „Vaata kus lätlaste närud!“ oli Oldekopi esimene vihane kirumissõna enamlaste aadressil. Lippuse seni lumivalge lambanahkne poolkasukas oli järsku saanud peagu üleni süsimusta värvingu. Silmnäod olid nagu mardisandi lõustad tantsupeol. Mis aga hetkel kõige rohkem pahandas, see oli headest paberossidest ilmajäämine. Need olid jäljetult kadunud.

Kuid oli kah õnne: kõigil olid jäänud luudliikmed täiesti puutumata mürsu kildudest ja olid saanud vaid hoopis „õrnalt“ patsutada külmanud turbakihi kamakatest.

HALB LUGU HEAST PEREKONNAST.

Kahakuulise vahetpidamata lahingute piirkonnas töötamise järgi tuli 6. rood 12. märtsil 1919. a. Valka, polgu reservi, et sin mõneteistkümmne kilomeetri kaugusel lahingukärast natuke puhata ja ühtlasi täendada hõredaks jäänud ridu värskete meestega. Palju väga mehiseid kangelastegusid oli roodul seljataga. Aga need teod olid nõudnud ka palju kaotusi: 15. jaanuaril lahingute-teenikonnale asunud 6. roodu 3 ohvitserit ja 134 sõdurit oli 12. märtsiks järele jäänud ainult 2 ohvitseri ja 68 sõdurit. Seega olid lah-

kunud pooled mehed langemiste, haavamiste, haigestumiste, vangisattumiste ja teistesse osadesse ärakomandeerimiste järeldusel.

Lahingute piirkonnas valitses roodus parim perekondlik vaim. Vahekorrad olid eeskujulikud niikasti roodu sõduritel omavahel kui ka ohvitseridega. Iseäranis sügav oli kõigi usaldus roodu ülemal lipnik Lippuse vastu, kes siiski võrdlemisi väikeste kaotustega suutis rasketes olukordades teha oma roodu lahinguvälja peremeheks. Aga siin, väljaspool lahingumuresid, tekkis ajavüteks ka sääraseid arutlusi, millest lahingukäras polnud aega mõtteid mõlgutada. Omad raskused on ju teada, aga teiste raskusi ei nähta ja sellepärast kaldutakse arvama, et teistel on kergem.

Omavahelisel jutuvestmisel 16. märtsil oli keegi poetanud nuriseva lause: „Mispärast just meie rood peab ikka olema löögi-rooduks polgus?“ See oli süde, millest pääsis lahti meeste keskel halisemise rahe: üksteise võidu püüti südameilt välja ütelda, et 6. rood saavat polgus kõigerohkem nõökida; tal olevat nii kole raske seepärast, et ta visatakse alati sinna, kus kõige ohtlikum, teised roodud lihtsalt ei minevat ja siis olgu jälle 6. rood, kes laseb ennast punaste kuulidest tappa. Lööpides ja räusates jõuti viimaks otsusele, et peasiüdlane selles on roodu ülem lipnik J. Lippus. Tema oma nooruse auahnuses ise tükivat oma rooduga alati ette, tahtvat pidada oma roodu löögiroodu au sees ja ei tegevat roodu raskusi teatavaks polgu ülemale. Viimaks asus kommunistlikelt häälestatud reamees J. edasi kütma seda ässitust, kuni grupp mehi laskis endid ärritada nii vihale, et otsustati maha lasta „roodna“ lipnik J. Lippus ja „poolroodna“ lipnik H. Tshuhna (rohkem ohvitseri polnudki roodus).

Lipnik J. Lippus sai teada sellest ohtlikust lööpimisest. Poolrõivastatult, nagu tema hetkel juhtus tagatoas olema, sööstis tema õue just selle räuskava grupi keskele ja paukus kurja häällega: „Kes oli see julge mees, kes lubas mind maha tappa? Tulgu ta välja! Mehed, ärge arvake, et minu elu kallim teie omast on! Tapate mu maha, siis ärge arvake, et teil siis elu jääb!“ — Grupp hakkas häbistatult tasahilju laiali valguma ja peaõhutama J. astus Lippuse ette vabandama, et see ärev jutt olevat tekkinud niusama raskuste meeldetuletamisest. Ähvardused olvat lausunud naljapärast. Kõik mehed, ka tema ise tahtvat olla endiselt kuulekad sõdurid, kes ei tõrgu minemast, kuhu rooduülem käseb.

Lugu likvideeriti kurja tõrelemisega ja põhjaliku noomitusega. Ei tulnud edaspidi enam kuuldavale roodus nurisevat sõnelemist. See juhtumine oli esimene ja ka viimane tume umbrohu seemnetäpp 6. roodu pikas ja heledas perekonnaloos. Ta ei saanud idanema hakata tänu lip-

nik J. Lippuse julgele ja otsustavale väljaastumisele parajal hetkel.

KAARDIMOORI „KAASTÖÖ“.

6. rood viibis 12.—17. märtsini 1919. a. Valgas, polgu reservis. Pärast kahekuulist lahingutes rassimist oli see viiepäevane Valgas olek kosutavaks puhkuseks. Kui aga nüüd jälle tagasi lahingute piirkonda asusime, siis tuli ilmsiks kaunis tuntav muutus osa sõdurite vaimulaadis: mitmed lõukoerad olid äkki muutunud jänesteks. Justkui tõeliselt ümbersündinuteks osutusid mitmed seni esmajärgu vahvusega mehed. Esimene väike kõpsatus vaenlase poolt sundis neid pikali heitma ja pea mätta varju peitma. Nad olid muutunud silmapaistvalt ettevaatlikumateks, ajuti naeruväärt argadeks, püüdsid kõrvale põigelda luurekäikudest jne. Rood oli nakatunud pahast vaimust.

Roodu ülem lipnik J. Lippus hakkas murelikult närvitsema ja juurdlema, mis asjaolud ja kuidas ometi säärane „pahavaimu väljavalamine“ äkki oli teostunud. Oli ka märgata, et tõelist põhjust püütakse varjata ohvitseride eest. Seepärast oli raske saada selle „nelipühi vaimu“ allika jälile. Alles aegamööda selgus, et sõdurid Valgas olles on seal kusagil üles otsinud kaardimoori ja salkade kaupa käinud selle juures laskemas endale „tulevikku kuulutada“. Mitmele mehele siis kaardimoor oligi sugereerivalt rõhutanud: „Sa pead end hästi hoidma, muidu võid surma saada!“ Sääraste meeste lohutamine oli raske psühholoogiline ülesanne.

Niiviisi kaardimoor tegi ebausklakkude sõdurite kallal nende eneste raha eest demoralisatsiooni palju tagajärjekamalt, kui avalik vaenlane oma kuluka eripropagandaga, kuigi käesoleval juhul võib-olla kaardimooril polnudki si-

Vabadussõja päevilt.

Meie soomusauto „Kalevipoeg“ Lõunarindel, 1919. a. suvel.

Üleval, keskel istub s.-auto ülem Rootsi kapten E. Lundborg, kes ülemaailmalse kuulsuse omandas Itaalia kindrali Nobile päästmisel 1928. a. lennuringa. Hukkus lennuõnnetusel Rootsis.

hiks just meie sõdurite võitlusvõime hävitamine. Ainsa nooremohvitserina roodus olles tuli mul osa võtta selle looga tegelemisest. Siin selguski mulle õige teravalt, et võitlus kaardimoori-usu vastu on seda raskem, mida hoolimatumalt meie juhtivad tegelased alahindavad kaardimooride mõju rahvahulkadele, keda on sajandite jooksul eemale rebitud ilusast ja võimsast loodusemüstikast.

NOOREM VEND LAHINGUTES VANEMAT VENDA ASENDAMAS.

6. rood, tubli ja mehine pere 3. jalaväe polgu suurperekonnas, sai lisaks üldisele omavahelisele sobivusele veel erilaadse vennaarmastuse osaliseks. See pisilugu peaks kah omastkohast vääririma erilist meeldetuletamist.

Roodu formeerimise algusest (7. jaanuar 1919. a.) saadik teenis roodus Viljandimaalt Taevere valla mees, reamees Hans Jüri p. Siim (sünd. 1891. a.), kel, nagu paljudel teistelgi, oli kodus majapidamine ja perekond: naine, 4-aastane poeg ja 58-aastane ema. Märtsi keskel oli

1900. a. ja veel ei kuulu mobilisatsiooni alla (1900. a. sündinud kodanikud mobiliseeriti Vabadussõtta alles maikuu keskel ja teisel poolel).

Pärast mõneajalist katsetamist selgus roodus, et lahingumehena ei ole noorem vend sugugi halvem vanemast vennast. Ka püssi käsitlemine oli tal selge. Seda oli tema tundma õppinud 2. jürgu kaitseliitlasena oma kodukihelkonnas, Suure-Jaani kaitseliidus. Aprilli algul andis Peet oma kodukoha vallavalitsuse ja kaitseliidu töestusega varustatud palvekirja, milles selgitas olukorda ja palus ennast venna asetäitjaks vastu võtta. Polgu ülem oli vahetusega nõus ja vennad olid varsti üksteisega vahetatud: Hans läks koju ja Peet asus tema tööd jätkama, püües parandada ka venna püssi ja varustuse. Veel rohkem — Peet Siim jäi esialgu nimistutesse lihtsalt oma venna nime all, s. o. Hansuna ja muidugi siis ka Hansu vanuse ja perekonnaseisu andmetega.

Aga rood viibis ju alaliselt lahingutes ja seepärast tuli arvestada ka haavataasaamise ja kõrguni surmasaamise võimalust. Eriti viimasel puhul oli karta õiguslike sekelduste tekkimist. 20. aprillil esines roodu ülem raportiga, paludes

Vabadussõja päevilt.

Eesti Punase Risti haiglaid Tallinnas.

Siim lubatud koju oma majapidamist korraldama. Puhkuselt tagasi ilmus tema aga roodu eeslinnile ühes oma noorema venna Peetriga. Vennad esinesid omapärase sooviga: lubatagu vanem vend Hans koju hädavajalist majapidamist korraldama ja jäetagu tema asemele lahingumeheliks noorem vend Peet, kes on sündinud

legaliseerida tegelik olukord. 23. aprillil antud polgu päevakäsu nr. 134 § 23. lausubki: „Polgu päevakäsu nr. 129. § 20. s. a. (Hans Siimu kustutam. H. T.) täienduseks lugeda Hans Siim'u asemel teenistusse astunud tema venda Peet Siim'u, sisse kirjutada polgu ja 6-da roodu nimikirjadesse, tarbeainete peale 17-st ja palga

peale 16-st aprillist s. a. — Öiendus: 6-da roodu ülema raport Nr. 259.“

Peet Siim esines nii lahingutes kui mujal iga-pidi tubli sõdurina. Roodus ununes varsti vahe-tuse lugu. 1. detsembril 1919. a. viidi tema üle kuulipildujate roodu, kus teenis demobilisatsioo-nini. Hans aga elades kodu võttis osa oma ko-dukihelkonna kaitseüldu tegevusest.

ERAPOOLETUD POOLLANDESWEHR-LASED.

Eesti vägede lahingutes „Landeswehri-ga“ aval-das ennast Läti vägede lõunapoolne grupp ära-ootavalt: lahingupiirkonna läheduses asetsevad salgakesed jäid rahulikkudeks pealtvaatajateks meie rassimisele ja deklareerisid oma täielikku erapooletust, aga kaugemal Landeswehri selja-taga olevad üksused teostasid siiski „Landesweh-ri“ seljataguse kindlustamist sise- ja garnisoni-teenistuse näol. 3. jalaväe polgus omandas lät-laste venekeelne vastus „mii neutraljni“ (meie olemä erapooletud) erilise pilketähenduse nende iseloomustamiseks. Selline „erapooletu“ suhtu-mine sundis meid meelde tuletama ka lätlaste suhtumisest eestlaste vastu seitsmesaja aasta eest, mil samuti oli sõda eestlaste ja sakslaste vahel.

1919. a. 20.—23. juunini Ronneburgi ja Vön-nu alt põgenema löödud sakslaste jälitamiseks Riia alla tuli meie vägedel teha pikki rännakuid. Mida lähemale Riiale jõudsi, seda elavamaks muutus selle „erapooletu armee“ salkade valgumine Riia alt, kus „landeswehrlased“ endid kind-lustasid meile vastupanemiseks.

3. jalaväe polk ruttas Eesti vägede vasakul tiival Üksküla suunas. II pataljoni ülem kapten

B. Sepling sõitis oma pataljoni rännakkolonna ees pinkvankril, mille ette oli rakendatud tema valget-musta kirju ratsu. 30. juuni varahommikul teel Gross-Kangernist — Lindebergi mõisasse ratsu-tas temale vastu läti ohvitser. Enne, kui kapten Sepling oleks saanud teda küsitlema hakata, esi-nes ta ise seletusega, kes ta on ja kuhu läheb. Seletuse lõpul lisis ta juurde, et temale järgneb Rježitsa poole marssiv läti väeüksus, kes on aga saksa rōivastuses. Ja just rōivastuse pärast pa-lus ta kapten Seplingit hoiatada eesti mehi, et viimased läti salgaga vastamisi jõudes ei peaks neid sakslasteks ja ei kardaks. „Meie poiste kartuse pärast olge Teie juba üsna mureta,“ lausub kapten pahaselt ja jatkas liikumist.

Taibutes oma mõttetut „hirmutamist“, ruttas lätlane Seplingile järele ja püüdis kohmetult pa-luda, et eesti sõjamehed ei hakkaks vastutule-vat läti meeskonda kimbutama nende vormi pä-rast. „No vaadake, see on üsna teine jutt. Pi-dage ikka meeles, et meie mehi ei hirmuta ei vana-kurat, ega liiati hernehirmutised landeswehri hil-pudes. Aga küllap vist selle landeswehri vormi all siiski peitub ka tubli ports landeswehri sõp-rust,“ muigas Sepling temale omase sõbraliku pilkega lätlasele. Siinsamas läti ohvitseri juures andis kapten Sepling oma kaasasolevale ratsa-käskjalale käsu sõita järeltulevatele roodudele ütleva, et ärgu mehed lükaku vastutulevaid pool-landeswehrlasi teekraavi, vaid lasku nendel rahu-likult minna seljataha — ära meie julust, kui hakkame jälle lahinguid lööma päris-landeswehrlastega.

Juhtus aga siiski nii, et meie roodudele vastu jõudes see „erapooletu huvimatkaajate salk“ pöör-dus juba aegsasti teel kõrvale karjamaale ja andis aupakklikult teed.

Paar lugu tagalast.

A. Peel.

Sõduritele varustuse muretsemiseks kor-raldati Viljandimaal, nagu ka teisel, varus-tuse sundkokkutoomist, kusjuures igale maapidajale oli määratud norm, silmaspi-dades maa suurust, mis tuli täita. Nii tuli maapidajatel anda: seepi, jalanartse, vil-last- ja linast lõnga, sokke jne.

See sündis 1918. a. lõpul ja 1919. a. alul. Oli omäette aeg ja imelikud arusaamised. Rahva mentaliteet väljendus ka selles pisi-kohustuses väga mitmekesiselt.

Olin nädalapäevi abiks kokkutoodavate asjade vastuvõtmisel Tarvastu vallamajas. Sellest ajast on meelde jäänud nii mõnda-gi. Nagu eilne päev on meeles mõned epi-soodid. Ei mäleta küll enam kodanikkude nimesid, kuid sündmused püsivad mälus.

Terve valla maapidajate nimestikud olid jaotatud külade viisi. Kõikide maapidajate nimed reas ja nime taga lahtrid, kuhu mär-giti toodavate asjade nimetus. Tuli keegi asju tooma, märgiti vastuvõetud asjad ni-mekirja ja asi joones.

Talvine varahommik. Tuleb töötada tu-lega. Ei ole saanud veel raamatudki ava-da, kui kantseleisse astub valla tuntum pe-remees ja ulatab kompsu. Asju ülelugeses ja kaaludes selgus, et temale määratud norm oli ületatud mitmekordselt.

Järgmine — mitte vähem tuntud pere-mees on saatnud teenijatüdruku. Kaalud villast lõnga — napp, kaalud linast — napp, seepi on napilt ja jalanartsud õreduseni ku-lunud linased lapid. Küsid — miks nii na-

Tallinna Kaitsepataljoni allüksusi Tallinnas, Vene turul, enne pataljoni rindele minekut (14. jaan. 1919. a.).

pilt? Teenija: perenaise asi, tema saatis! ega mina tea!

Muidugi ta ei teadnud, kuid napilt, vastu tahtmist saatis!

Tuleb üks väikese talu rentnik, või väikemaapidaja. Tema normid on küllased. Seepi ütles olevat kodus ohtralt ja sellepärast toonud ka seda mitukorda rohkem.

Teine väikemaapidaja, kes nähtava vastumeelega üldse midagi tahab anda, on pahane, et teda, väest inimest üldse tülitatakse. Kus tema neid asju kõiki võtvat. Teed selgeks, et lugu polegi nii hull, sest määratud norm ei ole ju suur. Lubab teine päev tuua. Kuid tuleb eelviimasel päeval. Toob siiski ära.

Oli üsna jõukaid talusid, kes näiteks seebinormi kuidagi täis ei saanud. Ikkagi tuli ivake puudus. Revideeriti isegi kaale, kas need küllalt õiged olevat, sest kodus kaaludes olevat täpsalt täis olnud.

Mõni oli igaks juhuks paar lesta pestud seepi veel tasku pannud varuks — kui nõutakse, ehk siis saab normi täiteks anda.

Tuli ka niisuguseid juhuseid ette, nagu: seebil oli seest tükk välja õngitsetud ja kaalika tükike sisse pandud. Lõngakera, mis suuruse ja raskuse proportsioonis paikapidav ei tahtnud olla, tuli avada, ja nii mõnigi kord selgus, et villasele lõngale oli väga suur tropp paberit alla pandud ehk teisele jälle kartul keskele. Mitu niisugust juhust märgiti ära. Kas sellisel puhul asjale seaduslik käik anti, ei ole enam meeles, sest see kuulus vallavalitsuse kompetentsi.

Küll tuli aga vastuvõtmata jätta sokke, mis katkised ja peetud olid, samuti jalantartse, mis kuhugi ei kõlvanud.

Kuid ka häid asju toodi. Jalanartsudeks toodi hästipleegitud ja pehmeks tehtud linastest kangastest terveid lõikeid. Maal kodus keedetud seepidest toodi paremaid, mida üldse perenaise kunst suudab valmistada.

Eriti meelde on jäänud üks vana eideke, kes väevalt suutis kõndida, tuli õhtu eel vallamajja. Oli kõndinud terve päeva oma haigetel jalgadel ja tahtis ära anda paari labakindaid, mida ta olevat valmistanud oma kadunud mehele, kes neid aga kordagi kätte ei olevat saanud panna. Olid tõesti ilusad, paksud eestimustriga kindad.

Teda ei olnudki nimekirjas. Ta olevat kuulda saanud, et sõjameestele korjatavat varustust ja tulnud ka oma annetust tooma.

Igatahes Tarvastu vald täitis oma normi täielikult ja asjad anti Viljandi maavalitsusele üle.

Kuid seesama näitab, missuguste mõõdupuudega mõõdeti sellel raskel ajajärgul meie olukorda rahva seas.

Terve sellekordne elu oli täis sellele vastavat analoogiat. Vastuoksusi üksteise vahel. Pahempidi pööratud südametunnistusi.

Veel teine pilt Tarvastust. Enamlased olid Kärstnas ja Pikasillal. Tarvastu seisis kahetule vahel ja linnulennult oli väelini kaugus 4—5 km. Tarvastu viinavabriku

reservuaarid olid täis puhastamata piiritust. Seda ei võinud vaenlaste kätte jätta. Vallavalitsus kaalus küsimust. Oli kaks teed — piiritus jõkke lasta, ehk rahvale jagada.

Nähtavasti kaaluti küsimust mitmest seisukohast ja lõpuks lubati piiritust tehniliseks otstarbeks välja jagada nendele, kellest teada oli, et nad sellega ei hangelda. Piirituse tšekke jagati vallamajast.

Viinavabriku juurde kogunes määratu rahvamurd. Küll jala, küll hobustel. Oli

neid, kellel reepäras oli suuri piimanõusid, kuid ka neid, kes piiritust lasksid pudelitesse valada. Suurel arvul oli näha ka piima lasse (puuanumaid). Need, kellel suuremate saajatega oli tutvusi, rüüpasid prooviks ka piimanõudest ja lassidest. Kuid enamik — kes piirituse kätte sai, see kadus kodupoole.

Huvitaval kombel ei olnud purjus inimesi eriti palju näha.

Piirituse väljajagamisest tekkis vallavalitsusel pärast sekeldusi.

Soomusronglastega dessandis.

Res.-kapten A. Brakel.

Olid need aga küll ärevad päevad Petseri all 1919. a. varakevadel. Punased pingutasid kõike oma jõudu, et aga meie kaitsejoont Petseri all läbimurda. Tuli päevas vahest nendega lüüa mitu lahingut ja nende ägedaid rünnakuid tagasitõrjuda.

Soomusrongide harilikule peatuskohale, Petseri jaamale, ei saanud punased küll otseselt hädadohtlikuks, kuid jaama lähemas ümbruses tuli selle eest tihtigi rabeleda nendega. Üks sarnaseid kohti oli ka Rjābtsova küla, kus nii mitmedki tulised heitlused punaväega aset leidsid. Küla asus jaamast 1—2 km kaugusel ja püsivamalt paiknes seal 2. Jalaväe-polgu üks kompaniidest. Kuid see kompanii oma väikse koosseisu tõttu ei suutnud igakord punaväe ägedaile pealetungidele vastuseista, ning pidi vahest külast taanduma. Ja siis tuli tegevusse astuda soomusrongi *dessandil*, ning ühisel jõul tõrjuti kutsumata külaline siis alati tagasi.

Meelestuvad mõned episoodid lahinguist Rjābtsova küla all.

Veebruari lõpul 1919. a. asusin Soomusrong „Kapten Irv“, (tollal S.-rong Nr. 1), dessandi juhi kohale, kuna minu eelkäija raskelt haavatuna pidi siirduma haigemajja. Olin jalaväest soomusrongile äsja ületunud ja dessandimeeskond oli minule veel tundmata, peale mõne üksiktutava. Esimese lahingu dessandi juhina pidin läbitegema just Rjābtsova küla vallutamisel.

Punased olid jälle oma tugeva ülekaaluga meie mehed Rjābtsovast väljatõrjunud. Ühel hommikul sain siis käsu küla tagasivõtmiseks. Oli päikesepaisteline veebruarihommik, kui asusime rongilt hanereas teele. Küla lähedal, metsas, kogunesid mehed minu ümber kokku ning, tutv-

nud küla asukohaga kaardil, asusin pealetungiplaani koostamisele. Kuna oli tarvis läbistada lage org küla ees, siis oli pealetung otsesihis kardetav ja sellepärast kaldusin arvamisele, et parem oleks küla äravõtta küljelt haaranguga. Selleks oli aga tarvis ühel osal meestest umbes poole-kilomeetriline ringimine. Oleks mina tollal paremini tunnud soomusronglasi, poleks ma üldse mitte esinenud sarnase kavaga. Vaevalt sain mehi sellega tutvustada, kui järsku üks hääl tähendas: „Meie pole harjunud ringi käima!“ Silmitsesin mehi, kõigil tõsised näod ees, tähendab — tõsi taga! Noh, tont võtku, sin pidin küirelt teotsema, et oma juhi prestiiži mitte kaotada. Sõnalausemata pöördusin küla poole ja hakkasin edasi sammuma. Natukene edasilükinud, vaatasin tagasi, — kõik kui üks mees sammusid minu kannul. Jõudnud metsaservale, paiskus dessant ahelikku ning siis järgnes kõige raskem osa, — lageda välja — oru läbistamine. Külas

Vabadussõja päevilt.

Tapa vallutamisel, 9. jaan. 1919. a., meie soomusronglaste kätte vangi langenud punaväelased.

paistis olevat kõik vaikne, isegi punaste valveposte polnud näha. Ahelik liikus kiirelt orukese põhjas ning olime seega punaste vaatepiirkonnast juba väljas. Jõudnud orukese teisele kaldale, olid ka küla majad juba käegakatsutavas läheduses. Ning nüüd algas pörgulik sõjakisa, mis isegi surnud oleks pidanud hauas ülesüratama. Püsside ja kerge-kuulipildujate ragin ning — olimegi küla majade vahel. Kabuhirmus sisibasiid punased; vaid mõned üksiklasud nende poolt, siin-seal langes mõni üksik kogu silmili lumme — kõik see juhtus kiiresti, mõne sekundi vältel.

Vaenlane põgenes küla vastas asuvasse metsa; mõni üksik, kel ei olnud jalgades tarvilist kärmust, pidi paratamatult vastuvõtma oma saatuse. Osa mehi, kanges lahingtuhiinas, hakkas jülitama vaenlast, kuid et metsas oli seda kardetav ja raske teha, siis takistasin neid selles.

Siis algas sõjasaagi järeldaatus. Mahavisaatud püsse vedeles kõikjal, oli neid paras kandam, mis kokku korjati. Ühe hoone taga avanes ootamata pilt: seisid kuus punaväelast, käed kõigil taeva poole; üks meie poistest ühvardavas poosis püssiga nende ees, kuna teine hoolega toimetas läbiotsimist. Aha, „soomusetegemine“. „Pole praegu parata midagi, tuleb jätta pooleli ja vangid viia teiste vangide juurde.“ Kümmekeond vangi läkitasin kohe paari mehe saatel rongile.

Mehed olid kõik paiskunud ahelikku, küla servale, kuna oli karta vaenlase vasturünnakut. Sain veltveebilt sealt teate, et kõik on elus ja tervise juures, isegi krüimustada pole saanud ükski. Tänu taevale, seekordki läks jälle hästi. Õnn oli meiega!

Lõunaks tuli jalaväe kompanii meid asendama, ning võimsa lauluga lahkusime sealt rongile.

Oli jälle järjekordne Rjübtsova küla ründamine. Vaenlane tungis ootamatult peale, ning meie mehed pidid taganema. Kuulsime soomusrongil järsku ägedat lahingkära Rjübtsova suunast, mis ikka koräkorralt lähenes jaamale. Tähenäb, vaenlane kavatses väljatungida koguni Petseri jaamani. Kiirelt oli dessant väljas, jooksul sai veel kasukahölme kokkutõmmatud ning püsse laaditud, et mitte vaenlasele anda aega metsaservani väljatungida, kus oleks olnud raskem nendest jagu saada. Jalaväe mehed, saades meie ootamata abist julgust, asusid koos meiega vasturünnakule. Samm-sammult liikusime edasi. Külal korraldas vaenlane küll veel vastupanu, kuid peagi oli ta jõud ka siin murtud. Külla tungisime jälle kohutava kisuga. Tänavalgi katuti meile veel vastupanna, kuid meie rünnak oli väga hoogne ja peagi vaibus vaenlase tuli.

Oli seekord küll kaotusi meiegi pool mõne haavatu näol, kuid selle paratamatusega tuli juba leppida.

Meeskond, ühes haavatute ja vangidega, lahkus varsti rongile. Jäin paari mehega ja kergekuulipildujaga veel kohale, et vaenlase ootamatu rünnaku puhul olla abiks.

Külal liikudes, tuli minu juure üks taadike, ning, näidates saladuslikult ühe talumaja lakauksele, teatas, et üks punane olevat hirmuga roninud sinna. „Kas võttis püssi ka kaasa?“ — „Jah, ühes püssiga“, seletas vanamees.

Noh, siin oli juba hea nõu kallis. Pidasime vähe plaani. Jäime siis alla ootama, relvad laskevalmis, kuna üks meist, revolver käes, redelit mööda ettevaatlikult hakkas üles ronima. Jõudnud lakaukseni, tõmbas ta ühe käega selle lahti, hüüdes: „Seltsimees, tule nüüd alla, valged on juba läinud“. Ahul ei olnud sel hüüdel mingit mõju, kuid varsti ilmus lakauksele kogu, püss nagu roigas käes. „Anna püss siia, on parem alla tulla“, seletas redelil olev soomusronglane. Nüüpea kui punane püssi tema poole ulatas, oligi ta püssist ilma. „Ja nüüd ruttu redelilt alla, või muidu saad kuuli kereesse.“ See käsk täideti õige kiirelt, ja peagi seisis meie ees mehike, kes sõjamehe mõõte ja tüüpi küll kuidagi välja ei annud.

Seljas oli tal linnunahkne kasukas, peas kalihinnaline nahkmüts, üldse korralikult rüetatud; ainult punane viisnurk karakulmütsil meenutas, et on tegemist ikkagi punaväelasega.

Alla jõudes mees muidugi sai kohe aru, et on tegemist Eesti soomusronglastega ja ta pöördus puhtas eestikeeles väljendatud alandliku palvega meie poole: „Vabandage, härrad, mina olen kah eestlane; palun, ärge laske mind mitte maha.“

— „Noh, kuramus, kes sa siis oled, ja kuidas sa siis eestlasena meie vastu sõdid? — Jah, maha lasta jõuame sind igal ajal, mil seda aga soovime.“

Nüüd mehike pajatas südamepealt kõik ära: ta olnud Petrogradis rätsepaks, kuid seal tulnud käsk punaväkke astuda; ühesõnaga, teda mobiliseeritud ja saadetud Eesti rindele; polevat isegi rüdeid selga antud, vaid tulnud tulla oma rüetuses; ainult punase viisnurga pidanud ta panema mütsi ette. Lahing olnud tema esimeseks tuleristimiseks, ja hirmuga polevat ta muud pagemiskohta leidnud, kui laka.

— „Noh, hea küll, esialgu jääd siia vahi alla, eks pärast, kui aega rohkem, vaatame mis sinuga teha“, otsustasin mehe jutu peale.

Hakkas hämarduma, kui viiekesi, vangivõetud rätsep kaasa arvatud, hakkasime liikuma rongi poole. Poistel oli lõõpimise tuju, tegid vaese mehikese kulul õige krõbedat nalja. Tükike maad külast eemale jõudnud, küsis kergekuulipilduja mees minult, et kas tema tohiks oma kandami laduda avüürt rätsepa turjale, sest sel polevat midagi kanda, ja varsti saavat ta ju nagunii maapealsest vaevast lahti. Peagi oli

raese meistri turjakale seljale laaditud terve meie kaasasolev „arsenaal“. Nii liikusime edasi Petseri jaama poole.

Algas nüüd meistri maise varanduse suusõnaline jagamine. Üks kangematest kandideeris meistri uhkele kasukale, teine tunnistas oma eromanduseks tema kalli mütsi. Nii oli viimaks kõik tema vara ärajagatud. „Võtke kõik, ma ise annan teile, aga, palun, jätke mind ainult ellu“, hüaldas hirmunud mehike. „Noh, mis me' sind siis paljalt veel ellu jätame, külmad viimaks veel surnuks“, nokiti rätsepa kallal edasi.

Oli juba pime, kui jõudsime rongile, Vang sai antud köögimeeste hoole alla, käsuga korralikult temale süüa anda, ja hommikuni ta elu ning tervise järele valvata. Hommikul rändas vaene meister kõige oma maise varaga Petseri jaama komandandi korraldusse, ja kui ta mitte senini pole surnud loomulikku surma, siis peab meister oma auväärt ametit veel tänapäevanigi edasi.

Kord, sama Rjäsentsova küla vallutamisel langetasid vangi viis Narvast päritolevat nooruriteestlast. Enda seletuse järgi olevat nad punaväkke sattunud vastutahtmist, nimelt punaväe Narvast taandumisel olevat neid vägisi võetud kaasa ja sunnitud pärast astuma punaväkke.

Oiseid seiklusi Lipno positsioonil.

Major H. Stokkeby.

See oli 1919. a. oktoobrikuu alul, enne 3. Diviisi teist Põtalovo-Ostrovi operatsiooni. 3. Jalaväepolgu I pataljoni, mille koosseisus olin 1. roodu ülemaks, seisis tol ajal Lipno positsioonil, Läti maal. Oli säärane vaikne aeg, kus selles rajoonis ei olnud „ei sõda ega rahu“. Punased, tundes meie vastu nähtavasti mingisugust erilist respekti, ei tülitanud meid üldse, kuna aga meie tegevus piiridus vaid luureretkete korraldamisega. Enne meie asumist Lipnosse olid punased olnud agaramad. Nii olid nad Latgallia Partisanide Polgu Lipnos asuval roodul ühe rühmasuuruse valvetõkke täies koosseisus „ära võtnud“. Seda soodustasid suured soised metsad, mis kohati päris metsikut tihnikut kujutasid. Võõrale läbipääsmatud olles, soodustasid nad kohalikkude maastikuolude tundjale eriti just retkete korraldamist vastase sügavamasse tagalasse.

Punasid toetasid seal kasulikud liitlased — n. n. metsavennad ehk rohelised. Need olid suuremas enamuses kohalikud elanikud, kes punaseid toetasid, üldiselt aga teotsesid iseseisvalt. Nad korraldasid röövretkeid, tungisid kallale meie vooridele, lõhkusid telefoniühendusi ja olid ohtlikud üksikult liikuvatele sõjaväelastele. Eriti ähvardasid nad meie seljataguseid liiklemisteid. Tu-

Jutt oli küll väheusutav, kuid ei olnud tahtmist neid kohelda ka kuigi karmilt. Olid küll ise väga upsakad ja ninakad oma ülesastumises. Oli tarvis kuidagiviisi nende upakust murda. Selleks leidis peagi ka abinõu. Rongi staabiosa kohalsemisel tarvitasid mehed alatasa vagunite pesemisruume ja sealt allajooksev vesi külmas pikapeale jääsambaks, mis ühendas vaguni maaga. Päevase rongi kohalsemise ajaga oli iga klassivagun tavaliselt sarnase jääsambaga maaga ühendatud. Üksainus veduritõmbe vabastas harilikult rongi sarnastest lisandustest.

Komandasin järgmisel hommikul vangilangenud mehed välja, käskisin neile kirved kätte anda ja meestel rong maa küljest lahtiraiuda. Uurisid veidi aega seda asjandust, kuid siis löid rinnad uhkelt ette: „Meie ei ole mitte siia sibiks tulnud!“ — „Ah sa kuramus, või teie olete siia härraks tulnud. Poisid, püssidega süia!“

Sellest aitas, — kohe algas kibe töö. Oma paar tunnikest tuli postel õige tublisti higistada, ennekui rongi staabiosa oli jälle maamuna küllest vabastatud.

Rändasid ka needki vangid pärast seda juba õige alandlikkudena jaamakomandandi korraldusse ja sealt vangilaagrisse.

li alati konvoeerida voore, telefoniste liinide parandamisel ja üksikuid isikuid sidepidamisel polgu staabiga, mis asus muuseas umbes 30 km kaugusel Lipnost — Marienburgis.

Minu rood asus tol ajal Demši külas, Lipno positsiooni idapoolses, kõige ohutumal rajoonis. Üksluiselt ja hallilt venisid tegevusetuses igavad sügispäevad.

Ühel udusel pärastlõunal revideerisin ühes oma vanema ohvitseri, leitnant J. Norman'iga, roodu celposte. Pimeduses Demši poole tagasi sammudes arutasime omavahel, mida ette võtta igavuse peletamiseks. Kõige pealt otsustasime katseslata Demši küla elanikkude ustavust, mängides ise punaste osa.

Hiilisime ühe talu õue ja koputasime vaikselt vastu elumaja akent. Peagi ilmus peremees akna juurde. Alustasin temaga kõnelust vene keeles, hoiatades teda tuld tegemast. Seletasin, et oleme punaste luurajad, palusin lähemaid andmeid Eesti vägede kohta. Mees oli alul kohkunud, kuid hakkas viimaks siiski seletama meie vägedest. Seejuures liialdas ta tundvalt meie jõudude tugevust, fantaseerides isegi patareidest, mida meil tol ajal Lipno positsioonil üldse ei olnud. Jäi mulje, et

mees liialdas meie huvides. Lahkusime hoiatu-sega vaikida kõigest.

See väikene „siseluure“ oli vaid lühikeseks aja-viiteks. Nüüd otsustasime aga nalja teha oma roodu „intelligentsile“, jätkates mängimast vas-tase osa.

Roodu „intelligents“ — veltveebel, varahoidja, instruktor, kirjutaja ja toitlustaja — elas ohvit-seridega koos ühes talus. Meie kasutada oli võrd-lemisi ruumikas talutuba, kus meie leitnant Nor-maniga kahekesi voodis magasime, roodu ameti-mehed aga põrandal õlgedel.

Ametimeestest oli kirjutaja, vanem-allohvitser Peeter Ronimois, see mees, kelle meie valisime oma „ohvriks“. Ta oli 37 aastane vanapoiss, nii siis päris soliidne „vanahärra“, teistega võr-reldes, kuid kaunis kergeusklik.

Hoiatasime talu juures seisvat tunnimeest ja asusime siis oma „sõjaplaani“ täitmisele.

Võtsime voorist ühe korraliku koormakõie ja hiilisime sellega tasakesi tuppa, kus meie mehed kõik rahulikult magasid. Kõie ühte otsa tegime silmuse, mille ettevaatlikult panime Ronimoisile ühe jala ümber. Siis tõmbasime kõie teise otsa üle aampalkide ühe akna poole, mille avasime, ja kõieotsa sellest välja viskasime. See eeltöö tehtud, lahkusime vaikselt õue ja asusime akna juurde, millest kõis välja ulatus. Toast kostis vaid meeste rahulik norskamine. Nüüd hakkasime Normaniga pikkamööda tõmbama kõiest. Loomulikult sulgus silmus Ronimoisi jala ümber ning peagi hakkas jalg üles kerkima. Toast kuuldus algul segast pominat, siis aga juba selgemalt kirjutaja hääl: „Ära jända, Annom (Varahoidja. H. S.), mis sa nüüd jahid!“ Meie aga pingutasime kõit edasi, tõmmates Ronimoisi jalga järjest kõrgemale lae poole.

Vaese kirjutaja segadus, arusaamatus ja hirm võis olla kaunis suur. Vaja ainult kujutleda rahu-likult magavat inimest, kes magusamat und nähes

tundma hakkab, kuidas mingisugune saladuslik võim teda jalga pidi taeva poole hakkab upitama. Algul, poolunes soodustab ta vast isegi seda tege-vust, kuid peagi pühib valu une silmist, ümbritsev pimedus ei võimalda orienteerumist, kuna aga jalg ikka kõrgemale tõmmatakse ja sellele viimaks ka keha järgneb. Loomulikult läbistavad inimese ajusid siis igasugused oletused, ka kõige õudse-mad — tekib hirm ja vajadus abi järgi.

Säärases seisukorras hakkaski Ronimois hele-dalt kisama: „Appi! Punased poovad!“ Kisa peale ärkasid ka teised magajad. „Mis kuradi karju-mine see öösel on!“ kärgatas veltveebel. „Ai, ai! päästke, sõbrad!“ röökis nüüd juba Ronimois läiest kõrist. Vaevu suutsime Normaniga pidurdada naeru.

Toast kostis juba kobinat, iga minut võis oo-data tule süütamist, oli äärmine aeg kaduda. Kuna mina kõit pingul hoidsin, lõikas Norman selle noaga järsku läbi. Prantsatades langes Roni-mois oma õhku kergitatud kehaosaga jälle alla ja mitte just kõige õrnemalt kellegi kõrvallamaja peale. Õhk täitus mahlaka sõimuga... Kadusime Normaniga ööpimedusse.

Umber poole tunni möödudes tulime tagasi, tee-seldes ärevust: „Punaste luurajad on külas, teie aga istute rahulikult toas!“ Veltveebile pilguta-sime silma, viimane taipas kohe meie vingerpussi ja toetas meid edaspidises tegevuses. Ronimois hak-kas nüüd meile seletama oma läbielamust. Kui ta seda alul pidaski oma meeste jändiks, siis hakkas ta pea uskuma meie juttu — et punased teda tahtsid puua. Nimelt just teda, kuna tema välimus oli kõige auväärsem.

Järgmisel hommikul kadus tal aga viimanegi kahtlusekübe. Nimelt tuli meie poolt öösel usutle-tud talumees teatama „punaste“ luurkäigust. Moe pärast pidin mehe kirjalikult üle kuulama, pea-miselt just Ronimoisi lõplikuks veendumiseks õise vahejuhtumi tõenäosuses.

Tallinnas, 30. oktoobril 1936. a.

Saksa okupatsioonivõimud Eesti vallavolikogu vangistamas.

Kanepi kihelkonna, Võrumaal, ameti-estseisjaks oli Saksa okupatsiooni ajal, 1918. a., Erastvere mõisa ülemvalitseja Schulz, kes nõudis Krootuse (nüüd Kõl-lest) vallaeestseisjalt (vallavanema okupa-tsooniaegne nimetus) Villem Treff-ner'ilt Kanepi kihelkonna Saksa komandan-tuuri jaoks ehitatud arestimaja ehituskulu-deks, määramise korras, 50 marka. Aresti-majaks oli ümberehitatud Saraku kõrts (en-dine Kanepi kirikukõrts), kuhu olid tehtud kinnipeetavate jaoks üksikud latrid.

Vallaeestseisja V. Treffner ei nõustunud selle summa maksmisega ja kutsus valla-volikogu kokku, et vastu võtta otsus nõue-tava summa millemaksmise kohta.

Vallavolikogu võttiski vastu eitava ot-suse raha maksmise kohta, põhjendusega, et Eestis maksva seaduse järele ei ole kihel-konna konvent teinud otsust ehitada aresti-maja kihelkonna jaoks, mispärast ka vald ei ole kohustatud osa võtma ehituskuludest; pealegi ei ole arestimaja järele vallal mingit vajadust, kuna igas vallas on aresti-kamber olemas, mis nagunii seisab tühjana.

Saksa okupatsioonivõimude seadusevastase korralduse mittetäitmise pärast arreteeritud Krootuse (praegu Kõlleste) vallavanem V. Treffner ja vallavolikogu liikmeid.

Ees keskel, pahemalt: vallavanem Villem Treffner (ametrahaga kaelas) ja Voldemar Sibul; teises reas keskel, pahemalt: Johan Visnapuu ja Voldemar Kroonberg.

Sellele otsusele kirjutasid kõik vallavolikogu koosolekust osavõtnud alla. Saksa okupatsioonivõimud nägid selles sammus võimudele vastuhakkamist ja varsti saabus Võru Saksa kreisipealikult, „Kreishauptmann“ major Domsh'ilt kohalikule valakomandandile leitnant Otto'le korraldus, kõik vallavolikogu koosolekust osavõtjad ja vastuvõetud otsusele allkirjutajad arreteerida: vallaeestseisja V. Treffner 14 päevaks, ilma rahatrahviga tasumise võimaluseta; vallavolikogu liikmed aga igaüks 10 päevaks aresti või selle asemel maksta 150 marka rahatrahvi.

Kohalik komandant leitn. Otto andis vallavanemale ühe päeva aega trahviraha sissekassseerimiseks, nähtavasti lootuses, et määratud karistus kantakse rahas.

Vallavanem V. Treffner kutsus vallavolikogu koosoleku kiires korras veel samal päeval kokku, teatas Saksa kreisipealiku poolt määratud karistusest ja mõjutas karistatuid rahatrahvi maksta: „Ennem läheme kõik kinni, kui maksame Saksa okupatsioonivalitsusele trahviraha!“ Kõik olid sellega kohe nõus, peale kahe volikoguliikme, kellest üks oli Erastvere mõisa päralt oleva „abimõisa“ rentnik ja seega teatud määral majandusliselt ärarippuv mõisast ning võimukandjaist, teine oli parajasti abiellumas ja pidas nähtavasti häbistavaks minna tähtsa perekondliku sündmuse eel kinniistuma. Mõlemad tasusid trahviraha ära. Teised kõik jäid oma otsusele kindlaks ja eelistasid, protestina vägivalda vastu, minna kinniistuma, kuigi trahviraha tasumine neile ei tekitanud raskusi.

Omalt algatusel läksid vahepeal paar isikut, vallarahva nimel, tookordse kihelkonna võimumehe, Kanepi õpetaja praost Joh. v. Falck'i juurde, nõutama kaasabi küsimuse lahendamiseks. Viimane teeskles, et tema kogu sellest asjast niihästi mitte kui midagi ei tea, samas aga tähendas, et tema oleval, mäletavasti, siiski küll näinud ja lugenud ühte Krootuse vallavolikogu poolt Saksa võimudele saadetud „hübematat“ kirja, mis sisaldanud tehtud korralduste ignoreerimist ja vastupanu võimudele. Lubanud lõpuks siiski määratud karistuse kergendamiseks teha mis võimalik. Kas ta mingisu-

Kuidas Saksa okupatsioonitegelased tutvustasid Eestit.

„Tiibas.“

Võrumaal, Põlva ümbruskonnas selle nimetuse all laialt tuntud Koiola vallast päritolev sant, kelle Saksa okupatsioonitegelased pildistasid ja tema pilti siis suurel arvul levitasid Saksamaal „Eesti talupoja“ tüübina.

guseid samme selles asjas astus, on leadmata, kuid väike muudatus karistuses siiski tehti: nimelt lubati ka vallaeestseisjal aresti asemel oma karistust lunastada 200 margaga, volikoguliikmete karistus jäi muutmatuks.

Vanglasse paigutamiseks pidid vallavolikogu liikmed kogunema Krootuse (Kõllest) mõisa, kohalikku Saksa komandantuuri. Sealt saadeti nad kahe Saksa sõduri saatel, igäiks omal hobusel, Kanepi.

Arestimaja, mille ehitamiseks valdadelt nõuti raha ja kuhu nüüd selle raha mittemaksmise eest paigutati kinniistuma vallavolikogu liikmed, oli, nii öelda, „hädavangla“. Saraku „edekörtsi“ oli tehtud kuus laudadest latrit või „sulgu“, millele valvurid põõnadega ukсед ette tõstsid, vahistatute isoleerimiseks välisilmast. Kuna seal kõikide arreteeritud vallavolikogu liikmete jaoks korraga ei jatkunud ruumi, siis pandi nad kinniistuma kahes grupis. Tekstis toodud pilt kujutab esimest kinniistujate gruppi, millesse kuulus 5 meest, kellest üks puudub pildil. (Pilt lhk. 123).

Arreteeritute pildistamise korraldas vallavanem V. Treffner. See on üks haruldasi ja tähelepanuväärivaid dokumente Saksa okupantide vägivaldsest käitumisest elanikkudega ja viimaste passivse vastupanu avaldustest.

Tavaliselt Saksa okupatsioonivõimud hoolega jälgisid seda ja püüdsid vältida, et nende poliitilisest ja administratiiv-majanduslisest tegevusest ei jääks järele mingit lõendavat materjali. Eestist lahkumisel, 1918. a. sügisel, sellekohane materjal kas viidi Saksamaale kaasa või hävitati. Meile on säilinud ainult juhuslikku ja katkendilist materjali, mis lahkumise kiiruses ja ärevuses kogemata on maha jäänud. Eriti kardeti päevapildistamist ja seda kõige ilmsüütumategi asjade juures. Pildistati vaid kõike seda, mis võis kuidagi väljendada Saksa vägevust ja head sobivat vahekorda kohalikkude elanikkudega. (Tuntud on pildid, millel Saksa sõdurid elanikkude keskel sõbralikult ja lõbusalt aega viitmas). Riias hakati sellel otstarbel koguni välja andma eri-pildiajakirja — „Baltische Illustrierte Zeitung“, mille tekstiosa ilmus saksa, eesti ja läti keeles. Eesti keel oli selle juures äärmiselt vigane. Kohalikke rahvaid püüti üldiselt kõigiti alavääristada, lasta paista vähekultuursetena, ja seda ka piltides. Tuntud võte oli meie räbalates val-

lasantide piltide paigutamine Saksa pildiajakirjadesse, „Eesti talupoja“ lüüpidena, ja postkaartidena levitamine Saksamaale, millest üks näide toodud ka käesolevasse artiklisse paigutatud pildis. (Lhk. 124).

Vallavanem V. Treffneril õnnestus aga erandjuhuna sündmuse pildistada laskmine, milleks nähtavasti seekord õnnelikult soodustust pakkus Saksa valvesõdurite teadmatust ja lihtsameelsust.

Tartust taandumisel.

M. K o n t.

1918. aastal Põltsamaal viibides, leidsin ühel päeval kuulutuspostidelt Ajutise Valitsuse üleskute vabatahtlikkude rahvaväkke astumise kohta.

Oli tõsiselt heameel, et Saksa okupatsiooni võim on ometi kord murtud, ning tegevusse võisid astuda omad rahvajuhid. Ja mis siis veel enam, — vaja minna! Ning sõit algaski varsti Jõgeva raudteejaama poole.

Äkki läks ilm väga külmaks, porine tee oli konarline ja vankriga liikumine muutus raskeks. Jõudsingi raudteejaama suure hilinemisega, mil rong oli juba läinud. Lugu paistis algul täbaravõitu, kuna oleks tulnud järgmist rongi oodata hilisõhtuni.

Õnneks läks aga peagi kaubarong Tartu poole. Leidus ka veel teine mees, kel samad soovid. Läksime siis kahekesi jaamaülesse juurde. Jaamaülem, — päris lahkus ise, — andis piletid ning soovitas minna rongi viimasesse vagunisse tagantpoolt küljest, kuna sakslased, püüdes veel olla võimul, ei lasknud kedagi kaubarongile.

Nii ka tegime. Tartus sammusime kohe „Bellevue“ võorastemajja, kus asus 2. jalaväepolgu staap. Avaldasime adjutantidele oma ilmumise põhjuse. Kästi oodata. Peagi kogunes ooteruum mehi puupüsti täis, kõigil soov astuda vabatahtlikult rahvaväkke.

Ligi tund oodanud, ilmus ruumi kapten Nieländer ja palus registreerida kirjutajail, kes töötanud majanduse alal. Üles andsid endid 40 meest. Asjaajaja kv.-am. Kivi seisis raske ülesande ees, keda võtta — keda jätta, kuna kõik registreeritud olid temale tundmatud. Ta pistis nimestiku tasku ja sammus leitn. J. Kuperjanovi juurde nõu küsima. Tagasi tulles kutsus mind kõrvale, andis nimestiku kätte ja käskis välja valida 10 kirjutajat ning asuda tööle. Hiljem seletas asjaajaja, et leitn. J. Kuperjanov oli mind soovitanud, kuna töötasin Eesti Tagavara-pataljoni staabis veltveebel-kirjutajana, ajal, mil leitn. J. Kuperjanov oli pataljoni ülema abi.

Mehed valitud, ruumid vastu võetud, seisin omakord raske ülesande ees: ruumides oli vaid 2—3 tooli, üks väike laud ja marmorplatega pesulaud. Kirjutusmaterjal puudus täiesti; samuti puudusid raamatud ning muud tarbed; puudus ka raha ega teadnud ka, kuidas ja kust seda saada.

Astusin „Postimehe“ toimetusse ja andsin avaldamiseks väikese üleskute, mis ilmus veel samal päeval. Sel oli ka tagajärgi. Esimese rahalise annetuse tegi „Postimehe“ pere; sellele järgnes terve rida teisi. Naisselts päris järele, mida kõige hädalisemalt on tarvis ja andis lubaduse kõige muretsemiseks. Igapäev tuligi käia seal ning ära tuua ikka suured ja

rasked pakid kraami. Eriti rohkel arvul saadi pesu. Naisselts ostis majandusjaoskonnale ka esimese kirjutusmasina. Naisseltsi juhatuse liikmetest on eriti meelde jäänud pr. Kärner ja prl. Maasen. Üks tublidest kaasaitajatest oli tööstur O. Zimmermann, praegune nahkasjade tööstuse omanik.

Peagi lahkusime „Bellevue“ — Aia tän. nr. 38, ühte ülilooi hoonesse, lahkunud Saksa komandantuuriruumesse. Nüüd oli ühe hoobiga likvideeritud mööblikriis. Seda kraami olid sakslased sinna hüglamoodi kokku tassinnud. Aga ka sin ei olnud kuigi kaua püsi. Enamlased lähenedid juba Tartule ja ühel päeval oli selge, et tuleb taganeda ja Tartu maha jätta. Öhtuvidevikus tungis ühel päeval salikond inimesi polgu varaaita ja rüüstas selle. Hulk kraami, mida Naisseltsi agarad tegelased ja tublid kodanikud kokku olid toonud, viisid rüüstajad ära.

Seisukord ähvardas kujuneda kord-korralt kriitilisemaks. Sisse oli murtud ka viinalattu ja pea ei võinud mõni salk tungida ka polgu staapi. Adjutant käsutas staabi kaitseks välja valvemeeskonna majandusjaoskonna kirjutajaist. Ümberlonkijail isikul ja sõdureil võeti ära püssid ja igasugused relvad; neilt, kes tulid piiritulao rüüstamiselt — piiritusenõud. Valvemeeskond ajas laiali ka rahvahulga piiritusladude juurest. Meeskonnal tuli teotseda kella kahekolmeni sel ööl, mil asutused ja polgu staap lahkusid Tartust. Lõiguti Tallinna maanteed mööda Põltsamaa poole.

Ilm oli külm, tuul vinge, sadas lund ja tuiskas. Teed olid kohati lumeta ja voorihobustel koormavedamine sulletõttu raske. Meeskond sammus koorma kõrval; paljud olid võrdlemisi kergelt riietatud, viletsate jalanõudega ja neile kippus külm tegema liiga. Neile oli ka koorma kõrval kõmpimine päris konti-mööda, — sai vähemalt sooja.

Kärkna raudteejaam seljataga, suundusime Kärevere mõisa poole. Äkki tõi keegi teate, et enamlased tulevad järele ja pole enam kuigi kaugel. Ja tõesti eemalt paistiski järele liikumas ningisugune voor ning inimkogud. Paiskusime, püssid laskevalmis, ahelikku; kuulipildurid klõbistasid kuulipildujatega ning proovisid, kas need küllalt on ka sõnakuulelikud. Ühesõnaga, olime valmis vastu võtma enamlasi.

Vähe aja pärast saabus uus teade, et meie järele tuleb Kooliõpilaste Pataljon. Rännak jätkus nüüd rahulikult. Hiljem selgus, et mõned olid esimesest teatest verest ära läinud, annud hobustele piitsa, ning kihutanud ühe jutiga Laeva mõisani välja. Olid seal vahepeal tutvunud korterioludega ja kui õhtul neile järele

jõudsime, olid korterid valmis vaadatud ja meile jäi ainult sissekolimise vaev.

Kärevere mõisas oli peatus ja hommikueine, ühtlasi ka lõuna, kuna enne õhtut polnud enam loota kehakinnitust, eriti vajasad puhkust hobused. Einetamisel tuli leppida sellega, mis kellegilgi oli kaasas.

Õhtuks jõudsime Laeva mõisa, kuhu jääme ööbima. Siin saime juba ka sooja toitu. Leib pidi aga igaühel oma olema.

Järgneval hommikul määrati mind korterimuretsejaks ja saadeti Põltsamaale ette, et valmis vaadata ruumid. Puurmanni mõisast vähe edasi sõitnud, jõudsime järele ühele vooirile. Selgus, et oli tegemist mõisnikega, kes lasid jalga. Üks neist sähvas kanges eesti keeles, et miks meie ära sõidame, ega ole jäänud sõidama. Vastasime, et nende kohus on ise oma varandust kaitsta, aga mitte ainult teiste peale loota; küll meie oma kohustused juba täidame.

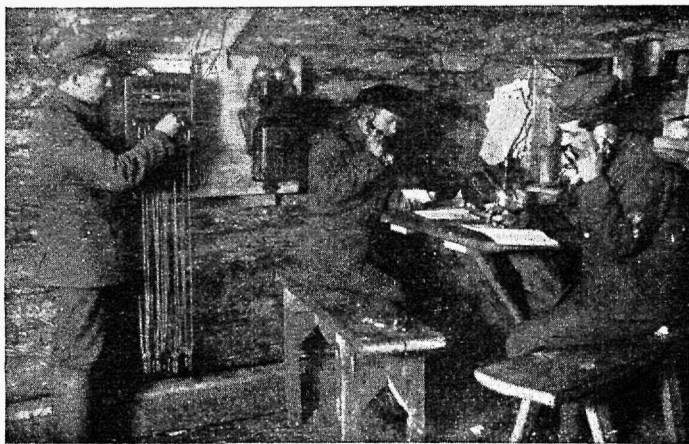
Põltsamaal ruumid valmis vaadatud, jääme ootama järeletulijaid. Need jõudsid päralt aga alles hilisõhtul.

Külm, tuisune jõululaupäev. Teated Aidust pole kuigi head: enamlased suruvad kõvasti peale ja meie meestel kippuvad laskemoon lõpukorralt. Õhtuvidevikus saabus teade, et Võhma jaama on saadetud üks vagun laskemoona ja kasukaid, milledele tarvis järele saata. Nüüd aga uus häda — ei taha leiduda mehi, kes sooviksid sõita: üks ei tunne teed, teisel pole midagi jalga panna jne.. Tõeline põhjus näis aga peituvat kartuses sattuda enamlaste kätte. Ei jäänud muud üle, kui majandusosakonna kirjutajail minna.

Rakendasime hobused ette, küljeli rekke ja sõit läks jaama poole. Külm oli kaunis kõva ja tuiskas ohtralt. Kui olime tükk maad ära sõitnud, sundis külm jooksma ree järel, et saada sooja.

Kõikjal oli rahulik. Valitses pimedus ja teearsetest taludest ega majadest ei vilkunud ühtki tuld. Viimaks paistis kusagilt aknast süski tuli, pöördusime teelt kõrvale ja suundusime tule peale, et minna majasse endid soojendada. Maja osutus väikeseks hütikeseks. Koputamise peale lasti sisse ja vanataat imestas, et omad sõdurid. Toa põrandal olid õled,

Vabadussõja päevilt.

Kalevlaste Maleva telefonipunkt Pihkva all.

nendel vähkres poisijõmpsikas, 4—5 aastat vana. Poiss seletas meile südilt, et olla jõulud, temale pandud puhas pühadesärk selga ja toodud õled sisse. Tundsime kahetsust, et millegagi polnud võimalik poisi jõulurõõmu täiendada.

Soojendanud vähe aega, jätkus sõit. Enne raudteejaama jõudmist keerasime veel ühte talu sisse. Seal võeti meid väga lahkelt vastu: hobused aeti rehealla ja anti ristikehinu ette; meile enestele pakuti sooja kohvi, saia ja verivorsti. Lasksime toidul hea maitseda — ja siis jaama. Oli ka päris õnneks, et saime talu süüa, kaasavõetud leivatükikesed olid sineliskus ära külmanud ja nii oleks tulnud kogu esimene jõulupüha olla söömata. Jaama jõudsimine varahommikul; ilm oli veel pime. Siia oli kokkukäsitatud kümnekond hobusemeest. Ladusime laskemoona peale; üks koorem sai kasukaid, ja mis peasi — polk sai mitu inglise kerget-kuulipildujat. Nüüd võisime jälle kostitada enamlasti.

Õhtul jõudsime koormatega Põltsamaale. Siin rakendati ette uued hobused ja osa laskemoona saadeti kohe edasi, liinile. Voor üle antud, sõitsin vanemate poole jõulupühi veetma. Tagasi sõidul andis isa kaasa piimanõu täie koduõlut ja nüüd oli kaasteenijate jõulurõõm kaunis täielik, südamel kipitses vaid, — mis sünnib Aidu all? ...

Kaitseliidu algaegadelt.

M. T i i d o mälestusi.

Astusin „Omakaitse“ teenistusse vist 29. augustil 1917. a. Minu ülesandeks kujunes osta relvi ja hoida nende ladu. Hiljem tehti mulle veel ülesandeks lensalga organiseerimine kooliõpilastest.

Sai ostetud igatseltsi relvi, mis aga kätte juhtus. Kõige enam osteti Rud. Passupi juurest. Osalt saadi relvi temalt tasuta.

Johannes Üksi teadis kord kõnelda, et Peterburis on võimalik hankida revolvreid. Saatsin ta kohe sinna. Üksi tõigi neli kasti nagaane ja ameerika Colt-revolvreid. Peale muu sai veel relvi ostetud ka kuulutuste kaudu.

Meie tegevuse alul juhtus sagedasti riisumisi ja vargusi. Isegi Viru ja V.-Karja tänavail pu-

rustati äriaknaid ning rööviti kauplustest varandusi. Panime siis omad patrullid välja. Esialgul koosnesid postid kahest „Omakaitse“ liikmest ja ühest sõdurist. Hiljem loodi meie Keskasutuse juure alaline lentsalk kooliõpilastest. Igast koolist oli siis õpilasi kogu aeg meie ruumis valvel. Kutsuti või nõuti telefonil kusagile abi, ruttas lentsalk kohe kohale. Iga öösi olin ka mina lentsalgas.

Lentsalga kohalesõidutamiseks oli palgatud omakaitselane Trepp oma autoga. Tema auto seisis kogu aeg meie staabi ees valvel.

Kooliõpilaste lentsalga juhiks oli realist Andreas Pitka (Joh. Pitka poeg).

Sõjalist õppust andis kapten Tõnishoff (praegu rahukohtunik) ja kol. P. Kann (praegu riigikohtunik).

Oli palju juhuseid, mil lentsalka ei jõutud ega saadud välja saata. Vaja oleks olnud mitut autot. Kuid nende hankimiseks puudus raha. Kokkupandud rahast jätkus vaid ühe auto üürimiseks.

Minu ülesandeks oli öösiti käia valveposte kontrollimas, vahest koos juhatusliikmetega, vahest üksi.

Meie agara tegevuse tõttu vargustel ja röövimistel oli peatselt lõpp.

Punaste võimule tulles „Omakaitse“ jäi püsima. Kuid punased asusid varsti organiseerima omale seljataha punakaarti. Seda innukamalt organiseeriti nüüd „Omakaitset“.

Ka punakaart saatis oma postid tänavale. Punakaardi ja „Omakaitse“ vahel hakkasid nüüd korduma vahejuhtumised. „Omakaitse“ postid kimbutasid vahest punakaardi omi, teinekord vastupidiselt. Neid juhuseid püüti meie poolt likvideerida rahulikult. Kuid tean kolme juhust, kus postid tahtsid üksteisele kallale tormata täkkidega; kaks korda punased panid eest jooksu ja seega tõsised tagajärjed said ärahoitud. Kord punased saatsid abi järele, meie staabist ruttasime samuti kohale ja jälle õnnestus asja likvideerida rahulikult. Eriti kooliõpilased olid agarad punastelt püsse käest võtma.

Kuna tänavail vahejuhtumid kujunesid ähvardavaiks, sai korraldatud igaks juhuks sanitaarabi. Meil oli valmis 60 voodit, osa Toom-Kuninga tänavale, osa Krediid-Panga ruumes, kus dir. A. Uibopuu meile lahkesti vastu tuli. Hiljem üks arst oli ka staabis alati valvel.

Nii tegutsesime hoogsasti vist kuni 9. novembrini.

Punakaart ei sallinud „Omakaitset“ põrmugi. Keegi neiu, kes teenis punaste Täidesaatva Komitees ja keda tundsin tulla ja teatas kord, et õhtul tullakse meid läbiotsima ja relvi ära võtma.

J. Pitka tegi kohe korralduse: „Peita relvad ja liikmete nimekirjad, et need punaste kätte ei sattuks!“

Pakkisin oma ala asjad — olin siis „Omakaitse“ abikirjatoimetaja.

Kes aga jäi optimistiks, oli sekretär Keerd. Ta arvas, et pole midagi kartata. Olin palgaline, minul tuli teda kuulda.

Ühel päeval punakaartlased tormasidki sisse; seesolijad käsutati ühte tuppale, kus läbiotsiti.

Meid oli seal tookord mitu: kantseleis teenijaist pr. Gerd Neggo, siis

kaks või kolm neitut, siis veel Ernst Lilienfeldt, Keerd jt. Punased pärjama: „Kus on Pitka?“

Keerd kohkus ära ja vastas kohe: „Ma kutsun ta telefonil siia...“ Püüdsin teda müksata küünarnukiga, kuid Keerd haaras telefonitoru ja kutsuski J. Pitka kohale, kus ta ka arreteeriti.

Kõikide revolvrud võeti ära. Olime umbes kolm tundi arreteeritud, ühe läti komissari korralduses. Siis tuli uus korraldus. Komissar haaras telefonitoru ja helistas keskjaama: „Andke Täidesaatva Komitee!“ „Missugune Täidesaatva Komitee?“ küsiti. Viimaseid oli nimelt mitu. Komissar korraga ühendust ei saanud. See vihastas meest niivõrt, et ta lõi telefoniaparaadi laual puruks ja hakkas toorelt söimama keskjaama preilit.

Relvad, mis kätte saadi, viidi ära, ka meie revolvrud; mul oli neid seekord kaasa kaks. Laost viidi umbes 20 revolvrit, mida varem polnud jõutud kõrvale toimetada. Kapid pitseeriti, meid aeti ruumest välja, välisukseks pitseeriti samuti kinni ja nende ette asetati punaste valvepost. „Omakaitse“ oli seega likvideeritud.

Kuid osa raamatuid, mis jäid ruumi, tõin öösel ikkagi ära. Hoovi poolt asetasin ühe akna alla pika redeli, purustasin siis ruudud ja ronisin sisse, kuigi tänaval uste ees punakaartlased olid valvel.

Võtsin kõik „Omakaitse“ asjaajamise raamatud kaasa ja nimestikud ning muud tähtsamad dokumendid ja viisin Krediid-Kassasse, Lilienfeldti juure.

Meie salajased relvadelaod jäid punastele aga leidmataks. Meie laod olid: „Estonia“ teatri garderoobis, usaldatuna riietehoidja, kadunud Lepa hoole alla; hiljem sai see teatavaks tehtud ka näitlejale Toomas Tondule; üks osa relvi oli kadunud Jaan Naarise juures, kes elas siis Kaupmehe tänaval; samuti oli relvi kadunud Aleksander Saarepera äri keldris, V.-Karja t. nr. 3., ja tema kahes laoruumis, Pühavaimu tänaval; ka oli rel-

Vabadussõja päevilt.

„Kullavoor“ Komarovkas.

Eesti-Vene rahulepingu põhjal Eestil N.-Venelt saadaoleva 15 milj. kuldrubla esimene saadetus on jõudnud 15. III 1920. a. vooris Eesti-Vene piirile, Komarovkasse, ja ootab laadimist vagunisse.

vi Peeter Frischi juures. Villardi tänaval. See elas seal rätsep Neufeldti juures, kes ta lao üles andis, mispeale punakaartlased seal kõik läbi- puistasid ja Frischi arreteerisid. Ka mind arreteeriti umbes samal ajal ja viidi Rahukogu ruumesse, punaste tribunaali ette. Nägin seal P. Frischi, kes vibutas mulle vastu kaht ülestõtetud rusikat, vandudes:

„Kuradi äraandja!“

Tema nimelt arvas, et mina andsin üles relvalao tema juures. Mina omaltpoolt jälle kahtlustasin, et tema minu tegevusest oli jutustanud punastele.

Pärast seda, kui punased likvideerisid avaliku „Omakaitse“, jätkati selle tegevust põranda all. See oli vahest huvitavam ajajärk „Omakaitse“ töös. Käisime salaja koos, kõige rohkem „Estonias“. Väikeste vaheaegade järele ilmuti üksahaaval koosolekule, et punased ei pääseks jälile. Kui peeti koosolekut, olid kõik aknad kaetud ja väljas asus valve. Koosolijatele olid teada ühtlasi ka kõik põgenemisteed ruumist, — oli neli väljapääsu võimalust, kui punased oleks eest sisse tunginud.

Salajasi koosolekuid peeti palju, nädalas 2—3 korda. Jõuti isegi niikaugemale, et asuti läbirääkimistesse Tallinnas asuvate ukraina sõjaväelastega, keda oli siin arvult väga rohkesti. Neid ei lastud nimelt läbi Venemaa koju ja poolsunnitult nad pidid viibima Tallinnas. Nad olid punastega teravas vahekorras. Nende juhtidega käisid läbirääkimisi pidamas vist kindral E. Põdder ja kolonel P. Kann. Ukraina sõjaväelaste juhid andsid lubaduse meid aidata punaste vastu.

Mäletan üht koosolekut, see oli vist jaanuari alul 1918. a., millel harutati meie tegevust ja millel viibisid ka ukraina sõjaväelaste esindajad. Meie kavatsesime väljaastuda ja punased kukutada võimult. Seejuures Narva ja Pihkva sillad pidid õhku lastama, et punased ei saaks abivägesid toimetada kohale. Minu eriuksandeks oli uurida

Tööliste maja, ja ajalehe „Kiire“ (S.-Karja t. 16), sissekäike ja punaste kavatsusi. Käisin salaja nende koosolekuil ja kogusin andmeid nende relvade tagavara kohta. Ühtlasi muretsesin andmeid Jaani t. asuva sõjaväelaste tribunaali kaitsemeeskonna suuruse kohta. Kõigest sellest informeerisin J. Pitkat ja kindral E. Põdderit.

Kord kindral E. Põdderi juures, kus oli veei J. Pitka, arutasime, kuidas saada käsigranaate. Nende muretsemine tundus riskantne. Kord mulle anti kaasa salajane kiri ja öösi ma sõitsin nelja sumadaniga Rakverre. Ööbisin ühe mulle soovitatud advokaadi juures. Hommikul läksin 1. Eesti polgu lao ülema lipn. H. Kitse juurde, kellega laadisime polgu laos mitte üksi minu sumadaniga granaate täis, vaid neist tegime ka pakke. Tõin ära üheksa pakki inglise käsigranaate. Lipn. Kits andis mulle kaasa neli ustavat sõdurit, kes granaadid aitasid toimetada Tallinna. Tulime jama, kus asusime eraldi vaguneisse ja jõudsime õnnelikult Tallinna. Siin osa granaate sai peidetud Pitka töökotta, osa „Estoniasse“. Nii tõin Rakverest kolm korda käsigranaate. Lao ette lipn. Kits seks ajaks, kui seal kotte täitsime, seadis oma mehed. Kits vaid hüüdis lao juure jõudes: „Mina olen!“ Kui sõduritega Tallinna jõudsin, andis Pitka viimastele ka raha oma taskust.

Punaste kukutamiseks valmisid kavad. Meil oli valitud 16 juhti, kes pidid juhtima ukraina sõdureid punaste kukutamisel. Kui Töölistemaja ja tribunaal poleks kohe alistunud, oleks tarvitu- sele võetud käsigranaadid. Ka päev määrati kindlaks. Kaks korda see lükati edasi. Siis jäidi lõplikult peatama ühele jaanuarikuu päevale. Kuid enne kui saime välja astuda, Keerd andis välja meie kavad.

Punased olid arreteerinud tema vanemad. Et neid päästa Keerd oli kõik avaldanud. Siis punased kuulutasid sakslased lindpriiks ja meid, „Omakaitse“ tegelasi, püüti kinni, kus aga saadi. Kui ma ei eksi, arreteeriti mind 16/17. jaanuari ööl kell 12.45 kodus.

Kuidas enamlaste miiniristlejad langesid inglaste kätte.

V. D a m p f. (O. S u l g'i andmeil.)

Sellest jutustab Kokskäri tuletorni endine ülevaataja O s k a r S u l g järgmist:

1918. aastal teenisin Kokskäri (Keri) saarel tuletorni ülevaatajana. 26. detsembril 1918. a. kell 11 ilmus idapoolt silmapiirile kolmekorst- naline miiniristleja N.-Vene lipu all, millest kohe teatasin telefoniga Tuletornide Valitsuse üle- male, kapt. V. D a m p f'ile, Tallinnas. Samuti informeerisin teda ka hilisemast sündmustekäi- gust. Varsti lugesime ka laeva venekeelset ni- metust „Spartak“. Laev sõitis umbes 20-sõlmelise kiirusega Kokskärist 1½ meremiili lõuna- poolt mööda, lääne sihis.

Suur-Pranglisaare loodeotsal asuva Süüdi toodri juures laevalt avati tuli Viitmsi poolsaare peale, mis kestis mõni minut. Siis vähendas laev oma sõidukiirust ja liikus Aegna saare loode- poolse sääre juure, kus ta peatus minutit kümme.

Kokskärist 8 miili loodesihis oli näha ühte ühemastilist Soome kaubaaurikut sõitmas edela- poole. Miiniristleja, nähes seda aurikut, sõitis sellele Revelsteini madaliku juure vastu ja sun- dis jääma seisma, mis kestis umbes 15 minutit. Siis Soome aurik võttis kursi idasihis, aga miiniristleja tüüris tasasel käigul Tallinna lahe poole kuni Aegna tulepaagini, Kokskärist 12 miili lääne-edela (VSV) suunas.

Seal miiniristleja avas õige ägeda tule Tal- linna sihis, sealjuures risteldes mitmesuguste kurssidega. Varsti oli ka Tallinna poolt suur- tükipauke kuulda ja näha kuulide vettelange- mist ristleja ümber. Nüüd ristleja algas taga- nemist kirdepoole, sealjuures jätkates tulista- mist. Kümme minutit lahingu algusest, Aegna tagant tulid Tallinna poolt nähtavale Briti miiniristlejad, kes vaenlasele loode ja põhjapoolt lähenesid suurima kiirusega ja sellega seda sun-

disid pöörduma kagupoole. Sealjuures jooksis ta üle Divelsei kivise madaliku ääre ja sai vist põhjavigastusi, nii et ei saanud jätkata põgenemist.

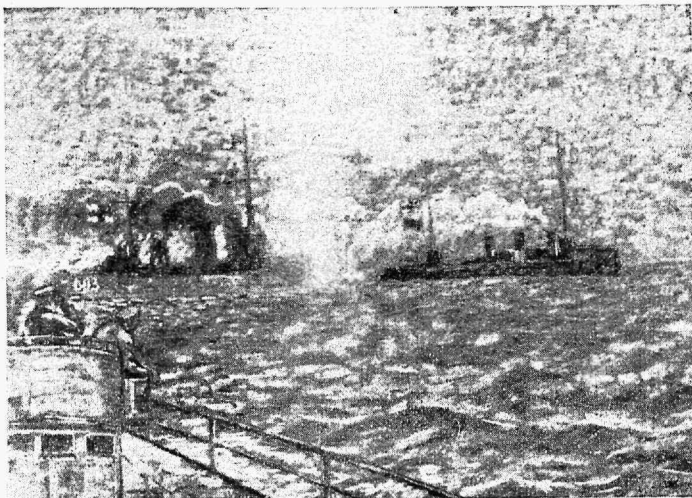
Niipea kui enamlaste miiniristleja jäi seisma ja Briti laevad teda ümberpiirasid, Soome kaubaaurik pöördus tagasi ja sõitis takistamata Tallinna poole. N.-Vene laeva ümber peatudes. Briti miiniristlejad lasid paadid vette, saatsid oma mehi „Spartaki“ peale ja nähtavasti viisid ka osa enamlasti sealt oma laevadele. Kell 15 „Spartak'i“ masti tõmmati Briti sõjalipp. Üks Briti ristleja võttis „sõjavangi“ oma taha ja laevastik sõitis tasase käiguga Tallinna poole. Koht, kus „Spartak“ tabati oli Kokskärist lääne-edelas (VSV) kaks miili.

27. detsembril 1918. a. koidu ajal, kell 8, teine N.-Vene miiniristleja „Avtroil“ ristles Kokskäri ümbruses mitmesuguses kauguses ja vahelduvate kurssidega, vahest ainult ühe miili kaugusel, justkui otsides oma sõsarlaeva. Teatasin ka sellest viibimata Tallinna, oma ülemusele.

Kell 13 tulid Tallinna lahest, Aegna tagant, nähtavale kaks Briti miiniristlejat, kes suure kiirusega Kokskärist möödudes, lähenesid vaenlasele, ja oma vööripoolsetest suurtukkidest seda tulistasid.

„Avtroil“ inglastele ei vastanud, vaid pöördus idakirde (ENE) kursile ja suurendas sõidukiirust. Varsti kõik kolm laeva kadusid vaate-

Vabadussõja päevilt.

N.-Vene miiniristleja „Avtroil'i“ (hiljem meie „Lennuk“) langemine Inglise laevastiku kätte 27. det. 1918. a.

piiri taha, kuid enne pimedat tulekut „Avtroil“ katkilastud tagumise mastiga, toodi juba Briti laevade vahel tagasi, Tallinna poole.

Koht, kus ta kinni võeti ei olnud Kokskärist nähtav, kuid, aja järele arvates, võis see olla umbes Ekholmi (Mohni) tuletorni ümbruses.

Kõik, mis nendest sündmustest oli näha Kokskäri tuletornis, sai telefoniga viibimata Tuletornide Valitsuse ülema kaudu Tallinna sadama komandandile ja Sõjavägede Ülemjuhatajale edasi antud. Juulis 1920. a. tegin sellest veel eriettekannde Merejõudude Juhataja Staabi sellekohase telefonogrammi põhjal.

Eelpost raudtee vahimajas nr. 155.

E. Volkeri jutustuse järele E. T.

Koiva jõe kallastel, Stakelni jaama pärast, käisid meie vägedel 1919. aasta märtsis ägedad lahingud. Meie soomusronglastel tuli pidada visa võitlust „segaverd“ vaenlastega, sest vaenlase vägi koosnes nii mitmest rahvusest, kellest suurema osa aga moodustasid läti punased kütid. Mehed pidasid mõlemil pool visalt oma seisukohtadest kinni, millest tingituna tuli üleelada mõnigi raske ja meelejäv sündmus. Raskemaks osutus kaotus meie Soomusrong nr. 3 meeskonnale kelle ridadest langes 8—9 meest, raudtee vahimajas nr. 155 eelpostil viibides.¹⁾ Vaenlase granaat tabas vahimajas rahulikult kaarte mängivaid me-

hi silmapilgul, kui üks neist oli oma kaarte lauale viskamas — käes kaks ässa — 21!

Talvine päike heitis soojust sinisest taevast, kui Soomusrong nr. 3 pealt saadeti keskpäeval meeskond Stakelni pool asuvaid vahiposte vahetama. Vahimaja nr. 155 pidi asuma eelpost, kuna vahimaja nr. 144 oli määratud side jaoks ja sinna läks eelolejat vahetama telefonist Edgar Volker. Mehed asusid rongilt muretul talle, vesteldes omavahel ja heites nalja vaenlase väe kirju koosseisu üle.

¹⁾ Samal puhul kaotas samas vahimajas 3. jal. polgu 6. rood 2 meest surnutena ja 4 meest haavatutena. Toim.

Kapten Anton Irv Maailmasõja ajal Austrias, Karpaatides, oma luurajate keskel. (Istub kivil).

Järsku märgati, et vahimaja nr. 155 korstnast tõusis pilvedeta taeva poole nõörsirge suits. Meestel oli seal nähtavasti külm ja nad tegid endi soendamiseks tule ahju. Vahetusmeeskonnad ruttasid, et jõuda õigel ajal kohale ja et kustutada tuli, sest suits paistis kilomeetrite peale ja pidi kindlasti silma hakkama ka punaväe vahipostidele.

Mõni hetk hiljem aga selgus, et hoiatamine jäi hiljaks, sest ootamatult kõlas Stakelni poolt suurtükilask ja samal ajal paiskus lumine muld üles lõhkevast mürsust, vahimaja nr. 154 juures. Vaenlane oli meie eelposti asukohta märganud ja alustas suurtükkidest tulistamist. Veel paar üksiklasku, siis hakkas mürske sadama juba õige tihedalt. Nähtavasti taheti iga hinna eest meie eelposti hävitada ja tulistati mitmest suurtükist. Mürsud aga langesid suuremalt osalt vahimajade 154 ja 155 vahele, mõni isegi 154 ja rongi vahelisele maalaale. Lumi aina tuiskas lõhkevatest mürskudest.

Vahetusmeeskonnad ruttasid. Hoolimata tulistamisest mindi edasi. Õnnelikult jõuti

vahimajja nr. 154, kus telefonist Volker vahetas oma eelkäija ja asus väljakutsuma vahimaja nr. 155 telefonisti, et seal vastust saades, edasi saata vahetusmeeskonda.

Väljakutsele ei mingit vastust. Uus väljakutse, — sama tagajärg. Mehed muutusid juba rahutuks, sest tulistamine jätkus kogu aja ja võis karta halvemat. Kui korduvatele väljakutsetele ikkagi veel ei saadud vastust otsustati asjast teatada rongile.

Esimesele väljakutsele ei saadud vastust. Korraldi väljakutset, kuid vastuseks ikkagi vaid vaikus. Seisukord muutus nüüd juba murettekitavaks, — eemal rongidest ja lahutatud kaasvõitlejatest. Vaenlase tuli oli suutnud purustada ühendused vahimaja nr. 154 ja välisilma vahel. Mehed seisid külmas vahimajas murelikult ja kõheldes, sest ei osatud midagi pealehakkata. 155 ei vastanud ja ka rongiga ei saadud ühendust. Vahetusmeeskonna mehed lõpuks otsustasid, ilma vastust saamata, vaatama minna 155-sse, mis seal on juhtunud.

Parajasti oldi asumis teele, kui avanenes vahimaja uks ja lävele ilmus mees, kes ühe käega hoidis avali ust ja teisega hoidis oma jubedalt purustatud lõuga. Nagu mingi viirastus seisis ta uksele, üleni verine ja purustatud näoga, kuid siiski püüdes jalul. Tumm kahekõne ruumis viibijate ja väljasttulija vahel kestis mõne hetke, siis jooksis üks meestest haavatule vastu. See aga lükkas abistaja rahulikult kõrvale ja astus ruumi, heites pilgu tummalt vahtivatele meestele; siis astus ta kiiresti telefonisti laua juure. Tumm käeviibe ja silmis pilk, mis kõneles palju, kuid mida kaaslased ei mõistnud.

Ei suudetud kuidagi sellest aru saada, et nii raskesti haavatu suudab seista püsti ja rahulikult viibida teiste keskel, kui poleks juhtunud midagi erilist. Ta lõug nähtavasti oli granaadikillust purukskihtud. Ühe käega hoidis ta allarippuvat lõualuud üleval. Verd enam väga palju ei jooksnud, nähtavasti oli külm verejooksu kinnipannud.

Õudse vaikuse katkestas telefonist Volker, kes mehelt küsis ta nime. Haavatu raputas tummalt pead ja näitas terve käega purustatud lõuale. Nüüd tuli päästev mõte ja telefonist ulatas haavatule paberi, paludes teda sinna kirjutada mis on juhtunud. Oldi selles kindel, et mees vahimajast nr. 155 on tulnud mingi tähtsa teatega.

Haavatu haaras paberi ja kirjutas sinna, esiteks oma nime ja siis teatas masendavast õnnetusest: „Minu nimi on Kallis-

maa. Granaat tabas vahimaja nr. 155. Mitu meest said surma. Seisukord kriitiline!

Põnevusega jälgiti, kui haavatu kirjutas. Ta oli tulnud ainsa elava hingena, et tuua teadet teistele, et eelpost oli jäänud valveta. Kangelasena oli ta sooritanud oma ülesande, mille järele alustas teekonda rongile, ikka rahulikuna ja ükskõiksena, just kui poleks ta haav nimetamisväärne. Ta oli oma kohustuse täitnud ja läks nüüd rongile arsti juurde.

Ühendus vahimaja nr. 154 ja rongi vahel oli varsti korras ja meeskond asus teele vahimaja nr. 155, vahetama langenud kaasvõitlejaid.

Vahimaja sisemus jättis masendava

mulje. Ruum oli segipaisatud. Läbi seina tunginud granaat oli teinud kohutava purustamistö. Laibad olid puruks kistud ja lauast, mille ümber nad istusid, kaugele eemale paisatud. Ühtlasi selgus aga ka meeste kartmatus enne surma: hoolimata vaenlase ägedast suurtükitlest nad olid mänginud rahulikult kaarte. Rahapeale löödi kahtkümmendühte, mis oli palju huvipakuvam, kui punaväelaste suurtükitali.

Lauast veidi maad eemal lamas üks purustatud meestest. Üks käsi oli tal väljasirutatud laua poole, mille ümber nad istusid. Tarretanud sõrmed hoidsid kramplikult kinni kahte kaarti. Need olid kaks ässa, tal oli kakskümmendüks...

Sakslased eesti sõjavangidele saksa keelt õpetamas.

Saksa keele õpperaamat eesti sõjavangidele.

Saksa okupatsiooni päevil, 1918. a., kui tehti kibedaid ettevalmistusi Balti hertsogiriigi loomiseks, on ettenägelikult varakult mõeldud ka tulevase „riigikeele“ levitamisele ja õpetamisele ning sel alal arvestatud ka eesti sõjavangidega, keda tuhandetena väevles tol ajal arvukais Saksamaa vangilaagrites. Juba 1. Eesti polk üksis kaotas Eesti saarestiku vallutamisoperatsiooni ajal sakslaste poolt, oktoobris 1917. a., mitutuhat meest. Väiksem ei olnud ka vangilangenute eestlaste koguarv Maailmasõja esimestel päevadel Ida-Preisimaal, kus tulles paisati äsja mobiliseeritud mehed. Väiksemal arvul langes eestlasi vangi kogu sõja kestel kõikjal.

Eesti sõjavangide jaoks saksa keele õppimiseks on välja antud saksa keele õpperaamat, mis ilmunud 1918. a. Berliinis „Eesti Heale“ kirjastusel 96-leheküljelisena ja kannab tiitellehel saksakeelset pealkirja „Deutscher Sprachführer für estnische Kriegsgefangene; eesti keeles aga „Saksa keele kool sõjavangidele. Grammatika. — Kõned. — Sõnastik.“ Teose hinnaks on märgitud 40 penni ja tiitellehel leiduvast tekstist „Meie Aeg nr. 9“ võib järeldada, et tegemist on sama kirjastuse seeria-väljandega, millest varemalt juba ilmunud tervenisti 8 teost. Kahjuks puuduvad aga nende kohta igasugused andmed. Samuti ka ajalehe „Eesti Heale“ kohta, mida õpperaamatus toodud andmeil võivat laagri valitsuse kaudu tellida maksuta.

Eesti sõjavangide jaoks 1918. a. Saksamaal väljaantud saksa keele õpperaamatu tiitelleht.

Kõnesolev õpperaamat sisaldab neli jagu: I jagu — Lühikene saksa keele grammatika; II jagu — Kõned; III jagu — Lugesemise tükid ja IV jagu — Saksa-Eesti sõnastik 2000 sõna päheõppimiseks.

Huvitavamateks osadeks on II ja III jagu. II jaos leiduvad saksa ja eesti keeles küsimused-vastused järgmistele teemidele: Laager. Blokk. Barak. Töö-barak. Köök. Poes. Post. Haigemajas. Päev laagris. Töökamand talupoja ehk mõisniku juures. Kevad. Sügisel. Talvel. Suvel. Mäekaevandused. Vabrikutes. Kivi- ja raudtee töö.

Nii on esitatud nähtavasti kõik alad, millega sõjavangidel oli paratamatult ja esmajoones kokkupuuteid. Nii taotleb väljaanne ühtlasi teatud määral ka puhtpraktilisi sihte. Küsimused-vastused annavad ühtlasi ka mõninga üldpildi sõjavangide laagritest ja sõjavangide elust. Näitena olgu toodud kõnelused (eestikeelne osa) teemil „Laager“.

„Kas see on alaline (kestev) laager? Ei, siia ei jää meie kauaks. See laager on väga suur. Kuipalju sõjavangisid on siin sees? Umbes viiskümmend tuhat meest. Kus on kirjade järelvaatuse koht? Komandantuaari vastas. Kus on blokk nummer kümme? Küsige teise karauli käest, kes vahimaja juures seisab. Laagri komandant on kindral. Blokiülem on veltveebel. Kus on tõlk? Ta läks bloki kontorisse. Kõik sõjavangid seisavad Saksa sõjaseaduse all.“

„Päev laagris“ tuuakse ka mõned käsklused:

„Kuu viisi ritta astuda!“ — „Kahte ritta astuda!“ „Vagusid!“ — „Vabalt!“

Arsti juures areneb järgmine kõnelus:

„Kus teil valu teeb? Haav käe küljes valutab. Näidake kätt! Pange temale uus side ümber. Ai, ai, see valutab! — Pole viga, kannatage natuke, varsti saab kergemaks. Tohtri herra, mul on halb. Näidake oma keelt! Laske tuiksoont katsuda! Teil on palavik! Kuidas Teie söögiisu on? Istuge, ma

tahan Teid koputada. Hingake sügavamini. Teie kopsud ei ole korras, kas Teie sagedaste köhite? Jah, tohtri herra, ja kui ma kõhin, siis torkab selja sees!“

Toidustamist käsitleb järgmine kahekõne: „Mis täna lõunaks on? Loe ise, tahvli peal seisab üleval. Lõunaks on kartuli supp lamba lihaga. Ja õhtusõögiks? Proso (hirse) puder õunadega. Pühapäeval on hermesupp soolatud lihaga. Homme saame riisiputru ploomidega ja ülehomme kartulid heeringaga“.

IV jaos, lugemistükkide lõpp-palana, on toodud „Saksa riigi põhjuseadus“, mille lõpposast nähtub, et raamatu väljaandmise ajal on Saksamaad tabanud juba revolutsioon ja keisri troonilt loobumine, või nagu kirjutatakse: „Keiser taga-

Die Ereignisse des Jahres 1918 brachten das Ende der alten Verfassung.

Im November dieses Jahres wurde durch eine Volksbewegung das Deutsche Reich zur Republik erklärt, die Verfassung aufgehoben, der Reichstag und alle bestehenden Einrichtungen abgeschafft.

Der Kaiser legte seine Würde nieder und ging außer Landes.

Eine Nationalversammlung soll baldigst gewählt werden um dem Lande eine neue Verfassung zu geben.

1918 aasta sündmusel lõppisid vana põhjuseaduse ained.

Selle aasta novembri kuulul ajal Saksa rahvalikumise tagajärjel vabariigiks kuulutatud, põhjuseadustühjaks tunnistatud, riigipäev ja kõik olemasolevad riisiseadused kaotati ära.

Keiser taganes troonilt ja läks väljamaale.

Rahvalik ajal tahetakse rahvasõnaga (asutav loogu) valida, kes riigile uue põhjuseaduse peab andma.

Näide Eesti sõjavangide jaoks 1918. a. Saksamaal väljaantud saksa keele õpperaamatu tekstist.

nes troonilt ja läks väljamaale“. Huvitav, et lähemas minevikus meilgi nii väga meelelänud sõna „rahvalikumine“ on tarvitatud juba ka kõnesolevas väljaandes.

Revolutsioon ja Saksamaa sõjaline kokkuvarisemine on nähtavasti ka põhjuseks, miks väljaannet ei suudetud levitada vangilaagrites eesti sõjavangidele. Ei ole vähemalt andmeid et neid kusagilgi oleks Saksamaal eestlaste kätte sattunud.

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat detsembris.

1917. a.

2. Põhjarinde ülem annab käsu Eesti Diviisi formeerimiseks.
6. Ilmub esimene päevakäsk Eesti Diviisile kindralst. al.-polk. J. Sootsi allkirjaga; polk. A. Tõnisson määratakse Brigaadi ülemaks, 2. Eesti Polgu formeerijaks — kpt. J. Maide, 4. E. Polgu form.-ks — kpt. H. Vahtramäe.
7. Enamlased vangistavad Maapäeva esimehe K. Pätsi.
11. Enamlased võtavad üle Oleviste kiriku.

13. E. Sv. Ülemkomitee ettepanekul määratakse 2. Eesti Polgu ülemaks al.-polk. J. Unt. — Viljandi eesti sõjaväelaste protestkoosolek enamlaste vastu.
15. Kokkupõrge punakaardi ja sõdurite vahel Tartus.
- 15.—18. Eesti sõjaväeosade esindajate konverents Tallinnas.
16. Enamlased võtavad üle Tartu Maavalitsuse.
21. Enamlased vangistavad Viljandi Maavalitsuse, eesti ratsaväelased aga vabastavad.

Soomusrongide Divisjoni staabis märtsis 1919. a.

Istuvad (vasakult paremale): Divisjoni ülem kapten K. Parts, soomusrongide loojaid merejõud. juhat. mer.-kapten J. Pitka, Divisjoni ülema k. t. kapten A. Irv; seisavad (vasakult paremale): Divisjoni liiklemisjuht hr. J. Trubok, Divisjoni intendant sv.-am. M. Piperai, adjutant lipn. J. Eisenberg, mitšm. K. Mitt.

22. Seltskondlik kohus „Koidus“ mõistab Viljandi Maavalitsuse õigeks.
23. Kindralst. al.-polk. J. Laidoner jõuab kodumaale ja asub Eesti Diviisi juhtimisele.
24. Maapäeva Vanematekogu koosolek, kus otsustatakse Saksa okupatsiooni vastu olla ja selle ähvardusel Eesti iseseisvus väljakuulutada. — Nõupidamine Viljandis, kus J. Pitka teeb ettepaneku katsuda Eesti Ratsapolgu kaitsel luua Viljandis võimu keskkoha. Vene väeosad jõuavad Viljandi, et likvideerida Eesti Ratsapolku, Viljandi Täidesaatva Komitee otsuse põhjal.
29. Eestimaa Täidesaatva Komitee otsus Eesti Asutavat Kogu tunnustada, niivõrt, kui võrt see tunnustab Nõukogude võimu.
31. Maapäeva juhatause, Vanematenõukogu ja polit. erakondade esindajate koosolek „Estonias“, Eesti iseseisvuse väljakuulutamise asjus.

1918. a.

1. Soomusrong nr. 1 jõuab Jõhvi.
3. Meie vastupealetung Vaivarale (Soomusrong nr. 1).
4. Algab 1. Eesti Brigaadi formeerimine. Tallinna sadamasse tuuakse sõjasaagina N.-Vene laev „Severnaja Kommuna“, pärastine „Kajak“.
5. Vastseliina ja Räpina langemine vaenlase kätte. — Riia politehnikumi eesti üliõpilaste koosolek „Estonias“, kus otsustatakse astuda vabatahtlikult sõjaväkke. — Määrus sõjaväekohtute asutamise kohta polkude juures.
6. 4. Jal.-polgu pataljon vahetatakse Kõrve kõrtsi juures 5. Jal.-polgu 2. rooduga.

Tallinna sadamasse tuuakse sõjasaagina N.-Vene laev „Zimmervald“, pärastine „Kodumaa“. — Kuulutatakse välja 1892—1899. a. sündinud meeste mobilisatsioon Virumaal. — Leping Põhja-Armees komandri ja Eesti Aju-tise Valitsuse Sõjainistri vahel, mille järgi „armee“ allub Eesti ülemjuhatajale ja tema arvuline suurus piiratakse 3500 inimesega. — Hiiumaa lähedal hukub Inglise ristleja „Casandra“. Inglise laevastik pöördub tagasi.

7. Punased võtavad Pühajõe mõisa oma alla. — Ajut. Val. volitab Sõjainistrit mobiliseerida allohvitsere kuni 35 aasta vanuseni.

Sõjaringkonnakohtu ja Sõjaprokuratuuri moodustamine.

8. Võru mahajätmine. 3. Jal.-polgu ja Kaitse Liidu osad lahkuvad Võrust. Punavägede tulek Võrru. — Jõhvi mahajätmine ja taandumine Purtse jõe joonele. 4. Jal.-polgu osad jätavad maha Järve mõisa ja Kahula küla. — 5. Jal.-polgu osade lahing Kõrve kõrtsi juures. — 5. Jal.-polgu 2. ja 3. rood lüüakse välja Tammiku mõisast ja Kahula külast. — 5. Jal.-polgu 1. roodu kokkupõrge punastega Kohtla-Järve mõisa juures. — „Ühistöö“ asutamiskoosolek. Nõukogude-Vene tunnustab Eesti Tööraha Kommuna valitsust Narvas. — Polk. J. Laidoner sõidab Tallinnast merele, et tuua Inglise laevastik Tallinna.
9. Tartu Eesti Kooliõpetajate Selts otsustab esineda Ajut. Val. soovivaldusega, et kooliõpetajad mobiliseeritaks sõjaväkke mobilisatsiooni üldistel alustel. — Varaküla mahajätmine. Võitlused Purtse jõe joonel ja taandumine Sonda jaama ja Rannaküla joonele. — Kuulutatakse välja 1892.—1899. a. sündinud meeste

- mobilisatsioon Harju-, Lääne- ja Järvamaal ja 1896.—1899. a. sündinud meeste mobilisatsioon Saaremaal.
10. I Diviisi Staap sõidab Tallinnast Rakverre.
 1. Ratsapolgu 1. eskadron jõuab Rannakülla,
 4. Jal.-polgu ülema käsutusse. Soomest saadakse esimene laen — 10 miljonit Soome marka.
 11. Rannaküla lahing. — Tallinna sadamasse tuuakse sõjasaagina N.-Vene laev „Lassal“, pärastine „Baltonia“ ja „Respublikanets“, pärastine „Libava“. — Kuulutatakse välja 1892.—1882. a. sündinud meeste mobilisatsioon Viljandi-, Pärnu-, Tartu- ja Võrumaal. — Kuulutatakse välja 1888.—1882. a. sündinud meeste mobilisatsioon Saare-, Lääne-, Harju-, Viru- ja Järvamaal.
 12. Inglise laevastik jõuab Tallinna, ühes sõjavastusega Eestile.
 13. Soomusrong Nr. 2 sõidab Tallinnast välja Viru rindele.
 14. Soomusrong Nr. 2 jõuab rindele, Rakvere rajooni. 5. Jal.-polgu ülema käsutusse Rakveresse jõuavad 2 Pärnus formeeritud roodu. — Ajut. Val. otsustab asutada Operatiiv Staabi, kellele alluvad kõik rindel asuvad maa ja merejõud; selle ülemaks nimetatakse polk. J. Laidoner.
 15. Rägavere lahing — 5. Jal.-polgu I pataljoni lahing Silla kõrtsi juures. — Kunda mahajätmine.
 16. Rakvere mahajätmine. — Sõjaminister annab Eesti Spordiselts „Kalevile“ (Tallinnas) loa Kalevi pataljoni formeerimiseks.
 17. Enamlaste väljaastumiskatse likvideerimine Tallinnas. — Lepingu sõlmimine Reissaare ja Sõjaministri vahel, millega esimene volitatakse formeerima roodu „Eesti Scout“. — Punaste kallaletung Torma külale. — Valga mahajätmine.
 - 17—18. 2. Jal.-polgu osade lahingud Kõnnu küla juures.
 18. Vaenlane jõuab Haljalasse. Algab Järvamaa Kaitsepataljoni formeerimine.
 - 18—22. Meie vastupanu Simuna, Kadrina, Viitna üldjoonel.
 19. Meie osad lüüakse taanduma Veduvere karjamõisast. Järvamaa Kaitse Liit nimetatakse Järvamaa Kaitsepataljoniks.
 20. Helsingis moodustatakse Eesti Abistamise Peatoimkond, vabatahtlikkude abivägede organiseerimiseks Soomes. — Ajutine Valitsus saadab O. Strandmanni ühes Sõjaministeeriumi esindajaga Stokholmi, vabatahtlikkude väeühikute asjus läbirääkima. — Ajut. Val. lubab tasuta maad neile, kes rindel ülesnäidanud erilist vahvust.
 21. Balti Pataljoni osad lüüakse välja Avanduse mõisast ja Väike-Maarjast. — Lüüakse tagasi punaste pealetung Jõepele mõisale. — Tartu mahajätmine meie vägede poolt. — Suurtükilaev „Lembit“ teeb esimese sõidu Eesti lipu all. — Algab Soomusrong nr. 3 formeerimine.
 22. Algab Tallinna Kaitsepataljoni ja Viljandi Maakonna Vabatahtlikkude Pataljoni formeerimine. Mäoküla (Mäeküla) vallutamise (Dessantsalk al.-kpt. A. Pauluse juhatusel). — Jõepele mõisa kütünis surmab vaenlase raske mürsk 3 ohvitseri ja 10 sõdurit. — Soomusrong nr. 3 sõidab Tallinnast rindele. — 4. Jal.-polgu osad jätavad maha Tango ja Poraste külad. — Rakke ja Vägeva jaamade mahajätmine. — Merejõudude juhataja kapt. J. Pitka sõidab „Lembitul“ ühes „Laine“ ja „Loodiga“ merele, et pommitada vaenlase seljatagust ja teha dessanti.
 23. Meie esimene mereoperatsioon Kundas. — Soomusrong nr. 3 jõuab rindele Tapal. — Punapargi lahing 6. Jal.-polgu osade ja maalt lahkuvate Saksa sõjavägede vahel. — Helsingis kirjutatakse alla leping Eesti Ajut. Val. esindaja dr. O. Kallase ja Eesti Abistamise Peatoimkonna vahel soome vabatahtlikkude väeosade moodustamise kohta. — Ajut. Val. otsus Ülemjuhataja instituudiv asutamise kohta. — Ajut. Val. nimetab polk. J. Laidoneri Vabariigi Sõjavägede ülemjuhatajaks. — Otsustatakse väljakuulutada Eesti kodanikkude mobilisatsioon Soomes, tingimustel nagu kodumaalgi (kuni 36 a.). Algab Tartu Maakonna Partisanide Pataljoni (hiljem Kuperjanovi Partisanide Pataljoni) ja Tartu Kaitsepataljoni formeerimine.
 24. Operatiiv-Staabi ülemaks nimetatakse polk. J. Soots. — Sõjavägede ülemjuhataja polk. J. Laidoneri suulisel käsul nimetatakse 1. Eesti Brigaad ümber 2. Eesti Jalaväe Diviisiks. Tapa mahajätmine. — Jõgeva jaama ja Kurista mõisa mahajätmine.
 25. Kolga mõisa mahajätmine. — Koeru mahajätmine.
 26. 1. Ratsapolk jõuab raudteel Aegviidu jaama ja jätkab edasiliikumist Järva-Jaani suunas. Inglise vangistavad N.-Vene miiniristleja „Spartaki“. — Järvamaa Kaitsepataljoni osad vallutavad Vao mõisa. — 5. Jal.-polgu osadel lahing pealetungiva vaenlasega Kuru mõisa juures.
 27. Eesti Maapäeva abipalve kogu maailma demokraatiale. — Inglise vangistavad N.-Vene miiniristleja „Avtroil'i“. — Enamlaste salk tuleb Loksale sisse. — Aidu mahajätmine.
 - 27/28. Mõisaküla mahajätmine.
 28. Meie osade taandumine Loo mõisa — Soitmäe küla — Kursimäe jõeale. — Aidu vallutamise. — Saduküla mõisa mahajätmine.
 29. Meie dessant Loksal. — Kuie mõisa vallutamine (Tamsalu rajoonis). — Sõjavägede Ülemjuhataja käseb igal maakonnal, koos maakonnalinnaga, formeerida ühe vabatahtlikkude pataljoni. — Tartu linna Kaitse Liidu ülem leitn. K. Einbund (Eenpalu) jõuab Põltsamaale ja koos Tartu kaitseleitlastega ja kooliõpilastega sõidab järgmisel päeval Viljandisse.
 30. Ajut. Val. annab Sõjaministrile loa mobiliseerida kõiki ohvitseri ja ametnikke, E. Vabariigi kodanikke, kuni 50 a. vanuseni. — I Soome Vabatahtlikkude salga (Ekströmi Pataljoni) staap ja 1. kompanii jõuavad Tallinna.
 31. Meie laevastiku dessant Tsitres, tulistatakse Kolga mõisast ka Tsitre ümbrust. — 5. Jal.-polgu osadel lahing Kolma küla juures — Kuusalu mahajätmine. — Kitsaroopaline Soomusrong nr. 1 lahkub Pärnust rindele. — Sõjav. Ülemjuhataja käseb formeerida tagavarapataljonid I Diviisi jaoks Tallinnas ja II Diviisi jaoks Haapsalus. — Inglisele annavad meile üle enamlastelt võetud miiniristleja „Avtroil'i“, mis nimeatakse „Lennukiks“.

1919. a.

1. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli avamine. — Asutatakse Piirivalve Valitsus, alluvusega Sõjaväeringkonna ülemale.

2. G. Tšitšerini raadio A. Birk'ile pantvangide vahetamisest.
3. 9. Jal.-polgu osad vallutavad Dubrovka kõrtsi ja lähedal asuvad varjendid, põletavad need ja tulevad tagasi. — Krassini rahudelegatsioon tuleb läbi rinde.
5. Tartu rahukonverentsi algus.
7. Tõnisson-Birki memorandum liitlastele rahu-läbirääkimistest. — Vaenlase pealetung Krivasoole (Kriusaale) lüüakse tagasi. — Lõunapool Sasjeka küla tungib vaenlane üle Narva jõe, kuid lüüakse samal päeval tagasi.
8. Vaenlase pealetungid Dubrovka, Sala, Koškino, Ustje-žerdjanka ja Kriusa küladele lüüakse tagasi. — Tungides üle Narva jõe vaenlane vallutab Uzdna teemaja.
- 8/9. Loodearmee jätab öösel Kriusa maha.
9. Kuperjanovi Partisanide ja Scouts Pataljonid formeeritakse ümber polkudeks, arvates 1. detsembrist. — Vaenlase pealetung 9. Jal.-polgu rindel raudtee ja kivitee vahel lüüakse tagasi.
10. Vaenlase pealetungid Sala mõisa, Sala ja Ustje-žerdjanka küladele lüüakse tagasi.
11. L. Krassin lahkub Tartust.
12. Vaenlase pealetungid Orlõ ja Feodorovka külade, Luuga jõe, Zahonje küla vahelises rajoonis, Sala mõisas, Sala ja Dubrovka küla juures lüüakse tagasi.
13. Formeeritakse 2. Piirivalve Pataljon, arvates 1. detsembrist.
14. Annenhofi-Bereska kaitsepositsiooni üleandmine Läti vägedele. Vaenlase pealetung Sala küla ja mõisale Koškino ja Dubrovka küladele lüüakse tagasi.
15. Loodearmee osad ja 1. Jal.-polgu 2. rood jäätavad Ustje-žerdjanka maha, taandudes Vääzki külla.
16. J. Tõnisson — A. Birki memorandum liitlastele rahu sõlmimise kohta. — Vaenlane vallutab Vääzki küla ja jätkab liikumist Samokrassi küla sihis.
17. A. Joffe esitab Tartus uue piirikava. — Vaenlase pealetungid Orlõ, Feodorovka ja Karostelli külade juures lüüakse tagasi. — Sala küla ja mõis jäetakse maha, vallutatakse aga samal päeval uuesti. — 1. Jal.-polgu II pataljon ja 4. Jal.-polgu grupp (1., 3. ja kuuliprootod) vallutavad Vääzki küla, likvideerides vaenlase läbimurde.
18. Kriusa silla juures tungib vaenlane üle jõe kuid lüüakse tagasi.
20. Kuulutatakse välja 1900—1882. aastal sündinud meeste mobilisatsioon Riias ja Soomes. — Vaenlase pealetung Sala küla juures ja põhja poole Marienhofi lüüakse tagasi.
21. Orlõ, Feodorovka ja Karostelli juures lüüakse tagasi vaenlase pealetungid ja luureretked.
22. Kalevlaste Maleva ja Sakala Partisanide Pataljon formeeritakse polkudeks, arvates 25. detsembrist.
23. Likvideeritakse Rannavalve, Side ja Päästejaamade valitsus.
24. N.-Vene nõuab Narva jõe idakalda neutraliseerimist.
27. Kuulutatakse välja 1900—1882. a. sündinud meeste mobilisatsioon Valga maakonnas.
28. Viru väerinde juhatause moodustamine. Vaenlase pealetungid Orlõ, Feodorovka, Karostelli ja Sala juures lüüakse tagasi. — Piimanina metsavahi maja juures tungib vaenlane üle jõe, vastupealetungiga lüüakse vaenlane põgenema ja vallutatakse Loodearmee poolt mahajäetud patareid.
30. Kuulutatakse välja 1900—1882. a. sündinud meeste mobilisatsioon Petserimaal. — Feodorovka, Sala, Marienhofi, Kljutsnoi saare, Vääzki ja Kosari talude juures lüüakse vaenlase pealetungid tagasi. 1. Jal.-polgu 8. rood tungib Ustje-žerdjanka küla peale, kuid on sunnitud tagasi tulema.
31. Vaheahu allakirjutamine N.-Vene ja Eesti vahel. — Kalevlaste Maleva Reserv likvideeritakse.

Ühest käigust Rāpina.

Rudolf Jakobson.

Aeg vajub ajamerre ja mälestused unustushõlma, on raske sellepärast tuua kuupäevi; kirjeldan, mida mäletan ja kuidas mäletan.

Olin rändkaupmehena teel Tartust Rāpinasse. Jõudes Rāpina lähedale, kuulsin, et enamlased olivat juba Rāpinas. Kuid kindlamat ei teadnud siiski keegi. Sõitsin üheskoos talumehega, kes ka oli teel Rāpinasse, hobust ostma. Ent edasi sõites, just Rāpina eel, kui teekäänaku tagant väljajõudsimel, olidki enamlased teepeal ees. Oli juba hilja ümberkeerata, sellepärast otsustasime, et mitte äratada kahtlust ja seega endi seisukorda haldendada, edasi sõita. Jõudsimelgi õnnelikult enamlaste rindest läbi. Tegelikult küll rinnet sõjalises mõttes kui niisugust ma ei näinud; olid maanteel vaid enamlaste valvepostid, kes meid pikema jututa läbi lasid. Omavahel arutasime, et sarnane vaba läbilask on ikkagi, kui mitte muud, siis vähemalt pealiskaudne ja ettevaatamatu, kui ei kü-

sita isegi — kes sa oled, kust tuled ja kuhu lähed? Hellitasime lootust, et õnnestub võib olla meil järgmisel hommikul ka tagasimineku sama hõlpsasti, sest enamlaste alla jääda ei tahtnud meist kumbki.

Järgmisel hommikul, kui asusime tagasiteele, olid enamlased juba edasi liikunud, umbes 10—12 km Tartu poole. Jõudsimel viimaks neile järele ja olime loomulikult väga huvitatud rindest läbipääsemisest. Eesti väeosi selles piirkonnas siis veel enamlastel vastas ei olnud ja viimased võisid edasi liikuda kaunis vabalt, maanteed mööda külast külla ja talust tallu. Otsustasime enamlastest sõita mööda, saagu mis saab. Ehk õnnestub. Kui nende kohale jõudsimel, — enamlased olid parajasti teeäärse talu — ja igaks juhuks oli neil ainult valve väljas. Meid peatati siiski, teatati ülemusele ja siis kutsuti üks meist tallu sisse. Mina jäin hobuse juurde ja tallu läks hobuseomanik. Vähe

Vabadussõja päevilt.

N.-Vene delegaadi M. Litvinov'i (keskel, talimütsis) läbisõit läbi meie rinde Irboska juures, 16. nov. 1919. a., — kokkuleppe sõlmimiseks Eestiga vastastikkuse pantvangide vahetamiseks. Vastav kokkuleppe saavutati 19. nov. samal aastal.

aja pärast tuli ta tagasi ja me võisime jätkata sõitu Tartu poole. Enamlased olid nähtavasti kas hooletud või nii kindlad oma võidu peale, et isegi ei pidanud kahjulikuks oma „tagalast“ inimesi läbi lasta, oma vastase, s. t. eestlaste poole. Ka ei tulnud neil meeldegi meid läbiotsida. Kui olime väljajõudnud vaatepiirist, sai hobune piitsa ja kiirendatud sõidul tõttasime edasi — mees oma koju, mina aga teelahkmelt jala Tartu poole. Oli juba hilisõhtu ja mina olin ligemale 20 km enamlastest Tartu poole, kui nägin esimest meie Kaitse Liidu valvemeest, tee peal kõndivat, valge lindiga käevarrel. Olin rõõmus, et siiski meie poolt ometigi ka „keegi“ on väljas, olgugi et juba aastates mehe näol. Aga see rõõm haihtus peagi, sest valvel olev mees ei peatanud mind teps mitte, ega küsinud ka — kust ma tulen või kuhu ma lähen. Kui olin umbes paarkümmend sammu edasi läinud ja mind ikkagi veel ei peatatud, ei läbenud ma

enam vaikida, vaid pöördusin valvepostil oleva mehe poole, sõnadega: „Teie olge teatud määrani ettevaatlik, sest enamlased liiguvad siia poole.“ — „Aa, või tulevad! Kui kaugel nad siis juba on?“ — uudishimutses mees küsida. — „Kas nad nüüd täna veel siia jõuavad, on küsitav, aga homme on nad kindlasti siin, sest nad tulevad maanteed mööda ja praegu on juba pime. Rinnet mina ei näinud. — Kust te's siis ise ka tulete?“ päris nüüd veel mees. — „Mina tulen Rāpinast ja jätsin neid umbes 20 versta sinnapoole.“ — See oli ka kõik, mis me rääkisime. Ma läksin edasi ja kurdavad mõtted vaevasid pead. Kui jõudsin veel 8—10 km Tartu poole, oli uus valvepost väljas ja see juba peatas mind! Mind otsiti läbi, kas mul ehk kaasas ei ole laskeriista, ja viidi ohvitseri ette. Siin peeti mind, võibolla salakuulajaks. Ülekuulamise järele mind vahistati ja saadeti hommikul reega kahe püssimehe vahel Tartu, 2. Jal.-polgu staapi, mis asetses tolkorral „Bellevue“ võerastemajas, Kivisilla juures. Nii mõnigi, kes mind tundis kas või nägupidi, sest olen ju Tartus sündinud ja üleskasvanud, vangutas vist pead ja jäi vahtima ning mõtlema, et mis ma küll olen teinud, et mind juba püsside vahel saadetakse kusagile. Polgu staabis kuulati mind põhjalikult üle. Äraseletanud oma loo ja läbielamused, seoses Rāpinas käimisega, olin veel 24 tundi vahi all ja siis lasti vabaks. Lühikest aega hiljem, teada saades, et al.-polkovnik H. Kurvits, kellega Maailmasõjas koos teenisin 332. jalaväe Obojanski polgus, on Kaitse Liidu ülemaks ja Tartu linna komandandiks, läksin tema juurde ja pakkusin end vabatahtlikult Eesti kaitseväkke. Mind võeti vastu ja määrati teenistusse Tartu komandantuuri, telefoni keskjaama.

„Vabadussõja Tähistel“

tellimiste vastuvõtmine 1937. a. peale on avatud.

Tellimise hind:

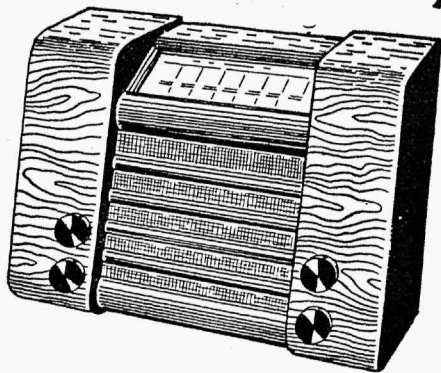
Aastas (12 numbrit)	Kr. 3.50
½ „	„ 2.00
¼ „	„ 1.00
Üksiknumber 35 senti.	

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused. — Posti jooksev arve nr. 625. — Toimetus ja talitus: Tallinnas, Vana-Posti 6—4.

Tellige ja levitage „Vab. Tähistel“, sellega aitate ühtlasi kaasa Vabadussõja jäädvustamisele!

„Vab. Tähistel“ toob ainult tõetruud materjali Vabadussõja sündmustest!

Alida TEIE NÕUATE
raadiolt

- Selektiivsust
- Head kõla
- 3 laineala
- Vastuvõetav hind

Seda pakub Teile

VEF

SUPER 37

Hind Kr. 210.-

Nõudke katalooge ja demonstreerimist

VEF

Eesti osakond
Tallinn, Pikk 25

A-s. Tsemendivabrik

PORT

KUNDA

müüb oma tehases

PORTLAND-TSEMENTI

ilmastikukindlaid

TSEMENT-KATUSEKIVE

VAETISLUPJA

oma paemurdududest

EHITUSPAASI

Valget Portland tementi

Kiiresti tarduvat tementi

„RAPID“

Aalborgi pestud kriiti.

Seltsi müügikontor

Tallinnas, Valli tän. 4-6,

annab tasuta nõuandeid kõikides
tsemendi tarvitamise küsimusis.

Rõõmsaid jõulupühi soovivad

<p>A/S E. M. USVANSKY ja POJAD Tallinna laadu</p>	<p>Pappkarbi tööstus M. DRESSELT ja A. KRIK S. Karja 21 Telef. 452-96</p>
<p>Plekisepa töökoda D. BIEK Tellimised ja parandustööd Tallinn, Müürivahe tän. 5.</p>	<p>Riidekauplus L. GRUBE Pikk 12 Telef. 433-17</p>
<p>JAKOB IMHOF Vana Posti 7 Tel. 445-37</p>	<p>Pudukauba laadu O. PILV Müük suurel ja väikesel arvul Veneturg 3 Telef. 305-86</p>
<p>Riidekauplus L. EINBORN Kullasepa 18 Telef. 433-24</p>	

Metsaekspord äri
M. Judeikin & Pojad
Tallinn
Uus Sadama tän. 11. Tel. 428-09

B. Schocher & Ko

Aurujõul riidevärvimise, pleeki-
mise ja apreteerimise tööstus.

Tallinn, Jahu t. 3-b. Kõnet. 468-35

Teie pühade laualt ärgu puudugu
A. Peek'i piimatööstuse
kõrgeväärtusline
vahu-, kohvi-, hapukoor ja piim.
Eriti soovitame piima erisorti – „Angleri piim“.

Nüüd on soodsaim aeg tellida
MALESTUSSAMBAID
A. ED. JÜRGENS'i
juures
KAUPMEHE T 7 TALLINN

Asut. 1851. Telef. 460-19.
Mehaaniline graniidi
ja marmori tööstus.

Valmistamine ja laadu:
Hauasambad,
Mälestussambad,
Elektri tahvleid

ja kõik sellel alal
ettetulevad tööd

Tallinna Mehaaniline Kudumisvabrik

Asutatud 1910. aastal

Alati laost saadaval:

Masina-
elevaatori- ja
transport-

rihmad.

Survevoolikuid,
spindlinööri
ja muud.

Tallinn, Veerenni 29

Telefon 459-39

Ilmus trükist

M. VARES

Inglis-Eesti

taskusõnaraamat

430 lehekülge.

Hind Kr. 4.-

tugevas riide köites.

K. K. Ü. „Töökool“

Tallinn, Pärnu mnt. 17. Telefon 462-56

Reserveeritud

Ostame ekspordiks

kanamune,
kanu, kalkuneid, parte, hanesid,
metsjäneseid, igasugu metslinde
ja
toornahku.

Müügiühisus „MUNA“,

Tallinn, V. Karja 12, postk. 95.
Telefonid: 445-19 ja 475-45.

Hilda Jürgens

Raekoja plats 11, tel. 464-41

(Apteegi all)

*Soovitab lugupeetud
daamidele ja härradele*

suures valikus

moeuudiseid.

ED. DONALD'i mööbliäri

TALLINN, NARVA MNT. 9

Rahuldab kõiki ostjaid nii mööbli hääduses kui ka hinna suhtes.

Kalevi- ja valmisriiete äri

JUL. ABERG

Tallinn, Suur Karja tän 5.

E. VAHERI

PAGARI JA KONDIITRI ÄRI

ROOSIKRANTSI 23. TELEFON 475-74

Soovitab jõuluks oma ärist
maitsvaid mee- ja piparkooke,
küpsiseid, torte, saiu j.n.e.

Kirurgiline Ortopeedia INSTITUUT

Estonia pst. 13. (II korral), tel. 310-72

Selgrookõverduste, keha, luu ja liigendite vigade, kas sünnipäraste või omandatud, vigastuste ja nende haiguste, nagu selgroo-, luu ja liigendite tuberkuloosi, rahhiidi halvatuse jne.

kirurgiline arstimine lõikustega

kuhu kuulub ka kirurgiline kosmeetika, gipsivoodi ja ortopeediliste tugiaparaatide ja proteesidega, nagu kunstkäed töötamiseks ja jalad.

Rootsi massashi tervisvõimlemine.

Arstid: Dr. **Julius Prisko**, kirurgia, kirurgilise ortopeedia ja kirurgilise tuberkuloosi eriarst. (End. Tartu ülikooli haavakliiniku vanem assistent ja kauaaegne prof. Zo e g e v M a n t e u f f e l i assistent).

Dr. **Erika Prisko**, laste- ja sisehaigused.

Vastuvõtmine 9—11 ja 4—5.

Tarvitage

fototarbeid

müügil igas fotoäris

NAPSI- JA LIKÖÖRIVABRIK

U.-ü. „EMLO“

Tallinn, Aia tän. 10, tel. 431-08.
Tartu ladu, Riia tän. 42, tel. 13-65.

Soovitab kõrges headuses

konjakeid
likööre
napse
whiskyt

UUDIS:

KIRSI LIKÖÖR, karahvinides.
Taskupudelid vintkorgiga.

Saadaval kõikides veinikauplustes,
restoraanides ja kasiinodes kogu
Eestis.

Muusikariistu ja raadioaparaate

ostetakse heas kvaliteedis
hinnavääriliselt, meie kui
suurimast Eesti selle ala
eriärist.

o/ü. „Esto-Muusika“

Tallinnas,
Tartus.
Viljandis.
Pärnus.

Ketramise- ja kudumisevabrik

A/S. „EESTI SIID“

Tallinn, Volta tän. 3

sisseseatud 1932. aastal; vabrikus töötavad
400 töölisi kolme vahetusega. Valmistata-
kse kõiksuguseid moodsaid riideid, levitades
neid kaupmeeskonnale oma ladude
kaudu:

Tallinn Viru 5, tel. 447-87
„ „ 14, „ 443-97
„ Laadaplats 70
Tartu, Poe tän. 2, tel. 10-17
Narva, Peetri pl. 1
Viljandi, Tartu tän. 1, tel. 30
Petseri, Turuplats 17, tel. 1-19

Valmistatakse palju erisorte
mitmekesiseks tarviduseks. ka
ostjate eritellimiste peale.

A-S. „EESTI SIID“ ladudes
on olemas reste, milliseid
müüakse väiksel arvul.

Kaitseväelased

Tellige oma vormiriided ja saapad

Vigastatud Sõjameeste
Ühingu Tallinna osa-
konna rätsepa- ja king-
sepa töökojast

Nunne tänav 7, tel. 470-59.

Tellimised täidetakse kiirelt ja korralikult

Kudumise tööstus ja
pudukauplus

E. LEHT

Pärnu mnt 52, tel. 430-39 Tallinn

MÜÜK suurel ja väiksel arvul.

BIRK'i

Maakri 23, tel. 307-07
Raevoja pl. 13 tel. 429-28

Riidevärvimise vabrik ja keemiline puhastus.

Parim töö!

Möödukad hinnad!

LODIX

kinga kreem

SIDOL

metalli- ja aknapuhastaja

SIGELLA

poonimisvaha

SIRAX

küürimispuhver

SOLIID

jõulu- ja majapidamisküünlaid

on möödapääsematult vajalikud igas majapidamises.

A/S

SIDOL COMPANY

TALLINN, SOO TÄN. 29

Nõudke igalpool

Prantsuse sardiinad „Amieux-Freres“

Inglise saust „H. P. Sauce“

Peaesindajad Eestis:

N. SCHILLING & Ko

Tallinn, Pikk 27, tel. 437-29

Odavamaid ostukohti Tallinnas

KARUSNAHKU

KÜBARAID

MÜTSE

PESU- JA PUDUKAUPU

E. DELSKY

MAAKRI TÄNAV 4

KELLA- JA KULLASEPÄÄRI

P. EICHELMANN

Tallinn, V. Karja 2, tel. 442-23

soovitab

käe-, tasku- ja seinakelli
ning kuld- ja hõbeasju
odavamate hindadega.

OSTAN KULDA JA HÕBEDAT.

PUUVILJA-KAUPLUS

J. KREE

TALLINN, SAIKANG 5. TELEF. 429-17

Eksport Import

MÜÜK SUUREL JA VÄIKSEL ARVUL

F-a A. NAAP

Soovitame suures valikus igasugust riide- ja pudukaupa. Valmisriiete eriosakonnas moodsaid kleite ja pluuse. Tallinn, Estonia teatrimaja nr. 3. Telefon 457-80.

Talviseks hooajaks soovitame oma

„Välksäri“

(Blitzlicht)

Suure valgustus jõuga.

Peaaegu suitsuta!

Pakendid üksikülesvõtteks ja suuremal hulgal.

A/S Prov. **J. Lill**, Tartus

Pidage meeles,
et kõige soodsam

kellade,
kuld- ja
hõbeasjade
ostukoht on

kullaseppmeisteri

O. Hermann'i

juures Tartus, Aleksandri 2

Asut. 1815 • Telef. 747

NAHAVABRIK

„KALEV“

Tartus, Kalevi 44, tel. 2-59

Omanikud:

B. Koblenz, S. Trapido, J. Goldov

Asutatud 1919

Valmistab:

pinsoli-,
pastla-,
juht-,
saapasääre- ja
pealisnahku;

kõiksuguseid

vasika-,
kroomnahku ja
shevretti;

igasugust värvilist

portfelli-,
valget-laika ja
glaseekinda

nahka.

„Erika“

V-d. Tõnisson & Ko

Tartus, Suurturg 2, tel. 7-79

Viljandis, Tallinna tän. 5

Rakveres, Turuplats 1

Soovitame hästiidanevaid ja sordi-
ehtsaid aedvilja-, lille-, söödajuu-
kate-, ristiku- ja timoti-

seemneid

„ERIK“ puukoolist

viljapuid ja pöösaid

jällemüüjatele ja aednikele kõrged 0/00/0

KIVITRÜKIKODA

J. Männik

Tallinn, Soo 23, tel. 436-86

Valmistab igasuguseid
värvilisi trükitöid

Töö kiire ja korralik

Hinnad vastutulelikud

Oskar Pedraudse

raua-, terase- ja ehitusmaterjali kauplus

Tartus, Narva tän. 1, tel. 766

Rauda, terast, plekki, traadi ja naelu,
akna-klaasi, ukse-lukud pliidad, pajad, pliida-
ja ahjuüksed, šamottkivid, maalri-värvid
ja värnitsad ja kõiksugu tööriistu ja ehi-
tusmaterjali soovitan mõõdukate hindadega.

Kõlge austusega

Oskar Pedraudse

Hapniku ja atsetüleengaasi tehas

A.-S.

„EESTI-AGA“

JUHATUS: Vene t. 11-a. Kõnetr. 441-33

TEHASED: Põhja tän. 5. Kõnetr. 439-96

Hapniku ja atsetüleengaasi ning keevitamise seadete ja materjalide müük

Keevitamise kool

Kes mõtleb tulevikule ja hoolitseb oma perekonna eest, see kindlustab oma

elu ja varanduse

EKA's

SUURIMAS KODUMAA
KINDLUSTUSSELTSIS

SIIDITÖÖSTUS

„Tekstilana“

TALLINN, MEREPIESTEE 17

„Rotermanni Tehaste“ maja. Tel. 313-38

Valmistame kõrges headuses igasuguseid

voodri }
teki }
kleidi } **riideid**
mantli }

Siidist, poolsiidist ja villasest.

- KLEIDI-,
- VOODRI-,
- TRIKOORIET,
- TRIKOOPESU,
- PITSE,
- PAELU JNE.

soovitame pühadeks

A/s RAUANIIT

TALLINN

TIIBKLAVEREID
PIANIINOD
HARMOONIUMID
MÜÜGIL JA
ÜÜRILE

REISUKOHVREID
TENNISKOHVREID
AKTIMAPPE
VIHMAVARJE
JALUTUSKEPPE

KARL JÜRGENSON

TALLINN, KUNINGA T. 5. ASUT. 1880. TEL. 436-89.

CHR. JÜRGENSON

Asut. 1887.

Tallinn, Raekojaplats 15

*Pesu-, pudukaubad ja
rätsepatarbed*

TELEFON
431-66

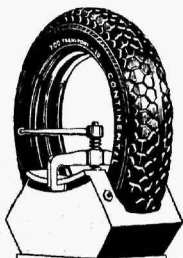
Transportkontor

V. S. LEVINOVITSCH

ASUTATUD 1875

TALLINN, UUS HOLLANDI 5

TELEFONID: 308-19, 306-91

**GRAND
VULKAN**

Igamõduliste auto-
kumide **vulka-
niseerimise** töökoda

Grand Vulkan

Vana Viru tän. nr. 13
telef. 476-78

Tellimisi täidetakse
kiirelt ja korralikult

Tööde eest vastutus

M. Männil & Ko

Tallinn, Pikk 13. Telef. 431-49

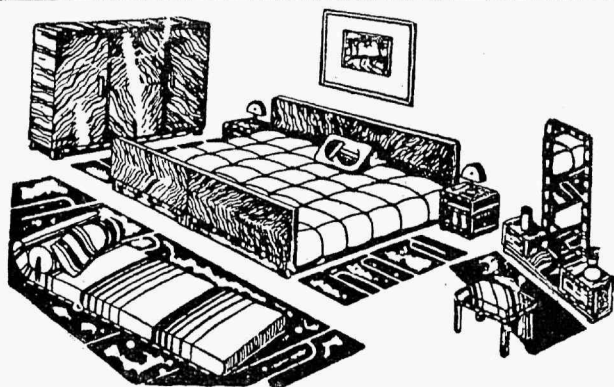
Raud- ja teraskaubad
Laskeriistad ja laskemoon

HINNAD MÕODUKAD

BISKVIIT

GINOVKER & Co. A/S

ŠOKOLAAD

*Nüüd on aeg tellida
mööblit*

mis seni on Teie mõtteid paelunud.

Külastage meid ja tutvunege meie
kavandite rikkaliku valikuga

MÖÖBLITEHAS

A/s „Massoprodukt“

Tallinn, Tartu mnt. 73

TALLINNA
JUUDI ÜHISPANK

VEINE TAN. 6. TELEF. 448-25, 26, 27

Toimetab kõiki pangaope-
ratsioone sise- ja välismaal

Speditsoon,
transport ja
kinnitamine.

Ed. Krivelkot

Tapeedi ja linoleumi
erikauplus

Tallinn, Pikk 14, Tel. 435-15

Klaas- ja
portselan

A.-S.

D. Mirvits ja Pojad

Tartus ja Tallinnas

Ehitusinsener-ettevõtja

Aug. Laupa

Vismari 17^a-7, telef. 438-03

A/S

Merilaid & Co

Aurulaeva omanikud

Tallinn, Aia 5-a, telefon 451-88

Joh. Trump

Ehituse ettevõtja

Tallinn, Vase 18, (omas majas)

Telefon 306-93

Igasuguste ehitustööde teostamine, raudbetoonist, kivist ja puust. Eelarved tasuta.

MAKARONITEHAS

„AERA“

Tartus, Lao tän. 45

Tel. 3-66

*Nõudke ja tarvitage
kõrgemate auhin-
dadega kroonitud*

Melange kohvi

Saadaval üle Eesti

Tööstus ja ladu:

Tartus, Aia 32, tel. 1-76

Pagari- ja kondiitriäri

P. Potsep

Tartus, Ülikooli t. 34, tel. 12-79

Soovitab suures valikus iga-
suguseid kondiitri saadusi

K. LUKK

Pildiraami- ja tapeediliistutööstus
Tartus, Võidu tän. 12

Poleeritud, vakseeritud ja kul-
latud pildiraame, raami- ja ta-
peediliiste. Seinapiltide müük.

Nõudke

Astra

jalanõusid

Tööstus: Tartus, Krõonuaia 76
Tel. 3-99

Tuntud headuses ja odav töö
on ainult

Eesti karusnahkade-tööstusel

O-Ü „EKT”

Tartus, Turu tän. 26 Telef. 7-32.

Igasugune karusnahkade parki-
mine, värvimine, pleekimine ning
vananenud nahkade uuendami-
ne. Lambanahkade parkimine
valgeks, mustaks, kollaseks ja
ümbertöötamine kraenahkadeks.
Näitustel kõrgemad auhinnad—
(Grand Prix).

Elu kaunimatel hetketel
kaunistage oma kodu

Meie lilledega

Alati suur valik igasuguseid lil-
lekaunistusi igaks sünnimuseks.

LILLEÄRID

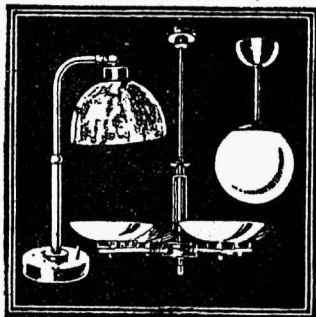
FIRMA

KARL VILL

TARTU

RÜÜTLI T. 5 • LOSSI T. 7
Telefon 4-18

Igasugused lillesaadetised sise-
ja välismaa linnadesse saavad
igal ajal täpselt täidetud.

Elektrotehnika äri ja
tööstus

„Jõud & Valgus”

Tartus, Rüütli tän. 11
telefon, 4-48

valmistab moodsaid ja
maitsekaid elektri lõe-
ja seina-armatuure,
laura ja öölauna-lampe.

Äri ladu esitab rikkaliku valiku.

KR. SAAR & Ko

Inglise mootorrattad „EXCELSIOR”, abimootorid
„ÖWA” ja jalgrattad parimatest vabrikutest.

Õmblusmasinad: „PLAFF”, NAUMANN” ja „VESTA”

Grammofonid „HOMOCORD” suur valik kohver-
laura- ja kapp-grammofonidest

„Homocord” plaatidest eriti suur valik

Nööpauku-masinad ja aparaadid

Tsik-Tsak- masinad

Pilumasinad

Kirjutusmasinad „IDEAL” ja „ERICA”

soovib soodsate ostutingimustega

KR. SAAR & Ko

Tallinnas, Viru tän. 3, tel. 461-20.
Tartus, Raekoja tän. 2, tel. 6-94.

AKTSIASELTS.

ÜHISELU TRÜKIKODA

TALLINN, PIKK 42 ● TEL. 442-04 JA 476-73

Valmistab maitsekalt ja parajate hindadega igasuguseid
TRÜKITÖID kõige lihtsamast kõige keerukamani

Laos alati valmis vallavalitsuste ja vallakohtute kanteleiraamatud,
plangid, võlakirjad; notaritele volikirja-plangid j. n. e.

ROTATSIOONTRÜKK ● NOODITRÜKK ● RAAMATUKOITMINE

Töö korralikkusele ja täpsu-
sele pannakse erilist rõhku

Suusaülikonnaks

rips ja püksicord —
sinine, hall, pruun, kaitsevärvi ja must.

A/s „TEKLA” riidekauplused:

Tallinn, Suur Karja tän. 15

Tallinn, Pärnu mnt. 6,

Haapsalu ● Kuressaare ● Mustvee

Narva ● Petseri ● Pärnu ● Rak-

vere ● Valga ● Viljandi ● Võru

Tartu Linnapank

Tartu, Raekojas

• Telef. 11-32, 2-32

Võtab raha hoiule

jooksvale arvele, kindla tähtaja peale ja kuude viisi ning maksab ajakohast protsenti.

Annab laenusid

Ostab ja müüb väärtpabereid, müüb klassiloterii pileteid, toimetab kõiki pangaoperatsioone. Korrespondendid kõigis kodumaa linnades ja rahvarikkamates kohtades maal.

Saadaval hoiukarbid.

Saadaval hoiukarbid.

Balti Päästeselts

Tallinnas, Hollandi 48, telefon 310-10

Merehädasse sattunud laevade ja teiste mereveoabinõude päästmine. Pukseerimine. Uppunud varanduste päästmine. Tuukrite järelvaatused.

Balti Päästeseltsi Eesti Rannasõidu liin

Tallinn, Sadam, Viktoria sild 3. Telefonid: 306-85, 301-66.

Ühisus „Lõuna-Eesti Eksporttapamajade“

=====
lihakauplused asuvad:
=====

Tartus:	Ülikooli tänav 7,	telefon	12-59
”	Tähe ” 72,	”	12-18
”	Narva ” 145,	”	14-08
”	Narva ” 9,	”	12-22
”	Riia ” 125,	”	14-50
Valgas:	Vabaduse ” 32,	”	32

O.-ü. Meltsi villa- ja riidevärvimise tööstus

Tartus, Pikk tän. 12, telefon 8-88

Valmistab tuntud headuses

• ||| ülikonna-,
palitu-,
püksi- ja
mantliriideid